વાર્ષિક લવાજમ રૂા. ૧૨૫/– તા. ૧૬ ઑક્ટોબર, ૨૦૦૮ છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/–

✶✶✶ શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ✶✶✶

પ્રબુદ્ધ જીવન

વિક્રમ સંવત : ૨૦૬૪ વીર સંવત : ૨૫૩૪ આસો વદ – તિથિ – ૨

જિન-વચન

સાચું સુખ

अप्पाणमेव जुज्झाहि किं ते जुज्झेण बज्झओ ।
अप्पाणमेव अप्पाणं जइत्ता सुहमेहए ।।

–उत्तराध्ययन–९-३५

શા માટે બહારના શત્રુઓ સાથે યુદ્ધ કરો છો ? પોતાના આત્માની સાથે જ યુદ્ધ કરો. જે આત્મા વડે આત્માને જીતે છે તે સાચું સુખ પામે છે.

आत्मा के साथ ही युद्ध करो । बाहरी शत्रुओं से युद्ध करने से क्या लाभ ? आत्मा को आत्मा के द्वारा जीतनेवाला मनुष्य सुख पाता है ।

Why are you fighting with external enemies ? Fight with your own self. One who conquers one's own self enjoys true happiness.

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ ગ્રંથિત 'जिन-वचन'માંથી)

આચમન

ૐના જાપનો ચમત્કાર
દર્દીઓને દર્દના બંધનમાંથી છૂટકારો

બ્રિટિશ ચિકિત્સક વિજ્ઞાનીઓએ પાંચ હજાર વ્યક્તિઓ પરથી કરેલી શોધ

હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રો પ્રમાણે પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ સમયે સૌ પ્રથમ ધ્વનિ ઉત્પન્ન થયો તે ૐ. આ ધ્વનિએ આકાશ, પાતાળ, ધરતી સાથે સમસ્ત જગતમાં એક અદ્‌ભુત ગુંજારવ ફેલાવી દીધો. આ પવિત્ર ધ્વનિના મહિમા તથા પ્રભાવને આજે સમસ્ત દુનિયા માની રહી છે. અમેરિકા, બ્રિટન અને ઑસ્ટ્રેલિયા જેવા દેશોમાં ૐના માધ્યમ દ્વારા શારીરિક બિમારીઓ દૂર કરવામાં તથા નશામાં ચકચૂર ડૂબેલા યુવાનોને સાચી રાહ પર લાવવા માટે પ્રયોગો કરાય છે.

થોડા સમય પહેલાં જ બ્રિટનના એક સાયન્સ જર્નલના રિપોર્ટમાં સ્પષ્ટ રીતે ૐની મહત્તા સ્વીકારાઈ છે. ચિકિત્સકોએ દાવા સાથે જણાવ્યું છે કે એલોપથી ડૉક્ટરોએ જ્યાં શારીરિક બિમારીઓના ઈલાજ માટે હાથ ધોઈ નાંખ્યા હતા ત્યાં ૐના સતત જાપ દ્વારા આશ્ચર્યજનક સુધારો જણાયો હતો. ખાસ કરીને પેટની બિમારીઓ, મગજ તથા હૃદયની બિમારીઓ પર જાપ તો રામબાણ ઔષધ જેવું કાર્ય કરે છે.

પરીક્ષણની રીત :

'રિસર્ચ એન્ડ એક્સપરીમેંટ ઈન્સ્ટીટ્યૂટ ઑફ ન્યૂરો સાયન્સ'ના પ્રમુખ પ્રો. જે. મોર્ગન તથા તેમના સાથીદારોએ સાત સાત વર્ષો સુધી હિન્દુ ધર્મના પ્રતીક ૐનો અભ્યાસ કર્યો. આ દરમિયાન તેઓએ મગજ તથા હૃદયના ભિન્નભિન્ન રોગો વાળા ૨૫૦૦ પુરુષો અને ૨૦૦૦ મહિલાઓને તપાસ્યા હતા. આ સર્વે દર્દીઓને અત્યંત જરૂરી એવી જ દવાઓ ચાલુ રખાવી બીજી બધી દવાઓ બંધ કરાવી હતી. રોજ સવારે ૧ કલાક, ૬ થી ૭ વાગ્યા સુધી શુદ્ધ, સ્વચ્છ અને ખુલ્લા વાતાવરણમાં યોગ્ય શિક્ષકો દ્વારા ૐના જાપ જ કરાવ્યા. આ જાપ વિભિન્ન ધ્વનિઓ તથા લયમાં કરવાનું શીખવવામાં આવ્યું.

દર ત્રણ મહિને મગજ, હૃદય તથા પૂરા શરીરનું સ્કેનીંગ કરાવ્યું. આ રીતે ચાર વર્ષો સુધી લગાતાર આ પ્રયોગ કરાવ્યા બાદનો રિપોર્ટ અતિ ઉત્તમ હતો. લગભગ ૭૦ ટકા પુરુષો તથા ૮૨ ટકા મહિલા-ઓમાં ૐના જાપ શરૂ કરતાં પહેલાંની દર્દની તીવ્રતામાં ૯૦ ટકા જેટલો સુધારો જણાયો હતો. ૐના જાપની બહુ થોડા લોકો પર માત્ર ૧૦ ટકા જ અસર થઈ

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૨૭મું)

સર્જન-સૂચિ

ક્રમ	કૃતિ	કર્તા	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
(૧)	શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા	ડૉ. ધનવંત શાહ	૩
(૨)	સંપાદક – સંશોધક ડૉ. રમણલાલ સી. શાહ	ડૉ. ગુલાબ દેઢિયા	૬
(૩)	પ્રાણ આધારિત વિભિન્ન સાધના–પદ્ધતિ	પ્રવર્તક મુનિશ્રી મૃગેન્દ્ર વિજય મ.	૯
(૪)	પ્રૉ. યશવંતભાઈ શુક્લ	ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)	૧૩
(૫)	દિવાળી કાર્ડભગવાન શ્રી તરફથી	શ્રી મલુકચંદ રતિલાલ શાહ (કામદાર)	૧૭
(૬)	વાણી : અણમોલ વરદાન	શ્રી શાંતિલાલ ગઢિયા	૧૮
(૭)	સર્જન સ્વાગત	ડૉ. કલા શાહ	૨૦
(૭)	જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ	ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ	૨૨
(૮)	આર્થિક સહાય માટે નોંધાયેલ રકમની યાદી	—	૨૩
(૯)	સંઘને પ્રાપ્ત આર્થિક સહાયની યાદી	—	૨૬
(૯)	પંથે પંથે પાથેય : બાપુજી ખાદીમાં લપેટાયેલું અનોખું વ્યક્તિત્વ	ડૉ. મહેબૂબ દેસાઈ	૨૮
(૧૦)	આચમન	અનુ. પુષ્પાબેન પરીખ	૦૨

પ્રબુદ્ધ જીવન : ગ્રાહક યોજના

- **૧ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૨૫**/–(U.S. $ 15) • **૩ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૩૫૦**/–(U.S. $ 40) • **૫ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૫૫૦**/–(U.S. $ 65)
- **૧૦ વર્ષનું લવાજમ રૂા. ૧૦૦૦**/–(U.S. $120) • **કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ રૂા. ૨૦૦૦**/–(U.S. $ 150)
- ક્યારેય પણ જાXખ ન લેવાની પ્રતિજ્ઞા સાથે ૧૯૨૯થી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું આ મુખ પત્ર 'પ્રબુદ્ધ જીવન' પ્રત્યેક મહિનાની ૧૬મી તારીખે અવિરતપણે પ્રગટ થાય છે અને ગુજરાતી પ્રજાને પ્રેરણાત્મક ચિંતન પીરસતું રહે છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના પેટ્રનો, આજીવન સભ્યો અને ગુજરાતના સંતો તેમ જ વૈચારિક મહાનુભાવોને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' વિના મૂલ્યે પ્રત્યેક મહિને અર્પણ કરાય છે.
- આર્થિક રીતે નુકસાનીમાં પ્રગટ થતા આ 'પ્રબુદ્ધ જીવન'ને સદ્ધર કરવા 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ'ની સ્થાપના કરેલ છે જેમાં દાનવીરો યથાશક્તિ પોતાના દાનનો પ્રવાહ મોકલી રહ્યા છે.
- વિચારદાનના આ યજ્ઞમાં આપને પણ આપના તરફથી ધનદાન મોકલવા વિનંતી છે.
- 'પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ' અને 'કન્યા કરિયાવર આજીવન લવાજમ' આપનારને આવકવેરાની 80 G કલમ અન્વયે કરમુક્તનું પ્રમાણપત્ર આપવામાં આવશે.
- ચેક **'શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ'**ના નામે મોકલશો.કોઈ પણ માસથી ગ્રાહક બની શકાય છે.
- શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ, ૩૩ મહમદી મિનાર, ૧૪મી ખેતવાડી, એ.બી.સી. ટ્રાન્સપૉર્ટની બાજુમાં, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૪. ટેલિફોનઃ ૨૩૮૨૦૨૯૬

❑ **મેનેજર**

- Website : www.mumbai_jainyuvaksangh.com
- email : info@mumbai_jainyuvaksangh.com

Regd. With Registrar of Newspaper for India No.RNI 6067/57

● વર્ષ : (૫૦) + ૧૮ ● ● અંક : ૧૦ ● ● તા. ૧૬ ઑક્ટોબર, ૨૦૦૮ ● ● ૩ ●

● ● ● શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘનું માસિક મુખપત્ર ● ● ●

પ્રબુદ્ધ જીવન

● ● પ્રબુદ્ધ જીવન પાક્ષિક ૧૯૩૯થી ૧૯૮૯ : ૫૦ વર્ષ ● ● વાર્ષિક લવાજમ રૂા.૧૨૫/- ● ● છૂટક નકલ રૂા. ૧૦/- ● ●

માનદ્ તંત્રી : ધનવંત તિ. શાહ

શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા

રાજગૃહી નગરી છે, એ નગરમાં એક રળિયામણું ઉદ્યાન છે, ભક્તિશીલ દેવોએ સમવસરણની રચના કરી છે, ગણધર શ્રી ગૌતમ સ્વામી તેમજ અનેક પૂજ્ય મહામુનિ ભગવંતો બિરાજમાન છે. મગધ સમ્રાટ શ્રી શ્રેણિક મહારાજ પોતાના રાજન્ય વર્ગ અને પરિવાર સાથે પધાર્યા છે, સર્વ જિજ્ઞાસુ નગરજનો ઉપસ્થિત છે, અનેક વ્યંતર ભૂવનપતિઓ, જ્યોતિષ તેમજ વૈમાનિક દેવો અને દેવીઓ અને તિર્યંચો પણ ઉપસ્થિત છે. આ સર્વ જીવો બે હાથ જોડી ભગવાન શ્રી મહાવીરને દેશના સંભળાવવા વિનંતી કરી રહ્યાં છે. આત્માના ઉત્થાન વિશે નૈશ્ચયિક અને વ્યવહારિક કક્ષાના પ્રશ્નો પૂછાઈ રહ્યાં છે અને ભગવાન મહાવીરની વાણી અવિરત વહી રહી છે.

આ અંકના સૌજન્યદાતા
શ્રીમતી ઝવેરબેન માણેકલાલ એમ. સંગોઈ
સ્મૃતિ : પૂ. પિતાશ્રી મગનલાલ હીરજી સંગોઈ
પૂ. માતુશ્રી રાજબાઈ ટોકરશી વીરા

'जिनोऽहं सर्वजैनेषु, बुद्धोऽहं बौद्धधर्मिषु ।

वैष्णवानमहं विष्णु:, शिव: शैवेषु वस्तुत: ।। १५ ।।

कृष्णोऽहं वासुदेवोऽहं, महेशोऽहं सदाशिव: ।

सर्वगुरुस्वरूपोऽहं, श्रद्धावान् मां प्रपद्यते ।। १६ ।।

सागरोऽहं समुद्रेषु, गङ्गाऽहं स्यन्दिनीषु, च ।

–મહાવીર ગીતા – અધ્યાય–૧, શ્લોક ૧૫–૧૬–૧૭

'સર્વ જૈનોમાં હું જિન છું, બૌદ્ધ ધર્મોમાં હું બુદ્ધ છું, વૈષ્ણવોમાં હું વિષ્ણુ છું, શૈવોમાં હું શિવ છું, હું કૃષ્ણ છું, હું વાસુદેવ છું, હું મહેશ છું, હું સદાશિવ છું, સર્વ ગુરુ સ્વરૂપ હું છું. શ્રદ્ધાવાન મને મેળવી શકે છે. સમુદ્રોમાં હું સાગર છું. નદીઓમાં હું ગંગા છું.'

१. नाहं स्वर्गे च पाताळे, भक्तयां वासोऽस्ति मे सदा ।

मद्भक्ता यत्र तत्राऽहमानन्दाद्वैतरूपत: ।। १ ।।

મ. ગી. અ. ૨–૧.

'હું સ્વર્ગમાં નથી, હું પાતાળમાં નથી, મારો વાસ સદા ભક્તિમાં છે. જ્યાં મારા ભક્તો હોય છે, ત્યાં આનંદ દ્વૈત રૂપે હું પણ વિદ્યમાન છું.'

'આત્મન! તું પરમાત્મા છે, તું જ પરમાત્મા છે. તું શુદ્ધ છે, તું બુદ્ધ છે, તું નિરંજન છે, તું જ સ્વયં મહાવીર છે...તું મહાવીરનો એક વાર બની જા. તો તું પોતે જ તને મહાવીર બનેલો જોઈશ...

તું સ્વ વિનાની પંચાત મૂકી દે...

સ્વમાં આનંદ વ્હેણ છે. પરમાં દુ:ખના ખારા દરિયા છે....'

તારા આત્મામાં નિર્મળતા ભરી છે...સોનામાં માટી ભળે અને સ-મળ બને એમ તારા આત્મામાં કર્મોએ કચરો ભરી મૂક્યો છે, એટલે નિર્મળ આત્મા સ-મળ બની ગયો છે...ઓ આત્મન્! તું જાગ, તું ઊભો થા. તું તારા આત્માને ઓળખ...સ-મળ માંથી નિર્મળ બન...તારી અવસ્થા ત્રિગુણાતીત અને જ્ઞાનાદિ ગુણ સહિત છે...તું જાગ અને તને ઓળખ....તારો સ્વભાવ સચ્ચિદાનંદમય છે. તું પોતે પરં જ્યોતિ છે...મહાજ્યોતિ છે...આનંદનો ઉદધિ તારામાં છલકાય છે...તું એનો આસ્વાદ કર....બીજે બધે અજ્ઞાન છે. અવિદ્યા છે...દુ:ખ અંધકાર છે...એ બેસ્વાદ છે...'

'वादानां प्रतिवादानां, नात्र किंश्चित् प्रयोजनम् ।'

[म. गी. अ. २, श्लो. २२]

'ભક્તિ અને શ્રદ્ધામાં વાદોનું કે પ્રતિવાદોનું જરાય પ્રયોજન હોતું નથી.'

વાદ અને પ્રતિવાદ કરનારાઓ ઘાણીના બળદની જેમ તત્ત્વના પરમાર્થને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી.'

(ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી)

'વાદો નાવલમય!'

(નારદ ભક્તિસૂત્ર)

(ભક્તે) વાદ વિવાદમાં ઉતરવું નહિ.

'आत्माऽऽत्मनाऽऽत्मनिर्मग्नः, सर्वत्र ब्रह्म पश्यति ।'

[म. गी. अ. २, श्लो. १५]

'આત્મા આત્મા દ્વારા આત્મ નિમગ્ન બનીને સર્વત્ર બ્રહ્મદર્શન કરે છે.'

'कलौ मन्नाममन्त्रेषु, वेदाः सर्वे समागताः ।
सर्वतीर्थस्य यात्रायाः, फलं मन्नामजापतः ।।'

[म. गी. अ. २, श्लो. ३४०]

'कलौ मन्नामजापेन, तरिष्यन्ति जनाः क्षणात् ।'

[म. गी. अ. ५, श्लो. ४२२]

કલિકાળમાં મારા નામમાં સર્વ વેદો આવી જાય છે. મારા નામના જાપથી સર્વ તીર્થોની યાત્રાનું ફળ મળે છે.

કળિયુગમાં મારા નામના જાપથી ક્ષણવારમાં મનુષ્યો તરી જશે.

(મ.ગી. અ.૫-૪૨૨)

'अन्तकाले भजन्ते ये, भक्ता मां भक्तिभावतः।
तेपामुद्धारकर्ताऽहं, पश्चात्तापविधायिनाम् ।।'

[म. गी. अ. ५, श्लो. ४१३]

'અંતિમ સમયે જે ભક્તો ભક્તિ ભાવથી મને ભજે છે, (પાપોનો) પશ્ચાતાપ કરનારા તેઓનો ઉદ્ધાર કરું છું.'

'साधूनां यत्र–सत्कारो, दानमानादिभिः शुभः ।
तत्र देशे समाजे च, श्री–धृति–कीर्ति–कान्तयः ।। ७६.
यत्र देशे सदाचाराः, सद्विचाराश्च देहिनाम् ।
तत्र वृष्टयादिभिः शान्तिः, योगक्षेमसुखादयः ।। ७७.

[नीतियोग] મહાવીર ગીતા

'જે દેશમાં દાન સન્માન વગેરે દ્વારા સાધુ–પૂજ્ય પુરુષોનો સત્કાર થાય છે, તે દેશમાં અને તે સમાજમાં લક્ષ્મી, ધૈર્ય, યશ, ઓજસ વગરે હોય છે, જે દેશમાં માનવો સદાચારી અને સદ્-વિચારશીલ હોય છે ત્યાં સારો વરસાદ વગેરે થાય છે અને શાંતિ, યોગક્ષેમ, સુખ વગેરે સહજ આવી મળે છે.

धर्मा आर्या अनार्याश्च, देशभेदेन विश्रुताः।
विद्यमानाश्च सर्वेऽपि, मयि सापेक्षतः स्थिताः ।।

[म. गी. अ. ५-७]

'આર્ય, અનાર્ય ધર્મો દેશભેદથી પ્રસિદ્ધ છે. તે બધા સાપેક્ષ રીતે મારામાં રહેલા છે.'

રાજગૃહી નગરીના એ રમણિય ઉદ્યાનમાં દિવસો સુધી ભગવાન મહાવીરની ૧૬ અધ્યાય અને છ પ્રકરણોમાં સમાયેલી ત્રણ હજાર ગાથાઓની અસ્ખલિત વાણી વહેતી રહી. શ્રદ્ધા, પ્રેમ, કર્મ, ધર્મ, નીતિ, સંસ્કાર, શિક્ષા, શક્તિ, દાન, બ્રહ્મચર્યા તપ, ત્યાગ, સત્સંગ, ગુરુભક્તિ, જ્ઞાન અને યોગોપસંહાર, આમ સોળ અધ્યાય અને ઉપરાંત ગૌતમ સ્તુતિ, શ્રેણિક આદિ સ્તુતિ, ચેટક સ્તુતિ, શક્તિ યોગાનુમોદના અને ઈન્દ્ર સ્તુતિ આ નામથી જુદા છ પદ્ય ખંડો સમાવતી આ 'મહાવીર ગીતા'નું સર્જન ક્યારે થયું? કોણે કર્યું?

આપણે જૈન મહાભારત અને જૈન રામાયણથી પરિચિત છીએ, પણ આ જૈન મહાવીર ગીતાથી એટલાં બધાં પરિચિત નથી.

ભગવદ્ગીતા પછી અષ્ટાવક્ર ગીતા, કપિલ ગીતા, અવધૂત ગીતા, અર્જૂન ગીતા, અખે ગીતા, કૌવલ્ય ગીતા વગેરે અન્ય લગભગ વીસ ગીતા હિંદુ ધર્મ પાસે છે, પણ જૈનો પાસે મહાવીર ગીતા છે એ પણ એક હકીકત છે.

આ મહાવીર ગીતાનું આકાર સ્વરૂપ ભગવદ્ ગીતા જેવું છે. ભગવદ્ ગીતામાં ૧૮ અધ્યાય છે અને એ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે. મહાવીર ગીતામાં ૧૬ અધ્યાય છે. અને એ પણ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે. ભગવદ્ ગીતા ભગવાન કૃષ્ણની વાણી છે. મહાવીર ગીતા ભગવાન મહાવીરની વાણી છે. અનેક વિષયો તેમજ જ્ઞાન, ભક્તિ અને આત્માની ચર્ચા બન્નેમાં છે. બન્નેનું સ્વરૂપ લગભગ સરખું છે.

પરંતુ બન્ને ગીતાની વાણીનું પ્રાગટ્ય સ્થાન અલગ અલગ જગ્યાએ છે. એકનું યુદ્ધિ ભૂમિ ઉપર, બીજાનું રાજગૃહીના એક રળિયામણા ઉદ્યાનમાં. એક સ્થાને એ વાણીને શ્રવણ કરનાર માત્ર એક અર્જુન છે. બીજા સ્થાને આ વાણીનું શ્રવણ કરનાર અનેક જિજ્ઞાસુ ભવ્ય આત્મા છે. યુદ્ધિ ભૂમિ ઉપર પોતાના સગા-સંબંધીની હિંસા કરવાની અર્જુનને જરાય ઈચ્છા નથી, ત્યારે કૃષ્ણ એ અર્જુનને પોતાનું કર્તવ્ય સમજાવી ઉત્સાહિત કરી હિંસા માટે પ્રેરે છે. અને પરિણામે એક જ કુટુંબના ન્યાય માટે આશ્રિત એવા અનેક નિર્દોષ સૈનિકોની હિંસા થાય છે. કૃષ્ણ પછી હજારો વર્ષો પછી આ ધરતી ઉપર વિચરેલ ભગવાન મહાવીર જગતના જીવોને પ્રેમ, શ્રદ્ધા, નીતિ, કર્મ, દાન, બ્રહ્મચર્ય અને જ્ઞાનની સમજ આપી શરીરની પ્રકૃતિના શત્રુઓને હણી અરિહંત અવસ્થા કેમ પ્રાપ્ત કરવી અને જેમ બરફનો ચોસલો ઓગળે એમ જ્ઞાન, તપ, ભક્તિના શુભ કર્મથી અશુભ કર્મને ઓગાળી જેવી રીતે બરફ અદશ્ય થઈ જાય તેમ આત્મા ઉપર ચોંટેલા સ–મળ કર્મને દૂર કરી, આત્માને નિર્મળ કરી એ આત્માને મોક્ષ તરફ કેમ ગતિ કરાવવી અને પ્રત્યેક જીવ આ ધરતી ઉપર જીવવા હકદાર છે એવો ઉપદેશ આપી પ્રત્યેક જીવને પોતાનો ધર્મ બતાવે છે અને અંતે તો કહે છે કેઃ–

'હું કહું છું તે તમે પરંપરાથી સાંભળતા આવ્યા છો માટે

સ્વીકારતા નહિ, જે આપણા ધર્મ ગ્રંથોમાં છે એટલે સ્વીકારશો નહિ. પણ તમે જાતે જે અનુભવ કરો, પછી જે સાચું લાગે તે જ સ્વીકારો.'

જૈન દર્શન ભોગ પ્રધાન નથી ત્યાગ પ્રધાન છે.

જૈન દર્શનમાં સર્વે વાદોનો સમાવેશ છે, અન્ય દર્શનોમાં જૈન દર્શનનો સમાવેશ શક્ય ન હોય. નદીઓ સમુદ્રમાં સમાઈ શકે પણ સમુદ્ર નદીઓમાં ન સમાઈ શકે, એમ જૈન દર્શન સાગર સમો છે, જૈન દર્શનની ખંડનાત્મક નહિ, મંડનાત્મક નીતિ છે એટલે જ સાપેક્ષવાદ– અનેકાંતવાદ એનો આત્મા છે એમ સિદ્ધ થાય છે.

મહાભારતની ઘટનાનું આપણી પાસે ઈતિહાસ પ્રમાણ નથી, એટલે મહાભારતમાં પ્રગટેલી ભગવદ્ ગીતાને મહર્ષિ વ્યાસની કલ્પનાની પ્રજ્ઞા વાણી માનીએ તો આ મહાવીર ગીતાની મહાવીર વાણીનું સ્થળ પણ વાસ્તવિક નહિ પણ કલ્પનાનું સ્થળ જ છે, અને એમાં વહી રહેલી વાણી પણ કલ્પના છે, પણ બન્ને કલ્પના ભવ્ય છે અને જીવન ઉદ્ધારક અને આત્મ ઉદ્ધારક છે જ.

આ મહાવીર ગીતાનું સર્જન ભગવદ્ ગીતાની જેમ યુગો પહેલાં નથી થયું પરંતુ આ યુગમાં જ લગભગ સો વર્ષ પહેલાં જ થયું છે!

એના સર્જક કોણ?

આજથી લગભગ ૧૩૪ વર્ષ પહેલાં ગુજરાતના વિજાપુરમાં એક ખેડૂત કણબી કુટુંબમાં બહેચરદાસના નામે જન્મેલા અને માત્ર ૨૪ વર્ષના સાધુ જીવનમાં, ૨૫,૦૦૦ ગ્રંથોનું વાંચન કરી, સંસ્કૃત, પ્રાકૃત અને ગુજરાતીમાં ૧૪૧ જેટલાં અદ્ભુત ગ્રંથોનું સર્જન કરનાર, આજથી લગભગ ૮૯ વર્ષ પહેલાં હાજરા હજૂર શાસનદેવ શ્રી ઘંટાકર્ણ મહાવીર દેવની મહુડીમાં સ્થાપના કરનાર, ભવિષ્યવેત્તા અને માત્ર એકાવન વર્ષની ઉંમરે અરિહંત શરણ થનાર પરમ પૂજ્ય અધ્યાત્મ જ્ઞાન દિવાકર, બાલ બ્રહ્મચારી, યોગનિષ્ઠ, ગચ્છાધિપતિ આચાર્ય બુદ્ધિસાગર સૂરિશ્વરજી મહારાજ, આ 'શ્રી જૈન મહાવીર ગીતા'ના સર્જક છે.

આ શ્રી જૈન મહાવીર ગીતાની હસ્તપ્રત પૂજ્યશ્રીએ પોતાના અંતેવાસી કવિ પાદરાકરને સોંપીને કહ્યું કે 'મારા મૃત્યુ પછી એક પચીશી વીતે પછી આ મહાવીર ગીતા પ્રગટ કરજો.'

ત્યાર પછી લગભગ ૪૦ વર્ષ પછી આ હસ્તપ્રત શ્રીમદ્ બુદ્ધિ સાગરજીના શિષ્ય પૂજ્ય આચાર્યશ્રી દુર્લભ સાગરજીના હાથમાં આવી અને એઓશ્રીએ આ મહાવીર ગીતાનું વિ. સં. ૨૦૨૫માં એટલે આજથી ૩૯ વર્ષ પહેલાં પ્રકાશન કર્યું. આ મહાવીર ગીતા હજી સંસ્કૃતમાં જ ઉપલબ્ધ છે અને આ દીર્ઘ કાવ્યનું ગુજરાતીમાં હજુ સુધી ભાષાંતર થયું નથી.

થોડાં સમય પહેલાં મારે અમદાવાદ જવાનું થયું ત્યારે પૂ. આચાર્ય દુર્લભ સાગરજીના શિષ્ય પૂ. મુનિશ્રી વાત્સલ્ય-દીપને વંદન કરવા ગયો, ત્યારે પૂ. વાત્સલ્યદીપે ઉપરની વિગત મને વિસ્તૃત રીતે કહી સંભળાવી. આ મ.ગી.ની ઝેરોક્સ નકલ મેં પૂ. શ્રી પાસેથી પ્રાપ્ત કરી. મારા ઉપર આવો અનુગ્રહ કર્યો એ માટે હું એઓશ્રીનો ઋણી બન્યો છું.

'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના વાચકો વતી મેં પૂજ્ય શ્રી વાત્સલ્યદીપને આ 'મહાવીર ગીતા'ના અધ્યાયોનું આચમન કરાવવા વિનંતિ કરી. હવેથી દર મહિને આ મહાવીર ગીતાના એક એક અધ્યાય વિશે સ્વાધ્યાયના ચિંતન લેખ આપણને ૧૬ કે તેથી વધુ મહિના સુધી એઓશ્રીની કલમેથી પ્રાપ્ત થશે, આપણા સર્વેનું એ સદ્ભાગ્ય. ૐ અર્હં મહાવીર.

❑ **ધનવંત શાહ**

(તા. ૪–૯–૨૦૦૮ના પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળામાં આપેલા વ્યાખ્યાનનો અંશ)

✷✷✷

પદ્મશ્રી ડૉ. કુમારપાળ દેસાઇને આચાર્ય તુલસી અનેકાંત એવોર્ડ

જૈન વિશ્વભારતીનો પ્રતિષ્ઠિત પુરસ્કાર આચાર્ય તુલસી અનેકાન્ત એવોર્ડ આ વર્ષે જાણીતા સાહિત્યકાર અને જૈનદર્શનના આંતરરાષ્ટ્રીય વિદ્વાન ડૉ. કુમારપાળ દેસાઇને એનાયત કરવામાં આવશે. જૈન વિશ્વભારતીના અધ્યક્ષ શ્રી સુરેન્દ્રકુમાર ચૌરડિયાએ જયપુરમાં આચાર્યશ્રી મહાપ્રજ્ઞજીના સાનિધ્યમાં એની જાહેરાત કરી. આ એવોર્ડમાં પ્રશસ્તિપત્ર, સ્મૃતિચિહ્ન અને એક લાખ રૂપિયાની રાશિ પ્રદાન કરવામાં આવશે. એમ. જી. સરાવજી ફાઉન્ડેશનના સૌજન્યથી અપાતો આ એવોર્ડ જૈનદર્શનના મૌલિક સિદ્ધાંતોને વ્યાપક બનાવવા માટે સમર્પિત ભાવથી વૈશ્વિક કાર્ય કરનાર વ્યક્તિને આપવામાં આવે છે.

પૂર્વ રાષ્ટ્રપતિ અબ્દુલ કલામ દ્વારા 'પદ્મશ્રી' અને પૂર્વ વડાપ્રધાન શ્રી અટલ બિહારી બાજપેયીના હસ્તે 'જૈન રત્ન'નો એવોર્ડ મેળવનાર ડૉ. કુમારપાળ દેસાઇએ જૈનદર્શન વિશે ગુજરાતી, અંગ્રેજી અને હિંદીમાં ૫૪ ગ્રંથોની રચના કરી છે, છેલ્લા ચાર દાયકાથી અખબારો અને સામયિકો દ્વારા ધર્મસિદ્ધાંતો વિશે જાગૃતિ લાવવા માટે પ્રયાસ કર્યો છે, તેમજ વિશ્વના અનેક દેશોમાં જૈનદર્શન વિશે વક્તવ્ય આપવા ઉપરાંત વિશ્વધર્મ પરિષદ તથા આંતરરાષ્ટ્રીય પરિષદોમાં જૈન ધર્મના વ્યાપક સિદ્ધાંતોની પ્રસ્તુતિ કરી છે. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ જૈનોલોજી અને અન્ય સંસ્થાઓમાં તેમની સક્રિય ભૂમિકા રહી છે. પ્રેક્ષા વિશ્વભારતીના ટ્રસ્ટી અને જૈન વિશ્વભારતીના સંચાલન સમિતિના સભ્ય શ્રી બાબુલાલ શેખાણીએ જણાવ્યું કે આ એવોર્ડ આ પૂર્વે પંડિત દલસુખભાઈ માલવણિયા, સુપ્રસિદ્ધ બંધારણવિદ્ ડૉ. લક્ષ્મીમલ સિંઘવી જેવી વ્યક્તિઓને આપવામાં આવ્યો છે.

સંપાદક – સંશોધક ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ

❑ ડૉ. ગુલાબ દેઢિયા

(ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહ,–અમારા સાહેબના દેહવિલયને તા. ૨૪ ઑક્ટો.–૨૦૦૮ના ત્રણ વર્ષ પૂરાં થશે. પૂ. સાહેબની સ્મૃતિ હરપળે અમારા હૃદયમાં ગુંજન કરતી રહી છે અને રહેશે જ. આ સંસ્થાની સર્વે પ્રવૃત્તિ ઉપર એઓશ્રીના સતત આશીર્વાદ અને માર્ગદર્શન અમને મળતા રહ્યાં છે એની પ્રતીતિ અમને હર પળે થયા કરે જ છે, જેના પરિણામે આ સંસ્થા નિર્ધારિત ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરતી જ રહી છે એવો સર્વેનો અનુભવ છે. પૂ. સાહેબને અમે શ્રદ્ધાંજલિ અર્પીએ છીએ.

જૈન સાહિત્ય અને ગુજરાતી સાહિત્ય ક્ષેત્રે ડૉ. રમણલાલ ચી. શાહનું યોગદાન અનન્ય છે. જૈન સાહિત્ય ક્ષેત્રે ખાસ કરીને સાહિત્ય સંશોધન ક્ષેત્રે. એઓશ્રીના પૂર્વસૂરિઓ પૂ. જિન વિજયજી, પૂ. પૂણ્યવિજયજી, પંડિત સુખલાલજી, પંડિત દલસુખભાઈ માલવણિયા, ડૉ. ભાયાણી સાહેબ, ઉપરાંત એ સમયના ઘણાં પ્રકાંડ પંડિતોની કક્ષાનું એમનું સર્જન છે.

*એમના વિદ્યાર્થી ડૉ. ગુલાબ દેઢિયાનો આ લેખ અમારા સૌના તરફથી પૂ. સાહેબને શ્રદ્ધાંજલિ સ્વરૂપે પ્રસ્તુત કરતા અમો ધન્યતાની લાગણી અનુભવીએ છીએ.–**ધ.**)*

પ્રા. ડૉ. રમણલાલ ચી.મનલાલ શાહનો જન્મ વડોદરા જિલ્લાના પાદરા ગામમાં થયો હતો. (૩.–૧૨–૧૯૨૬). એમણે મુંબઇની સેન્ટ ઝેવિયર્સ કૉલેજમાંથી બી.એ. અને એમ.એ.ની ડિગ્રી ગુજરાતી અને સંસ્કૃત સાથે મેળવી હતી. એમ.એ.માં યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતીમાં સૌથી વધુ માર્ક્સ મેળવ્યા હતા.

મુંબઈની બાબુ પન્નાલાલ શાળામાં એમના શિક્ષક અમીદાસ કાણકિયા અને ઈન્દ્રજિત મોગલ હતા. કૉલેજમાં મનસુખલાલ ઝવેરી ગુજરાતીના અને ગૌરીપ્રસાદ ઝાલા સંસ્કૃતના પ્રાધ્યાપક હતા. 'નળ દમયંતીની કથાનો વિકાસ' વિષય પર રમણભાઈએ પ્રા. મનસુખલાલ ઝવેરીના માર્ગદર્શન હેઠળ પીએચ.ડી.ની ડિગ્રી મેળવી હતી. રમણભાઈએ મુંબઈ યુનિવર્સિટીના ગુજરાતી વિભાગના અધ્યક્ષ તરીકે કાર્ય કર્યું હતું.

રમણભાઈએ એંસી જેટલાં પુસ્તકોનું લેખન–સંપાદન કર્યું છે. જેમાં જીવનચરિત્ર, સંસ્મરણ, પ્રવાસ, નિબંધ, ધર્મ–તત્ત્વજ્ઞાનનાં પુસ્તકો મુખ્ય છે.

એમણે તેર મધ્યકાલીન કૃતિઓનું સંશોધન સંપાદન કર્યું છે. જેમાં સમયસુંદર કૃત 'નલ–દવદંતી રાસ', યશોવિજય કૃત 'જંબૂસ્વામી રાસ', ઉદ્યોતનસૂરિ કૃત 'કુવલયમાળા', સમયસુંદર કૃત 'મૃગાવતી ચરિત્ર', ગુણવિનય કૃત 'નલ–દવદંતી પ્રબંધ', સમયસુંદર કૃત 'થાવચ્ચાસુત રિષિ ચોપાઈ', ઋષિવર્ધનસૂરિ કૃત 'નલરાય–દવદંતી ચરિત્ર', ગુણવિનય કૃત 'ધન્ના–શાલિભદ્ર ચોપાઈ', અને વિજયશેખર કૃત 'નલ–દવદંતી પ્રબંધ' મુખ્ય છે.

'નરસિંહ પૂર્વેનું ગુજરાતી સાહિત્ય', 'નળ–દમયંતી કથાનો વિકાસ', 'સમયસુંદર' અને 'ગૂર્જર ફાગુ સાહિત્ય' એમની અન્ય મધ્યકાલીન સાહિત્યને લગતી મહત્ત્વની કૃતિઓ છે.

'નળ–દમયંતી'ની કથા એમના અભ્યાસનો મુખ્ય વિષય રહ્યો. એ કથા ઋગ્વેદના સમયથી ક્યાંથી કઈ કઈ રીતે આવી, કેવા ફેરફાર થયા તે બધું તેઓ ચિવટપૂર્વક નોંધે છે. સમયસુંદર એમના પ્રિય કવિ રહ્યા છે. સમયસુંદરકૃત 'નળદમયંતી રાસ' એમણે હસ્તપ્રતો ચકાસીને તૈયાર કર્યો છે. સત્તરમા શતકના મહત્ત્વના કવિ સમયસુંદરનો એ રીતે આપણને પરિચય મળે છે.

મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી કૃત 'જંબૂસ્વામી રાસ' રમણભાઈનું એક આદર્શ અને નોંધપાત્ર સંપાદન છે.

કોઈ પણ મધ્યકાલીન કૃતિનું સંપાદન અને સંશોધન કેટલી ચીવટ અને કેટલો અભ્યાસ માગે છે તે અહીં જોઈ શકાય છે. કર્તાનો વિસ્તૃત પરિચય, રાસ છાપ્યા બાદ દરેક ઢાળ પ્રમાણે અઘરા શબ્દોના અર્થ, વિશેષ પંક્તિઓની સમજૂતી, જંબૂસ્વામીની કથાનો વિકાસ દર્શાવી આ રાસ વિશે અભ્યાસલેખ પણ સાથે મૂક્યો છે. વિદ્વાન, વિદ્યાર્થી કે સામાન્ય રસજ્ઞ વાચકને સરળ થાય એ રીતનું આ સંપાદન છે. સાથોસાથ એ પણ જોવા મળે છે કે મધ્યકાલીન કૃતિનું સંપાદન આદર્શ રીતે કરવું હોય તો આ રીતે થઈ શકે. રસકવિ પ્રેમાનંદના સમકાલીન યશોવિજયજીની પોતાના હાથની લખેલી કૃતિ મળતી હોવાથી એમાં એ સમયની ભાષાનું વાસ્તવિક અને પ્રમાણભૂત સ્વરૂપ પણ જોઈ શકાય છે.

જંબૂસ્વામી ધર્મ બતાવતાં કહે છેઃ

'પડતો રાખઈ તાત પરિ, અખઈ મિત્ર પરિ મગ્ગ;
પોષઈ નિજ માતા પરિ, ધર્મ તે અચલ અભગ્ગ.

રમણભાઈ ટિપ્પણમાં અઘરા શબ્દોના અર્થ આપે છે. અખઈનું મૂળ સંસ્કૃત 'આખ્યાતિ' જણાવે છે તેનો અર્થ 'બતાવે' એમ જણાવે છે. પછી સમજાવે છે. 'ધર્મ પિતાની જેમ આપણને પડતાં બચાવે છે, મિત્રની જેમ માર્ગ બતાવે છે અને માતાની જેમ આપણું પોષણ કરે છે. ધર્મ આવો અવિચળ અભગ્ન છે.' જૂની ગુજરાતી શીખવા, તેનો અભ્યાસ કરવા, વ્યાકરણ સમજવા કામ લાગે એવું આ સંપાદન છે.

વિક્રમ સંવત ૮૩૫માં ઉદ્યોતન સૂરિએ ૧૩,૦૦૦ શ્લોકમાં 'કુવલયમાલા' નામના ગ્રંથની પ્રાકૃત ભાષામાં રચના કરી હતી.

રમણભાઈએ એના ગુજરાતી અનુવાદનું સંપાદન કર્યું છે. અને સાથોસાથ વિસ્તૃત અભ્યાસ લેખ આપી કૃતિને જુદા જુદા દૃષ્ટિકોણથી સમજવામાં સહાય કરી છે. કૃતિની ભાષા અને રસકેન્દ્રોનો નિર્દેશ કર્યો છે અને એવો અભિપ્રાય આપ્યો છે કે 'કુવલયમાલા' એ માત્ર પ્રાકૃત ભાષાનું જ અનેરું આભૂષણ નથી, જગતના તમામ સાહિત્યમાં ગૌરવભર્યું સ્થાન પામી શકે એવું અણમોલ રત્ન છે.'

'જૈન સાહિત્ય' (ઈ. સ. ૧૪૫૦–૧૬૦૦) અને 'નરસિંહ પૂર્વેનું ગુજરાતી સાહિત્ય' નામના બે વિસ્તૃત લેખમાં મધ્યકાલીન સાહિત્ય સ્વરૂપો 'સજ્ઝાય', 'સ્નાત્રપૂજા', રાસ, ફાગુ, બારમાસી વગેરેની વ્યાખ્યા આપી છે અને એ સ્વરૂપની જાણીતી કૃતિઓની વાત કરી છે. આ લેખોમાં જાણીતા અને ઓછા જાણીતા મધ્યકાલીન કવિઓ હરસેવક, શાલિસૂરિ, દેપાળ, ઋષિવર્ધન, બ્રહ્મજિનદાસ, વચ્છ ભંડારી, લાવણ્યસમય, જ્ઞાનચંદ્ર, સહજસુંદર, લાવણ્યરત્ન, પાર્શ્વચંદ્રસૂરિ, વિનયદેવસૂરિ, દોલતવિજય, સોમવિમલસૂરિ, જયવંતસૂરિ, હેમરત્નસૂરિ, હીરકલશ, નયસુંદર, મંગલમાણિક્ય, સકલચંદ્ર ઉપાધ્યાય, સાધ્વી હેમશ્રી, માલદેવ, પદ્મસુંદર, ગુણવિનય વગેરેના પ્રદાનની સંક્ષિપ્તમાં મૂલવણી કરી છે. આ નિબંધોમાં એ સમય ગાળાની મહત્ત્વની કૃતિઓનો અને ખાસ અપ્રકાશિત કૃતિઓનો નામોલ્લેખ કર્યો છે. મધ્યકાલીન સાહિત્યમાં કામ કરનારને સહાયક થાય એવી ઘણી સામગ્રી આ બે નિબંધોમાં છે.

પ્રકાંડ વિદ્વાન કે. કા. શાસ્ત્રીએ નોંધ્યું છે કે, 'રાસ, ફાગુ, બાલાવબોધની મધ્યકાલીન ગુજરાતી ભાષાના રમણભાઈ આરૂઢ વિદ્વાન હતા.' રમણભાઈ સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, જૂની ગુજરાતી અને અંગ્રેજી ભાષના ઊંડા જાણકાર હતા. મધ્યકાલીન સાહિત્યનું સંપાદન સંશોધન એમના રસ, વ્યવસાયના ભાગ રૂપ અને ધર્મને અનુસંગે ત્રિવિધ રૂપે હતું. જૈન પરંપરા, તત્ત્વજ્ઞાન, કથા સાહિત્ય અને સાધુ સમાગમને લીધે મધ્યકાલીન ગુજરાતી કૃતિઓને સુપેરે સમજવા–સમજાવવાનું એમને માટે સહજ હતું.

રમણભાઈના સંપાદન–સંશોધન માટે ડૉ. બળવંત જાની લખે છેઃ ' તેઓ આજીવન સંશોધક રહ્યા. છેલ્લે–છેલ્લે તો તદ્દન નિવૃત્તિ પછી પણ 'જૈન ગુર્જર ફાગુસાહિત્ય' વિષયનું સંશોધન અવિતરપણે ચાલુ રાખ્યું. ૧૩૨ જેટલા ગુજરાતી ફાગુઓના તેમના સ્વાધ્યાયના સુફળ રૂપે પ્રાપ્ત ગ્રંથ તેમની શોધનિષ્ઠાનો ખરો પરિચય કરાવે છે. તેમણે પ્રારંભે ફાગુના સ્વરૂપ અને વિકાસરેખાનો પરિચય કરાવીને પછી નેમિનાથ વિષયક પચાસ ફાગુઓનું વિવેચન મૂલ્યાંકન કર્યું છે. એ પછી સ્થૂલિભદ્ર વિષયક ફાગુઓ અને એ પછી વસંત, શૃંગાર, તીર્થ, તીર્થંકરો, ગુરુ ભગવંતો અને વ્યક્તિ–વિભૂતિ વિષયક ફાગુ રચનાઓનો પરિચય મૂક્યો છે. ઉપરાંત અધ્યાત્મના વિવિધ વિષયોના, વૈષ્ણવ પરંપરાના, લોકકથાના અને સંસ્કૃતમાં તથા પ્રકીર્ણ રૂપે પ્રાપ્ત ફાગુઓનો પરિચય પણ મૂક્યો છે.

આમ, વિષયનું સૂઝપૂર્વકનું વિભાજન અને મૂલ્યાંકન આ ફાગુ વિષયક બૃહદ્ ગ્રંથની વિશિષ્ટતા છે માત્ર ને માત્ર નરી સંશોધન પ્રકૃતિનો ખરો પરિચય કરાવતો 'જૈન ગૂર્જર ફાગુસાહિત્ય' ગ્રંથ ગુજરાતી સંશોધન સાહિત્યમાં આગવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે.'

પોતાના વ્યવસાય જીવનનો આરંભ એક પત્રકાર તરીકે કરનાર રમણભાઈને સંપાદન અને લેખનમાં પત્રકારત્વ સહાયરૂપ થયું. ચાર દાયકા અધ્યાપનના અને એક દાયકો નિવૃત્તિકાળનો સંશોધન, લેખન, સંપાદનમાં એમણે ઊજળો હિસાબ આપ્યો. એન.સી.સી.માં મેજર અને બેટેલિયન કમાન્ડરના હોદ્દે પહોંચેલા રમણભાઈ સમયમિત્ર હતા. સમયનો ક્યારેય દુર્વ્યય ન કર્યો. સ્વાધ્યાયમાં કદી પ્રમાદ ન કર્યો. પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી અનુકૂળતાઓને અભ્યાસમાં પ્રયોજી. આજીવન વિદ્યાર્થી બનીને ભણતા રહ્યા. પીએચ.ડી.ના અઢાર વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપતી વખતે પોતે એ વિષયની સજ્જતા વધારતા રહ્યા. જીવનના આરંભકાળે પ્રા. મનસુખલાલ ઝવેરી, પ્રા. ગૌરીપ્રસાદ ઝાલા, આગમ દિવાકર પુણ્યવિજયજી મહારાજ, પંડિત સુખલાલજી, અગરચંદજી નહાટા, ભૃગુરાય અંજારિયા વગેરે ગુરુજનો, વિદ્વાનોનો સંગ પ્રાપ્ત થયો.

રમણભાઈએ 'પ્રેમાનંદના નળાખ્યાનનું કથાવસ્તુ' નામે એક સંશોધનાત્મક વિસ્તૃત લેખ લખ્યો છે. તુલનાત્મક અભ્યાસનો સારો નમૂનો છે. પ્રેમાનંદનું 'નળાખ્યાન' અન્ય કર્તાઓ કરતાં શ્રેષ્ઠ પુરવાર થયું છે. પ્રેમાનંદે મહાભારતની મૂળ કથા, ભાલણ અને નાકરની નવલકથામાંથી સ્વીકારેલ અમુક પ્રસંગો, શ્રી હર્ષના સંસ્કૃત 'નૈષધીય ચરિત'ની ઝીલેલી કેટલીક અસર અને પોતાની મૌલિક કલ્પના–બધું જ અહીં વિગતે સમજાવવામાં આવ્યું છે. પ્રેમાનંદે ક્યાંથી શું લીધું, ક્યાં પોતાનું ઉમેર્યું, કેટલું દીપી ઊઠ્યું અને કેટલું ઊણું ઊતર્યું તે બધું જ આ સંશોધકે તુલનાત્મક અભ્યાસ કરીને નોંધ્યું છે. એક જાણીતી કૃતિને અભ્યાસી કઈ રીતે તપાસે છે તે અહીં જોવા મળે છે.

'હંસ વિલાપ'ની વાત પ્રેમાનંદે નયસુંદરના 'નળ દમયંતી રાસ'માંથી એ કલ્પના લીધી હોય એમ રમણભાઈ માને છે.

હંસ નળને એની રાણી વિશે પૂછે છે એ પ્રસંગે 'ભાભી' શબ્દ મૂકી, પ્રેમાનંદે પંખી અને માનવની કૌટુમ્બિક નિકટતા અને આત્મીયતાનું હૃદયંગમ ચિત્ર ખડું કર્યું છે. કવિનું ગુજરાતીકરણ પણ ધ્યાન ખેંચે છે.

નિબંધકારે નોંધ્યું છે કે સ્વયંવર માટે નળ જાય છે ત્યારે સવત્સી

ગાય અને કુરંગ–કુરંગીના શુકન એને થાય છે એમ પ્રેમાનંદે આલેખ્યું છે. જે એની મૌલિક કલ્પના અને તત્કાલીન ગુજરાતી વાતાવરણનું પ્રતિબિંબ છે. અન્ય નળકથાઓનો લેખકનો અભ્યાસ સઘન હોવાથી આવી બાબતો તારવવી શક્ય બની છે. લેખકે પ્રેમાનંદની મૌલિકતા, અન્યની અસર, કૃતિને થતા લાભ અને હાનિની ચર્ચા કરી છે. માણિક્યદેવસૂરિ કૃત 'નલાયન' અને તે પરથી રચાયેલ નયસુંદર કૃત 'નળદમયંતી–રાસ'ની અસર પ્રેમાનંદે ઠીક ઠીક ઝીલી છે અને પોતાની ઉચ્ચ કાવ્યપ્રતિભાથી 'નળાખ્યાન' નું ઉત્તમ આખ્યાન કૃતિ તરીકે સર્જન કર્યું તેની વિગતે ચર્ચા કરવામાં આવી છે. સંશોધકને શોભે એવી આ કથાવસ્તુની તપાસ છે. તેનાથી સર્જનકળાનાં સગડ પણ મળે છે.

'જંબૂસ્વામી રાસ'ના સંપાદની જેમ 'ગૂર્જર ફાગુસાહિત્ય' રમણભાઈના સંપાદન–સંશોધન કાર્યનો વિશેષ નોંધપાત્ર ગ્રંથ છે. ગ્રંથના આરંભ 'ફાગુનો કાવ્યપ્રકાર' લેખમાં ફાગુના સ્વરૂપ વિશે મહત્ત્વની ચર્ચા છે. ત્યાર બાદ 'ફાગુ કાવ્યની વિકાસરેખા' લેખમાં કયા કયા વિષયવસ્તુને ફાગુ કાવ્યમાં આવરવામાં આવેલ છે તેની માહિતી છે. ત્યારબાદ વિવિધ કવિઓએ રચેલ નેમિનાથ વિશેના પચાસ ફાગુકાવ્યો, સ્થૂલિભદ્ર વિશેના ચાર ફાગુકાવ્યો, વસંત–શૃંગારનાં સાત ફાગુકાવ્યો, તીર્થ વિશેનાં તેર ફાગુકાવ્યો, તીર્થંકર, ગુરુ ભગવંત, વ્યક્તિ વિષયક, આધ્યાત્મિક વિષયનાં, લોકકથા વિષયનાં, વૈષ્ણવ ફાગુકાવ્યો અને સંસ્કૃતમાં ફાગુકાવ્યો વિશે નાની મોટી કવિ, કાવ્યવિષય, કાવ્યભાષા અને મહત્ત્વની પંક્તિઓની નોંધ સાથે ૩૫૦ પાનાંનો આ ગ્રંથ મધ્યકાલીન પ્રગટ–અપ્રગટ ૧૪૧ જેટલાં ફાગુકાવ્ય કૃતિઓની નોંધ અને સમાલોચનાને સમાવે છે. એક ગ્રંથમાં એક વિષયની મહત્ત્વની બધી વિગતો મળી રહે એ વાચક–અભ્યાસીઓ માટે ઉત્તમ સુવિધા છે. અન્ય વિષયો પર આ પ્રકારનું કામ કરનારને માર્ગદર્શક થાય એવું માતબર કામ થયું છે.

મધ્યકાલીન ઊર્મિકવિ દયારામ એમની ગરબીઓ માટે જાણીતા છે. એમણે બાર જેટલાં આખ્યાન લખ્યાં છે, તે વિશે રમણભાઈએ 'દયારામનાં આખ્યાન' લેખમાં વિસ્તૃત ચર્ચા કરી છે અને એવું તારણ આપ્યું છે કે આખ્યાનકાર તરીકે દયારામ પોતાના પુરોગામી કવિઓ કરતાં સવિશેષ સિદ્ધિ દાખવતા નથી. આખ્યાન જેવો પરલક્ષી કાવ્ય પ્રકાર દયારામની આત્મલક્ષી પ્રતિભાને વિશેષ અનુકૂળ કેમ નથી આવતો તેની તાર્કિક ચર્ચા કરી છે.

દયારામે કેટલાંક આખ્યાનોમાં 'કડવું' ને બદલે 'મીઠું' શબ્દ પ્રયોજયો છે. આખ્યાનમાં 'કડવું' શબ્દ 'કડવક' પરથી આવ્યો છે. રમણભાઈએ 'કડવું' અને 'મીઠું' બન્ને શબ્દોની તપાસ અને ચર્ચા કરી છે. દયારામના 'અજામિલ આખ્યાન'ને રમણભાઈ કવિની નોંધપાત્ર કૃતિ ગણે છે. અન્ય કૃતિઓમાં આખ્યાન કવિતા સિદ્ધ થતી નથી લાગી.

કવિ સમયસુંદર કૃત થાવચ્ચાસુત રિષિ ચોપાઈનું સંપાદન રમણભાઈએ કર્યું છે. જેમાં પ્રથમ કવિપરિચય, થાવચ્ચાસુત રિષિ ચોપાઇની સમાલોચના, પછી મૂળ ચોપાઈ અને છેલ્લે ટિપ્પણ આપી કૃતિને વાંચવા સમજવામાં સરળ થાય, અભ્યાસીને ઉપયોગી થાય એવું સંપાદન કર્યું છે. કવિ સમયસુંદરે એક સાથે ઘણી બધી ઉપમાઓ આપીને માલોપમા અલંકાર પ્રયોજ્યો છે. સમયસુંદરના કવિત્વને ઉઠાવ આપે એવી એ સુંદર પંક્તિ છેઃ

અથિર કાન હાથી તણઉ રે, અથિર કાપુરુષની બાંહ,
અથિર માણસનઉ આઉખઉ રે, અથિર માણસ સાથ,
અથિર મુંછ ઉંદિર તણી રે હાં, અથિર પારધીના હાથ,
અથિર નાદ ઘંટા તણઉ રે હાં, અથિર વેશ્યાની પ્રીતિ,
અથિર દંડ ઉપરિ ધજા રે હાં, અથિર પાણી છાસિ મેલ,
અથિર વાત હત પાનડા રે હાં, અથિર સીતાતુર દંત.

કવિએ અસ્થિર વસ્તુઓ વિશેના જુદા જુદા નિરીક્ષણો આપ્યાં છે. રમણભાઈએ આવાં રસકેન્દ્રોનો નિર્દેશ કર્યો છે.

રમણભાઈના સમગ્ર સંપાદન–સંશોધનના કાર્યને જોતાં તે પરિચયાત્મક વધુ છે. નળ–દમયંતીની કથામાં વિગતોની વિવિધતાની વાત મુખ્ય બની રહે છે. વિષય પોતે જ એકવિધતા-વાળો છે.

રમણભાઈએ મધ્યકાલીન સાહિત્યસર્જકો સમયસુંદર, યશોવિજયજી, ઉદયરત્નજી, વીર વિજયજી, હેમચંદ્રાચાર્ય વગેરે વિશે જે ચરિત્રલેખ લખ્યા છે, તે કવિ અને કૃતિ સુધી પહોંચવામાં સહાયક બને એવાં છે. એમણે સંશોધક અને સંપાદક તરીકે, બની શકે એટલી બધી જ વિગતો તપાસવામાં, સરખાવવામાં, અને મૂલવવામાં ચિવટ રાખી છે. રમણભાઈના લેખનમાં સરળતાનો ગુણ મુખ્ય છે. અલ્પવિરામ કે પૂર્ણવિરામ આવે પણ ઉદ્ગાર ચિહ્ન એમનાં વાક્યોમાં ન મળે. એમના જીવન જેવી જ એમની શૈલી સમભાવપૂર્ણ રહી છે.

આજે ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદની આ અક્ષરભૂમિ પર મારા ગુરુજી પૂ. રમણભાઈનું સ્મરણ કરવાની મને તક મળી છે તે માટે હું મારી જાતને બડભાગી માનું છું.

મધ્યકાલીન સાહિત્ય પાસે જનારને રમણભાઈના સંપાદન–સંશોધનમાંથી જરૂર માર્ગદર્શન મળશે એવું એમનું યોગદાન છે.

✷ ✷ ✷

(ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ દ્વારા આયોજિત 'મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યના સંશોધકો–સંપાદકો' પરિસંવાદમાં વંચાએલો નિબંધ)

૧૭/૨૨, આકાશગંગા, મનીષ નગર, ચાર બંગલા, અંધેરી (વેસ્ટ), મુબઈ–૪૦૦ ૬૫૩. મો. ૯૮૨૦૬૧૧૮૫૨.

પ્રાણ આધારિત વિભિન્ન સાધના-પદ્ધતિ

❑ પ્રવર્તક મુનિશ્રી મૃગેન્દ્ર વિજય મ.

(૧) શ્વાસ-વિજ્ઞાન

(The Science of Breathing)

આપણે જે શ્વાસ લઈએ છીએ તેનો પ્રાણશક્તિ સાથે ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. જેને (Vital Energy-જીવનશક્તિ) કહી શકાય. પ્રાણનું કામ શ્વસનતંત્રનું સંચાલન કરવાનું છે. હૃદયના સ્થાને આવેલ અનાહત ચક્ર એ પ્રાણનું કેન્દ્રબિન્દુ છે.

પાતંજલ યોગસૂત્રમાં પ્રાણનું પાંચ પ્રકારે પૃથક્કરણ કરેલ છે-પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન, વ્યાન. તદુપરાંત બીજા પણ પાંચ ઉપ-પ્રાણ છે. જે સૂક્ષ્મવાયુ રૂપે છે. નાગ, કૂર્મ, કૃકલ, ધનંજય અને દેવદત્ત.

પ્રાણ મૂલતઃ એક હોવા છતાં કાર્યભેદથી એના પાંચ વિભાગ પડે છે. શરીરસ્થ સૂક્ષ્મ સાત ચક્રોમાં તેનો વાસ છે. પ્રાણવાયુ સૌમાં મુખ્ય છે. તેનું સ્થાન હૃદય એટલે કે અનાહત ચક્ર છે-જે જીવનશક્તિ બક્ષે છે.

અપાન વાયુ નાભિથી નિમ્ન પ્રદેશમાં-સ્વાધિષ્ઠાન અને મૂલાધાર ચક્રમાં છે. તેનું કાર્ય ઉત્સર્ગ કરવાનું છે.

સમાન વાયુ નાભિમાં – મણિપુરચક્રમાં છે તેનું કાર્ય પાચન-પોષણ કરવાનું છે.

ઉદાન વાયુ કંઠમાં-વિશુદ્ધિચક્ર, આજ્ઞાચક્ર અને સહસ્રાર ચક્રમાં છે-ઉન્નયન તેનું કાર્ય છે.

વ્યાન વાયુ સંપૂર્ણ શરીરમાં વ્યાપ્ત છે પરિનયન તેનું કાર્ય છે.

પંચ કોશમાં પ્રાણમય કોશ (શરીર)નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

જૈન યોગી શ્રી ચિદાનંદજીએ પણ 'સ્વરોદયજ્ઞાનમાં ઉપર્યુક્ત પ્રાણના પ્રકારો બતાવ્યા છે. (પદ્ય ક્રમાંક-૪૪૨-૪૪૩).

જૈન દર્શનની દૃષ્ટિએ ૧૦ પ્રાણ છે-જે દ્રવ્યપ્રાણ રૂપ છે. પાંચ ઈન્દ્રિય, ત્રણ (મન, વચન, કાયા) બલ, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય. તે પૈકી શ્વાસોશ્વાસની સ્પષ્ટ રીતે સ્વતંત્ર ગણતરી કરી છે. અને જીવસૃષ્ટિમાં કોને કેટલા પ્રાણ હોય છે તે નવતત્ત્વની ૭ મી ગાથામાં તેનું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

આ ઉપરાંત આહાર, શરીર, ઈન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, (આનપાન) ભાષા અને મન આ ૬ પર્યાપ્તિ એક શક્તિવિશેષ છે.

યોગદર્શન અને જૈનદર્શનમાં જે રીતે પ્રાણનો પરિચય મળે છે તે મૌલિક છે. પ્રાણાયામની સાધના સંપૂર્ણપણે અને સ્વતંત્ર રીતે અધ્યાત્મલક્ષી હોવા છતાં વૈદિક શ્રુતિઓમાં (ઋચામાં) તેને દેવતાનું રૂપક આપીને પ્રાર્થના કરવામાં આવી છે. – 'नमस्ते वायो, त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि' આમ પંચતત્ત્વોમાં અગ્નિ, વરૂણ, પૃથ્વીની જેમ વાયુ (પ્રાણ)માં પણ દૈવત્વ આરોપિત કરીને તેની ઉપાસના કરવા દ્વારા પ્રાણશક્તિ-ઉર્જાનું કેમ ઉર્ધ્વીકરણ કરવું એ ઉદ્દેશ રહ્યો છે.

આરોગ્યનું ક્ષેત્ર હોય કે અધ્યાત્મનું-

શરીર શુદ્ધિ અને ચિત્ત શુદ્ધિ દ્વારા સ્વાસ્થ્ય કેમ પ્રાપ્ત કરવું એ જ ઉદ્દેશ છે. અહિં આપણે પ્રાણ આધારિત કેટલીક પ્રાચીન અને અર્વાચીન બંને સાધના-પદ્ધતિનો પરિચય કરવા સાથે તે જીવનમાં કેટલી ઉપયોગી છે તે જોઈએ-

૧. પાતંજલ યોગદર્શન અનુસાર અષ્ટાંગ યોગ પૈકી પ્રાણાયામ (રેચક, પૂરક, કુંભક), અનુલોમ-વિલોમ, કપાલ-ભાતિ, ભસ્રિકા, ઉડ્ડીયાનબંધ વગેરે.

૨. વિપશ્યના,૩. પ્રેક્ષાધ્યાન, ૪. સ્વરોદયજ્ઞાન, ૫. Pranic Healing તથા રેકી, ૬. સુદર્શન ક્રિયા, ૭. Levitation.

હવે આપણે ક્રમશઃ વિચાર કરીશું :-

પાતંજલ યોગ સૂત્રમાં પ્રાણાયામનો પરિચય આપતું સૂત્ર છે–

बाह्याभ्यन्तरस्तम्भ वृत्ति र्देश-काल-संख्याभिः परिदृष्टो दीर्घसूक्ष्मः।। २/५०

બાહ્યવૃત્તિ, આભ્યંતરવૃત્તિ અને સ્તંભવૃત્તિ એટલે કે રેચક, પૂરક અને કુંભક-એ ત્રિવિધ પ્રાણાયામ દેશ, કાલ અને સંખ્યાથી નિયમિત થાય છે અને અભ્યાસથી દીર્ઘ તથા સૂક્ષ્મ બને છે.

સાધારણ રીતે એક સ્વસ્થ-તંદુરસ્ત વ્યક્તિનો શ્વાસોશ્વાસનો સમય તેને માત્રા કહેવાય છે.

એવી ૧૬ માત્રાથી (પરિમાણ) પૂરક, ૩૨ માત્રાથી રેચક અને ૬૪ માત્રાથી કુંભક પ્રાણાયામ પરિપૂર્ણ થાય છે.

શ્વાસ લેવાની સૌથી શ્રેષ્ઠ ચાવી-Key-પદ્ધતિ એ છે કે-શ્વાસ લેતી વખતે પેટ-ઉદર ફુલવું જોઈએ અને શ્વાસ છોડતી વખતે પેટ અંદર જવું જોઈએ, Correct breathing is to inhale till the stomach expands and exhale to contract it.

આપણે નોર્મલ રીતે એક મિનિટમાં ૧૫ થી ૧૮ વાર શ્વાસ લઈએ છીએ એ પ્રમાણે ગણીએ તો એક કલાકમાં ૬૦x૧૫= ૯૦૦ વાર અને ૨૪ કલાકમાં ૯૦૦x૨૪=૨૧,૬૦૦ વાર શ્વાસ લઈએ છીએ. પ્રાણાયામના અભ્યાસથી શ્વાસ શુદ્ધ અને સંયમિત થાય છે અને પરિણામે શ્વાસોશ્વાસની ગતિને લંબાવી શકાય છે.

આ સંદર્ભમાં યોગી શ્રી ચિદાનંદજી 'સ્વરોદયજ્ઞાન'માં કહે છે કે-આ કાળમાં મનુષ્યના આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૧૧૬ વર્ષની છે તે મુજબ ૧૦૦ વર્ષમાં ૪,૦૭,૪૮,૪૦,૦૦૦ ચાર અબજ, સાત કરોડ, અડતાલીસ લાખ અને ચાલીસ હજાર શ્વાસોશ્વાસ ભોગવાય છે.

(પદ્ય ૪૦૪ થી ૪૦૭)

શ્વાસને આપણા મનોગત ભાવ, વિચાર, આવેશ, લાગણી સાથે પણ ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. There is a deep relationship between our breath and our emotions. As soon as

we get excited our breath gets short and shallow, when we calm down our breath gets longer and deeper. Breathing and our inner being is closely related.

શ્વાસ મન સાથે સંબંધિત છે તો મનનો સંબંધ વાયુ સાથે છે. मनो यत्र मरूत् तत्र। એમ મહર્ષિઓ કહે છે એટલે આ એક ચેનલ છે. જ્યારે જ્યારે આપણે ભાવાવેશમાં આવીએ છીએ ત્યારે આપણા શ્વાસનો ગ્રાફ પણ up-down થાય છે. થર્મોમીટરમાં જેમ પારો ઉપર–નીચે જાય છે તેમ અહીં પણ સમજવું.

આનું એક ગણિત આ પ્રમાણે છે. શ્વાસની ગતિ પ્રતિ મિનિટ ૧૨ થી ૧૫ ગણીએ તો તે નોર્મલ છે પણ જુદી જુદી ક્રિયાઓમાં તેમાં વધારો કે ન્યૂનતા જોવા મળે છે :–

ગાતી વખતે–Singing–૧૬ શ્વાસોશ્વાસ

ખાતી વખતે–Eating–૨૦ શ્વાસોશ્વાસ

ચાલતી વખતે–Walking–૨૪ શ્વાસોશ્વાસ

સૂતી વખતે–Sleeping–૩૦ શ્વાસોશ્વાસ

કામ વાસના–Sex–૩૬ શ્વાસોશ્વાસ

ક્રોધ સમયે–Exciting–૩૭ શ્વાસોશ્વાસ

હવે આપણે ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં દૃષ્ટિપાત કરીશું તો જૈનદર્શનમાં પ્રતિક્રમણની વિધિમાં પણ આ શ્વાસોશ્વાસની પ્રક્રિયાને સાંકળી લેવામાં આવી છે. પ્રતિક્રમણના ષડાવશ્યકમાં–કાયોત્સર્ગ વખતે નવકારમંત્ર અથવા લોગસ્સસૂત્ર ગણવાનું વિધાન છે. તેની સમય મર્યાદા માટે કહ્યું છે કે–એક લોગસ્સસૂત્ર ગણતાં ૨૫ થી ૨૮ શ્વાસોશ્વાસ થાય છે જ્યારે એક નવકારમંત્રના આઠ શ્વાસોશ્વાસ ગણતા ચાર વાર નવકાર ગણવાથી ૩૨ શ્વાસોશ્વાસ થાય છે.

ધ્યાન, સાધના, મંત્ર–જાપ, કાઉસગ્ગ વગેરેમાં શ્વાસોશ્વાસનું લક્ષ્ય ઉપયોગી એટલા માટે છે કે તે સહજ છે, સ્વાભાવિક છે.

(૨) વિપશ્યના

વિપશ્યના એ બૌદ્ધ પરંપરાની એક સાધના પદ્ધતિ છે. તેને 'આનાપાન સતિ' પણ કહેવામાં આવે છે. 'આનાપાન' એટલે શ્વાસોશ્વાસ. સતિ એટલે એના પ્રતિ જાગૃતિપૂર્વકનું તટસ્થ રીતે નિરીક્ષણ કરવું. સ્મૃતિનું પાલિ ભાષામાં 'સતિ' થયું.

वि+दृश (पश्य) એટલે વિશેષ રીતે–બારીકાઈથી જોવું–અર્થાત્ આપણાં ભીતરમાં શ્વાસોશ્વાસને જોવો.

શ્વાસોશ્વાસનું માધ્યમ સૌને સર્વત્ર સદા, સુલભ હોય છે એટલે સાધના પદ્ધતિમાં તેને અગ્રસ્થાન આપ્યું છે. બીજું કારણ એ પણ છે કે–આપણા શ્વાસનો આપણા મનોગત વિકારો સાથે ગાઢ સંબંધ છે. જ્યારે મનમાં ક્રોધ જાગે, વાસના જાગે, ભય જન્મે ત્યારે શ્વાસની ગતિ (Frequency) તેજ થઈ જશે એ આપણો અનુભવ છે. અને શાંત થતાં નોર્મલ–સાધારણ બની જશે.

શ્વાસોશ્વાસ, એકદમ વર્તમાનની At Present ની ઘટના છે. આથી તે તરફ મનને લઈ જવાથી વિકારો શાંત થાય છે. પરિણામે નષ્ટ થાય છે, કારણ કે ત્યારે ભૂતકાળનું કોઈ સ્વપ્ન નથી અને ભવિષ્યની કોઈ કલ્પના નથી. માત્ર આપણે આપણા જ શ્વાસના સાક્ષી–દૃષ્ટા બનવાનું છે.

જેમ પાતંજલ યોગદર્શનમાં અષ્ટાંગ યોગ છે તેમ બૌદ્ધદર્શનમાં અષ્ટાંગ 'अट्ठंगिको मग्गो' અષ્ટાંગ માર્ગ (પથ) છે તેના નામ–શીલ, સમાધિ, પ્રજ્ઞા, સમ્યગ્ વાણી, સમ્યગ્ કર્મ, સમ્યગ્ આજીવિકા, સમ્યગ્ વ્યાયામ, સમ્યગ્ સ્મૃતિ છે.

શ્રી સત્યનારાયણ ગોયન્કાજીએ વિપશ્યનાને દેશ–વિદેશમાં વિકસાવી છે. અનેક ધ્યાન–કેન્દ્રો સ્થાપિત થયા છે. સાધકો તેનો લાભ લે છે.

(૩) પ્રેક્ષાધ્યાન

વિપશ્યના અને પ્રેક્ષામાં માત્ર શાબ્દિક અંતર છે. તેના ભાવાર્થમાં કોઈ ભેદ–તફાવત નથી. वि+दृश (पश्य) જે અર્થ બતાવે છે તે જ અર્થ प्र+ईक्ष् ધાતુ બતાવે છે. તેનો અર્થ છે–પ્રકૃષ્ટ રૂપે જોવું તે–પ્રેક્ષા.

તેરાપંથી જૈનાચાર્યશ્રી તુલસીજીએ અને તેમના અનુગામી યુવાચાર્ય શ્રી મહાપ્રજ્ઞજીએ આ પદ્ધતિનો સૂત્રપાત કર્યો છે. આ સાધના પદ્ધતિનું મૂળ સ્રોત (Base) તો જૈનદર્શનના તત્ત્વો જ છે.

જૈનાગમોમાં એક વાક્ય છે–

'संपिकखए अप्पगमप्पएणं' અર્થાત્ હે આત્મન્ ? તું તારી જાતને જો. એટલે કે સ્વયં જો. આત્માને જો, તેનો સાક્ષાત્કાર–દર્શન કર.

અહીં આ પ્રેક્ષાધ્યાનના અંતર્ગત મુખ્યત્વે શ્વાસપ્રેક્ષા આવે છે. તે ઉપરાંત શરીરપ્રેક્ષા, દીર્ઘશ્વાસપ્રેક્ષા, ચૈતન્યકેન્દ્રપ્રેક્ષા, સમવૃત્તિ, લેશ્યાધ્યાન (Aura), કાયોત્સર્ગ વગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે.

સ્વરોદયનું શાસ્ત્ર પણ શ્વાસથી જોડાયેલું છે–તેનો વિચાર આપણે અલગથી કરીશું.

પ્રેક્ષાધ્યાનની સમીક્ષામાં એ વિચારણીય છે કે–ઉપર્યુક્ત આગમ વાક્યનો અભિપ્રાય જો માત્ર આત્મા, ચૈતન્ય પરત્વે જ હોય તો તેનાથી સંલગ્ન પ્રાણ, શ્વાસોશ્વાસ, શરીર કે લેશ્યા વગેરે તેની મર્યાદાની બહાર છે–એટલે તેનો સમાવેશ કરી શકાય નહિ. અને ચૈતન્ય ગુણોથી સંબંધિત આત્માના અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર્ય, વીર્ય, ઉપયોગ, અબાધિત સુખ એવા ભાવપ્રાણને જ પ્રાધાન્યતા આપવી ઘટે. અલબત્ત, આ કક્ષાએ પહોંચવા માટે પ્રેક્ષાધ્યાન જરૂર પગથિયું બની શકે છે.

(૪) સ્વરોદય જ્ઞાન

યોગના ક્ષેત્રમાં જૈનાચાર્યોનું બહુ જ મોટું પ્રદાન છે. અત્રે સંક્ષિપ્તમાં જોઈએ–

પાતંજલ યોગદર્શનનો અષ્ટાંગયોગ પ્રસિદ્ધ છે. બૌદ્ધ પરંપરામાં અષ્ટાંગમાર્ગ છે. તેમ જૈનદર્શનમાં યોગની આઠ દૃષ્ટિ છે. તે આ પ્રમાણે છે–

મિત્રા, તારા, બલા, દીપા,

સ્થિરા, કાન્તા, પ્રભા અને પરા.

આ પાયા ઉપર યોગ યાત્રા આગળ વધે છે. ૧૪ પૂર્વધારી,

શ્રુતકેવલી ભગવાન ભદ્રબાહુ સ્વામીજીએ નેપાલમાં મહા-પ્રાણાયામ ધ્યાનની સાધના કરી હતી એવો ઉલ્લેખ મળે છે.

વિક્રમની આઠમી શતાબ્દીમાં આચાર્યશ્રી-હરિભદ્રસૂરિજીએ યોગશતક વગેરે અનેક ગ્રંથોની રચના કરી. તે પછી કલિકાલસર્વજ્ઞ આચાર્યશ્રી હેમચંદ્રાચાર્યશ્રીના યોગશાસ્ત્રના અષ્ટમ પ્રકાશમાં યોગનું વિશદ વિવેચન મળે છે. જેમાં ધ્યાન-સાધનાનો અનુભવ પણ સમાવિષ્ટ છે.

દિગંબર જૈનાચાર્યશ્રી શુભચંદ્રાચાર્ય કૃત 'જ્ઞાનાર્ણવ'માં પ્રાણાયામ તથા સ્વરોદય વિજ્ઞાન વિશે ઘણી જ્ઞાતવ્ય માહિતી છે. આ જ ક્રમમાં આગળ વધતાં યોગીરાજશ્રી ચિદાનંદજી કૃત 'સ્વરોદય જ્ઞાન'ની પદ્યમય વિવિધ છંદોમાં હિન્દી રચના મળે છે. જે ગતશતકની જ કૃતિ છે. કુલે ૪૫૩ પદ્યોની રચના છે. તેની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યા મુજબ તેનો રચનાકાળ વિ. સં. ૧૯૦૫ દર્શાવાયો છે. 'સ્વરોદયજ્ઞાન' એ શ્રી ચિદાનંદજીની ખાસ સ્વતંત્ર રચના છે. તેની સમકક્ષ 'શિવ સ્વરોદય' તથા 'નાથ સ્વરોદય' જેવી અજૈન કૃતિઓ પણ છે. યોગીરાજશ્રી ચિદાનંદજી કૃત 'સ્વરોદય જ્ઞાન'માંથી કેટલાંક પદ્યો અહીં પ્રસ્તુત છે.

પ્રથમ 'સ્વરોદય'નો શબ્દાર્થ વિચારીએ તો 'સ્વર' એટલે પ્રાણશક્તિ (ઉર્જા), તેનો ઉદય એટલે ઉદ્‌ભવ. પ્રાણતત્ત્વનું શ્વાસમાં અનુસરણ-રૂપાંતરણ થતું હોવાથી શ્વાસરૂપી ક્રિયામાં જે પ્રકાશ પામે છે તે 'સ્વર' છે. હકીકતમાં પ્રાણ અને સ્વર અલગ નથી પણ એક જ છે.

'સ્વરોદય'નો શબ્દાર્થ જ નાસિકા વાટે શ્વાસનું બહાર નીકળવું થાય છે. એટલે પ્રથમ શ્વાસનો પરિચય-ઓળખાણ અને પછી જ તેનું નિયંત્રણ સંભવિત છે. સ્વર (શ્વાસ) સાથે પાંચ તત્ત્વોનો પણ ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. ભવિષ્યની આગાહી-Forecast પણ કરી શકાય છે.

આ ભાવ નીચેના પદ્યોમાં જોવા-જાણવા મળે છે-

પ્રાણાયામ ભૂમિ દશ જાણો
    પ્રથમ સ્વરોદય તિહાં પિછાણો,
સ્વર પરકાશ પ્રથમ જે જાણે
    પંચ તત્ત્વ કુનિ તિહાં પિછાણે. (પદ્ય-૧૦૬)

આ મુજબ પ્રાણાયામની દશ ભૂમિકા છે - તેમાંની પ્રથમ ભૂમિકા તે 'સ્વરોદય' છે.

પદ્ય-૫૭ થી ૬૦ માં પ્રાણાયામના રેચક, પૂરક, કુંભક, શાંતિક, સમતા, એકતા, લીનભાવ એમ સાત પ્રકારોનું સુંદર નિરૂપણ છે.

પદ્ય-૧૧ માં-આપણા દેહતંત્રમાં ૭૨,૦૦૦ નાડીઓ છે તેમાં ૨૪ નાડી મુખ્ય છે. તેમાં પણ ૧૦ નાડીની પ્રધાનતા છે-અને તેમાં પણ ત્રણ નાડી વિશેષ પ્રધાન છે.

પદ્ય-૧૪ માં-જણાવ્યા મુજબ તેના નામ છે-ઈડા, પિંગલા અને સુષુમ્ણા.

જમણી બાજુની નાડીને પિંગલા અથવા સૂર્યસ્વર કહે છે. જ્યારે ડાબી-વામ બાજુની નાડીને ઈડા અથવા ચંદ્રસ્વર કહે છે.

પદ્ય-૧૫ માં-કહ્યું છે કે - ઊક્ત બંનેની મધ્યમાં સુષુમ્ણા છે - તે વખતે નાસિકાના બંને - ડાબા તથા જમણા છિદ્રમાંથી સ્વર - શ્વાસ ચાલતો હોય છે.

પદ્ય-૯૭ માં યોગીરાજ કહે છે કે-

પ્રાણાયામ ધ્યાન જે કહીએ
    તે પિંડસ્થ ભેદ ભવિ લહીયે,
મન અરૂ પવન સમાગમ જાણો,
    પવન સાધ, મન નિજ ઘર આણો.

અહીં યોગિરાજે મન અને પવનના મિલનની વાત કરી છે. એ બંનેના સુયોગમાં પ્રાણાયામ ધ્યાન કેવી રીતે ઉપયોગી શકે તે દર્શાવ્યું છે. આ રીતે યોગિરાજશ્રી ચિદાનંદજીએ સ્વરોદયને પ્રાણાયામની પ્રથમ ભૂમિકા તરીકે બતાવીને દેહ અને આત્માનું ભેદજ્ઞાન કરવા માટેની શ્રેષ્ઠ પ્રક્રિયા બતાવીને, જીવ અને શિવના મિલનમાં તે ચરિતાર્થ કરી છે.

મોટરકાર જેવા યાંત્રિક સાધનોમાં જે રીતે બ્રેક તથા એક્સે-લેટરની જરૂર રહે છે તેમ આપણા આ દેહતંત્રની ગતિ અને સુરક્ષા માટે શ્વાસનું સંતુલન પણ એટલું જ આવશ્યક અને અનિવાર્ય બની રહે છે.

(૫) (Pranic Healing) તથા રેકી

પ્રાણિક હીલીંગ એક અર્વાચીન થેરાપી છે જેના પ્રણેતા ચાઈનીઝ માસ્ટર CHOA-KOK-SUI છે.

યોગ દર્શનમાં મૂલાધાર, સ્વાધિષ્ઠાન, મણિપુર, અનાહત, વિશુદ્ધિ, આજ્ઞાચક્ર, સહસ્રાર એમ સાત ચક્રોનું નિરૂપણ છે તેમ આ થેરાપીમાં ૧૧ ઉર્જાકેન્દ્રો (ચક્રો)ની ગણતરી કરવામાં આવી છે. તેના દ્વારા શરીરમાં પ્રાણશક્તિ પહોંચે છે. તે આ પ્રમાણે છે-

૧. બેઝીક ચક્ર (મૂલાધાર) યોનિસ્થાન
૨. Sex ચક્ર (કામ ચક્ર) મેઢ્ર
૩. મેંગમેન ચક્ર (કટી ચક્ર)
૪. નેવલ ચક્ર (નાભિ ચક્ર) ડૂંટી
૫. સ્પ્લીન ચક્ર (પ્લિહા ચક્ર)
૬. સોલાર ચક્ર (સૌર નાલિકા ચક્ર)
૭. હૃદય ચક્ર (હૃદય ચક્ર)
૮. થ્રોટ ચક્ર (કંઠ ચક્ર)
૯. આજ્ઞા ચક્ર (ભૃકુટી ચક્ર) ભ્રૂમધ્ય.
૧૦. ફોરહેડ ચક્ર (લલાટ ચક્ર)
૧૧. ક્રાઉન ચક્ર (બ્રહ્મ ચક્ર) મસ્તક

To Healing નો અર્થ છે રોગને મટાડવું. પ્રાણિક હીલીંગ કરનાર વ્યક્તિ રોગીને તેના શરીરના અંગોમાંથી રોગગ્રસ્ત ઉર્જાને બહાર કાઢે છે. અને નવી પ્રાણશક્તિના સંપ્રેક્ષણ દ્વારા ઉપચાર કરે છે.

રેકી

આ એક જાપાનીઝ ઉપચાર પદ્ધતિ છે. 'કી' એટલે પ્રાણશક્તિ,

જીવનશક્તિ.

રેકીના પ્રયોગથી દવાઓની આડઅસરથી બચી જવાય છે. આપણી શક્તિનું સંતુલન રહે છે. તણાવમુક્તિનો અનુભવ થાય છે. વગેરે અનેક લાભો મળે છે.

રેકીના મુખ્ય પાંચ સિદ્ધાંતો આ મુજબ છે–

૧. ફકત આજે હું કૃતજ્ઞતાથી જીવીશ.

૨. ફક્ત આજે હું ચિંતા કરીશ નહિ.

૩. ફક્ત આજે હું ક્રોધ કરીશ નહિ.

૪. ફક્ત આજે હું મારું કામ નિષ્ઠાથી કરીશ.

૫. ફક્ત આજે હું સમગ્ર વિશ્વ માટે પ્રેમ અને આદર દાખવીશ.

૬. સુદર્શન ક્રિયા

શ્રી શ્રીરવિશંકરજીએ સ્થાપેલી સંસ્થા આર્ટ ઓફ લિવીંગના એક ભાગરૂપે આ સુદર્શન ક્રિયા છે.

સુદર્શન ક્રિયા ૧૦૦/૧૦૦ શ્વાસોશ્વાસની સંપૂર્ણ વૈજ્ઞાનિક, વિશિષ્ટ અને શક્તિશાળી પ્રક્રિયા છે. આ પ્રક્રિયામાં પ્રાણવાયુ શરીરના દરેક સૂક્ષ્મ કોશો સુધી પહોંચે છે. પરિણામે માણસના મનમાંથી હિંસાત્મક ભાવ, વૈરવૃત્તિ, પ્રતિશોધની ભાવના, નકારાત્મકભાવ, તેમજ લોહીમાંથી ઝેરી–દૂષિત તત્ત્વો નષ્ટ થાય છે. તે ઉપરાંત રોગપ્રતિકારક શક્તિમાં પણ નોંધપાત્ર સુધારો જોવા મળે છે.

સોઽહં ના નાદ–ધ્વનિ–ઉચ્ચારણ–Chanting દ્વારા સાધકોને સુદર્શન ક્રિયા કરાવવામાં આવે છે, તે આપણા શ્વાસ અને શરીર તંત્રને સારી રીતે Effect કરે છે.

૭. Levitation

To Levitateનો અર્થ ડીક્શનરીમાં હવામાં ઊંચે ચડવું એવો કર્યો છે. એટલે કે–હવામાં અદ્ધર રહેવું તેવો થાય છે.

સ્વ. મહર્ષિ યોગીએ લેવીટેશનના પ્રયોગ દ્વારા આ સાધના-પદ્ધતિ વિકસાવી છે. આના મૂળમાં તો શ્વાસોશ્વાસની જ વાત છે. કુંભક પ્રાણાયામથી આ શક્ય છે.

જૈન ગ્રંથોમાં ૨૮ લબ્ધિઓ અને ૮ મહાસિદ્ધિઓનું વર્ણન મળે છે. તે આ મુજબ છે અણિમા–મહિમા, લઘિમા, ગરિમા. વશિતા, પ્રાકામ્ય, ઈશિતા અને પ્રાપ્તિ, તેના અંદર લઘિમાનો ઉલ્લેખ છે. લઘિમાનો શબ્દાર્થ છે–હળવું–ભાર વગરનું થવું. તુંબડું પાણીની સપાટી ઉપર તરે છે. ડૂબતું નથી કારણ લાઘવતા તેનો સ્વભાવ છે. આજના વૈજ્ઞાનિક યુગમાં આ સિદ્ધાંતને સમજવો સરળ છે.

લેખના અંતે હું એટલું જ કહીશ કે–પ્રાણઆધારિત કેટલીક પ્રાચીન/અર્વાચીન સાધના પદ્ધતિનો અહીં સંક્ષિપ્ત પરિચય આપવા દ્વારા આપણે તેના અભ્યાસથી જીવનને સ્વસ્થ, સશક્ત અને ગતિશીલ–(Dynamic) બનાવીએ એ જ એકમાત્ર અભિલાષા છે. ✷ ✷ ✷

યોગ્ય સૂચન અને પ્રતિભાવ માટે સંપર્ક–
મોબા. નં. : 09898713687 / 09920372156.
C/o. જૈન યોગ ફાઉન્ડેશન, જિતેન્દ્ર હર્ષદકુમાર એન્ડ કુંપની,
૬૮૫, ગોવિંદ ચોક, એમ.જે. માર્કેટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘના આજીવન સભ્યોને કરેલી વિનંતિનો ઉષ્માભર્યો પ્રતિભાવ

'પ્રબુદ્ધ જીવન'ના ઑગસ્ટ અંકમાં ૩૪ મે પાને વર્તમાનમાં આજીવન સભ્યપદની ફી રૂા. ૫,૦૦૦/– છે અને વર્ષો પહેલાં થયેલા સભ્યોને વર્તમાન પ્રમાણે પૂરક રકમ મોકલવા અમે વિનંતિ કરી હતી, એનો અમને ઉષ્માભર્યો પ્રતિભાવ મળ્યો છે અને પરિણામે નીચે મુજબના માનવંતા સભ્યોએ અમને પૂરક રકમ મોકલી આપી છે એ સર્વેનો અમે હૃદયપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

નામ	રૂપિયા
તરૂલતાબેન બિપિનભાઈ શાહ	૨૫૦૦
અનંતભાઈ ખેતાણી	૨૫૦૧
ભરતકુમાર મેઘજીભાઈ મામણિયા	૨૫૦૦
હંસાબેન ડી. શાહ	૨૫૦૦
નેમચંદ હીરજી છેડા	૫૦૦૦
મીતાબેન ગાંધી	૨૫૦૧
મનસુખલાલ કે. કામદાર	૨૫૦૦
પરાગ બી. ઝવેરી	૫૦૦૧
પ્રકાશ ડી. શાહ	૨૫૦૦
ભરત કાંતિલાલ શાહ	૫૦૦૦
પ્રવિણાબેન અશ્વિન મહેતા	૨૫૦૦
હસમુખ એમ. શાહ	૨૫૦૦
યતિન કે. ઝવેરી	૪૫૦૦
ધીરજલાલ કે. કાપડિયા	૨૫૦૦
ડૉ. સ્નેહલ સંઘવી	૨૧૦૦

નામ	રૂપિયા
અશોક ડી. દોશી	૪૭૫૦
સુરેખાબેન એમ. શાહ	૨૫૦૧
ભારતી ઉપેન્દ્ર શાહ	૫૦૦
ખીમજી શીવજી શાહ	૪૨૫૦
કચરાલાલ ચુનીલાલ શાહ (કે. સી. શાહ)	૨૫૦૦
	૬૫૬૦૪

જે મહાનુભાવ સભ્યોએ હજી સુધી પૂરક રકમ ન મોકલી હોય એ સર્વેને અમે પૂરક રકમ મોકલવા વિનંતિ કરીએ છીએ. શક્ય છે કે આપ ક્યારે આજીવન સભ્ય બન્યા હતા એની વિગત આપની પાસે ન હોય તો આપ સંઘની ઑફિસમાં ફોન (ફોન નંબર–૨૩૮૨૦૨૯૬) કરી આપનું નામ વગેરે જણાવી અમારા રોકોર્ડમાંથી વિગત પ્રાપ્ત કરી શકશો.

પ્રત્યેક મહિને 'પ્રબુદ્ધ જીવન' આપને અર્પણ થતું રહેશે જ. આપની જ્ઞાન જિજ્ઞાસા અને અનુમોદનાને અમારા અભિનંદન.

–મેનેજર

પ્રૉ. યશવંતભાઈ શુક્લ

❑ ડૉ. રણજિત પટેલ (અનામી)

કારમી ગરીબાઈ પણ તેજસ્વી વિદ્યાર્થી હોવાને કારણે અમદાવાદની શેઠ શ્રી અચરતલાલ ગિરધરલાલ ચેરીટીઝની બોર્ડિંગમાં રહીને યશવંતભાઈ શુક્લ સને ૧૯૩૬માં બી.એ. થયા. બી.એ. પછી શું ? એમ. એ. કે નોકરી? એ દ્વિધામાં હતા ત્યાં એમના વતન ઉમરેઠમાં ઉમરેઠના વતની અને એમના જ જ્ઞાતિબંધુ પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી સાહેબનો ભેટો થયો. વર્ષોથી પ્રૉ. ત્રિવેદી સાહેબ, સુરતની એમ.ટી.બી. કૉલેજમાં શરૂનાં પંદરેક વર્ષ અંગ્રેજીના ને પછી ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના પ્રૉફેસર હતા. પ્રો. ત્રિવેદી સાહેબની હૂંફથી યશવંતભાઈ એમ.એ. કરવા સુરત ગયા ને સને ૧૯૩૮માં તાજા એમ.એ. થઈ અમદાવાદમાં આવ્યા અને 'ગુજરાત સમાચાર' દૈનિક અને 'પ્રજાબંધુ' નામના અઠવાડિકના તંત્રી મંડળમાં જોડાયા.

યશવંતભાઈ એ. જી. ચેરીટીઝની બોર્ડિંગમાં રહી બી.એ.નો અભ્યાસ કરતા હતા એ દરમિયાન એમને એ વિસ્તારમાં આવેલા એક પુસ્તકાલયમાં શ્રી ભોગીલાલ સાંડેસરાનો ભેટો થઈ ગયો. સાંડેસરાનું ઘર એ. જી. ચેરીટીઝ સંસ્થાની નજીક જ હતું ને જ્યારે શુક્લ સાહેબ, સાંડેસરાને પ્રથમવાર પુસ્તકાલયમાં મળ્યા ત્યારે સાંડેસરા ગુજરાતના એક શિષ્ટ સામયિક 'કૌમુદી'માં પોતાનો જ લેખ વાંચી રહ્યા હતા. શુક્લ સાહેબે સાંડેસરાને પૂછ્યું કે હાલ શું કરો છો ? તો કહેઃ 'મેટ્રીકની પરીક્ષામાં છ વાર નાપાસ થયો છું...તે ય ગણિતમાં. હવે ભણવાનો વિચાર નથી.' શુક્લ સાહેબે સાંડેસરાને ગણિતશાસ્ત્રમાં માર્ગદર્શન આપવાનું સ્વીકાર્યું ને સાતમી વાર મેટ્રીકની પરીક્ષા આપી પણ દોઢસોમાંથી ૪૬ ગુણ આવ્યા. ઉત્તીર્ણ થવા માટે ઓછામાં ઓછા બાવન ગુણ જોઈએ. હવે બન્યું એવું કે એલજીબ્રાના પેપરમાં એક પેપર સેટરે છ માર્કનો ખોટો પ્રશ્ન પૂછેલો...હો હા થઈ એટલે દરેક પરીક્ષાર્થીને છ માર્ક આપવાનું નક્કી થયું. એમ સાતમા પ્રયત્ને પેપર સેટરની ભૂલને કારણે શ્રી ભોગીભાઈ સાંડેસરા, મેટ્રીકનો મહાસાગર પાર કરી ગયા!

મેટ્રીકની પરીક્ષા આપતા હતા એ દરમિયાન તેઓ 'ગુજરાત સમાચાર' ને 'પ્રજાબંધુ'માં નોકરી કરતા હતા. હવે એક મેટ્રીક પાસ ને બીજા એમ.એ.નો સમાગમ એક જ ઑફિસ ને એક જ ટેબલ પર થયો. મેં પણ સને ૧૯૩૭ના ઑગષ્ટમાં કલકત્તા છોડ્યું ને શ્રી બલ્લુભાઈ ઠાકોરને કારણે સને ૧૯૩૭ના સપ્ટેમ્બરમાં એ બેઉ મિત્રોનો સહકાર્યકર્તા બન્યો ને અમારો ત્રણેયનો સ્નેહ-સંબંધ જીવનના અંત સુધી પ્રગાઢ મધુર રહ્યો.

અમારી ત્રિપુટી જ્યારે દૈનિક-અઠવાડિકમાં નોકરી કરતી હતી ત્યારે, 'ગુજરાત સમાચાર' દૈનિકના તંત્રી શ્રી ઈન્દ્રવદન બલ્લુભાઈ ઠાકોર હતા, સહતંત્રી કપિલભાઈ અને 'પ્રજાબંધુ' અઠવાડિકના તંત્રી હતા શ્રી ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ('સાહિત્ય-પ્રિય'). શરૂમાં શ્રી ઈન્દ્રવદન ઠાકોરે યશવંતભાઈને 'ગુજરાત સમાચાર'ના અગ્રલેખ લખવાનું કાર્ય સોંપ્યું. તંત્રી-સહતંત્રી સાથે અગ્રલેખના વિષયની ચર્ચા કરે, લેખ લખાય પણ છપાય નહીં. આવું આઠ-દશ દિવસ ચાલ્યું એટલે એક દિવસ તંત્રીશ્રીની ઑફિસમાં જઈ શુક્લ સાહેબે વિનયપૂર્વક સંભળાવી દીધું : 'આપને મારી જરૂર ન હોય તો મને છૂટો કરો. તંત્રી-સહતંત્રી નખશિખ સજ્જન. શ્રી ઈન્દ્ર-વદનભાઈએ પૂર્ણ વિનય સાથે કહ્યું: 'યશવંતભાઈ, તમારા અગ્રલેખ તો સાદ્યંત સુંદર હોય છે. વિચારો ને ભાષા સંબંધે મારે કશું જ કહેવાનું નથી. વાંધો માત્ર એક જ વાતનો છે. તમારા લખાણમાં એટલા બધા તત્સમ શબ્દો આવે છે કે 'ગુજરાત સમાચાર'ના પચાસ ટકા વાંચકો તો સમજી પણ ન શકે.' તત્સમ શબ્દો, જ્યાં અનિવાર્ય ન હોય ત્યાં ભલે આવે પણ તદ્‌ભવ-દેશ્ય-તળપદા શબ્દોવાળી ભાષા લખાય તો મોટી સંખ્યાના વાંચકો સમજી શકે.' તંત્રીની આ સૂચના પ્રમાણે શુક્લ સાહેબે અગ્રલેખો લખવા શરૂ કર્યા ને ખૂબ ખૂબ આવકાર પણ પામ્યા.

'ગુજરાત સમાચાર' છોડ્યા બાદ, શુક્લ સાહેબ, અમદાવાદની ગુજરાત કૉલેજમાં, ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના પાર્ટ-ટાઈમ જુનિયર લેક્ચરર નિમાયા ને એ પછી વ્યાખ્યાનો તેમજ લખાણોમાં સંસ્કૃત-પ્રચુર ભાષા પુનઃ જીવિત થઈ તે ઠેઠ સુધી રહી. અહીં મારે જણાવવું જોઈએ કે શ્રી ભોગીલાલ સાંડેસરા અને મને કૉલેજમાં આગળ અભ્યાસ કરવાની પ્રેરણા આપનાર પ્રાધ્યાપક શ્રી યશવંતભાઈ શુક્લ હતા. એ પછી તો અમો ત્રણેય મિત્રો કૉલેજ-યુનિવર્સિટીમાં પ્રાધ્યાપકો બન્યા. યશવંતભાઈ ગુજરાત કૉલેજમાં રહ્યા એ દરમિયાન સાંડેસરા ને હું બંનેય એમના 'વડા વિદ્યાર્થીઓ'. વડા એ અર્થમાં કે સાંડેસરાએ ખાસ્સાં ત્રણ વર્ષ નપાસ થવામાં ગાળ્યાં ને મેં નોકરીમાં...એટલે વયમાં 'વડા'. અને કૉલેજકાળ દરમિયાન શ્રી ભોગીભાઈ ને હું અક્કેક સંતાનના પિતા પણ ખરા. એકી સાથે બે આશ્રમ! શુક્લ સાહેબ અમને બી.એ.માં પ્રો. બ. ક. ઠાકોરનાં 'મ્હારાં સૉનેટ' શીખવતા. દેહયષ્ટિમાં પ્રૉ. ઠાકોર અને પ્રૉ. શુક્લ સાહેબને થોડુંક સામ્યેય ખરું. ભવિષ્યમાં કો'ક નાટકમાં એમણે પ્રૉ. ઠાકોરનો રોલ પણ ભજવેલો-સફળ રીતે.

ગુજરાત કૉલેજમાં, લેક્ચરર તરીકેનો તેમનો આ તાજો જ અનુભવ હતો. સુરતમાં એમ.એ.નું ભણતા હતા ત્યારનો એમના ગુરુ પ્રૉ. વિ. ર. ત્રિવેદી સાહબનો તેમને આ પ્રકારનો અનુભવ હતો...એમના જ શબ્દોમાં : 'હું સુરત ગયો. એમ.એ.માં ગુજરાતી મુખ્ય વિષય લઈને વિષ્ણુભાઈનો વિદ્યાર્થી બન્યો...વર્ગ લેવાય

ત્યારે પણ તેઓ ધીમે ધીમે બોલતા, સ્વાધ્યાયમાંથી જે કંઠિકાઓ પસંદ કરી હોય તે વિદ્યાર્થીઓ પાસે વંચાવતા અથવા ઉતરાવતા અને જૂજ સ્થાનોએ વચમાં અટકાવીને પોતાને જે કહેવાનું હોય તે કહેતા.' આ એમનો એમ.એ. વખતનો અનુભવ...જ્યારે યશવંતભાઈ અમને બી.એ.માં 'મ્હારાં સોનેટ' ભણાવતા ત્યારે ફુલ ફોર્મમાં હોય, વર્ગમાં છેલ્લો વિદ્યાર્થી પણ જો 'બહેરામખાન' હોય તો પણ ટટ્ટાર બની જાય...કલેડામાં ધાણી ફૂટે તેમ વિચારો સ્ફુરે ને અસ્ખલિત સંસ્કૃત–પ્રચુર ભાષામાં આપણને તાણી જાય! 'મ્હારાં સોનેટ'માંનાં પ્રેમ–વિષયક કાવ્યો પર જનરલ બોલી, પ્રત્યેક સોનેટનો ભાવાર્થ કહી જઈ વિવરણમાં પોતાનો પ્રતિભાવ એવો દર્શાવે કે આપણને કૈંક નવીન–મૌલિક પામ્યાનો અહેસાસ થાય. શ્રી ભોગીભાઈ સાંડેસરા વિચાર અને મુદ્દાની નોટ્સ લે જ્યારે ભાઈ શ્રી ઉપેન્દ્ર પંડ્યા તો લગભગ અક્ષરશઃ શુક્લ સાહેબનું વ્યાખ્યાન નોટ્સ રૂપે પામે. હું તો સાંભળવામાં જ નોટ્સ લેવાનું ભૂલી જાઉં. સાંભળેલું, લગભગ મોટા ભાગનું સ્મૃતિમાં સચવાય. 'મ્હારા' સોનેટનાં પ્રણય–વિષયક કાવ્યોના સ્વાધ્યાય બાદ ભવિષ્યમાં મારાં 'ચક્રવાક' ને 'સ્નેહશતક' પ્રગટ થયાં તેમાં પ્રો. શુક્લ સાહેબની પ્રધ્યાપકીય પ્રેરણા પણ ખરી.

પ્રો. શુક્લ સાહેબની દેહયષ્ટિ પ્રભાવક ને ખડતલ પણ આંખો એકદમ નબળી. આંખોની તકલીફે એમને આખી જિંદગી પજવ્યા. High Myopia – ટૂંકી નજર, ભારે માઈનસ નંબર – મોતિયો આવતાં વંચાય જ નહીં. 'ફીઝીકલ ફીટનેસ'માં એ ઊણા ઉતર્યા એટલે સરકારી નોકરી એમને ફરજિયાત છોડવી પડી...અને છતાંયે જિંદગીભર ઠીક ઠીક વાંચ્યું. વાંચ્યા વિના એમનાથી રહેવાય જ નહીં. અમદાવાદ છોડી તેઓ મુંબઈમાં શ્રી કનૈયાલાલ મુનશીની 'ભારતીય વિદ્યા ભવન' સંસ્થામાં જોડાયા.

એમ.એ. થયા બાદ તેઓ 'ગુજરાત સમાચાર'ને 'પ્રજાબંધુ'માં જોડાયા તે વખતની બે બાબતોનો અહીં નિર્દેશ કરવો જોઈએ, જેથી એમની વિકસતી વિવેચનશક્તિનો પણ ખ્યાલ આવે. સને ૧૯૩૬માં જ્યારે તેઓ અમદાવાદની ગુજરાત કૉલેજમાં ભણતા હતા ત્યારે તેમને, જી.એસ. ટ્રેવેલિયનનું, ઈતિહાસ વિદ્યાની ચર્ચા કરનારું પુસ્તક–'ક્લીઓ, એમ્યૂઝ એન્ડ અધર એસેઝ'–ભણવામાં હતું. બે સાલ બાદ, એમને શ્રી ચુનીભાઈ વર્ધમાન શાહ (સાહિત્ય પ્રિય)ની નવલકથા–'કર્મયોગી રાજેશ્વર' નામની ઐતિહાસિક નવલકથાનું અવલોકન કરવાનું આવ્યું ત્યારે, ઐતિહાસિક નવલકથાઓ કેવી હોવી જોઈએ ને 'કર્મયોગી રાજેશ્વર' માં કઈ કઈ ત્રૂટિઓ છે તે તેમણે નિર્ભયપણે દર્શાવીને અવલોકન 'બુદ્ધિપ્રકાશ'માં મોકલ્યું ને પ્રગટ પણ થયું. શીર્ષક રાખ્યું હતું : 'ગુજરાત : નવસો વર્ષ પહેલાં'. એક બે મતભેદ સિવાય 'સાહિત્ય પ્રિયે' એમના અવલોકનને સ્વીકારેલું, આવકારેલું. બીજી એક ઘટનાનો પણ હું સાક્ષી છું. એ જ અરસામાં હીરાબહેન પાઠકનું વિવેચન–વિષયક એક પુસ્તક પ્રગટ થયેલું. 'પ્રજાબંધુ'માં એની સમીક્ષા કરતાં યશવંતભાઈએ એવો અભિપ્રાય પ્રગટ કરેલો કે આ પુસ્તકમાં તો જ્યાં ત્યાં પ્રો. રા. વિ. પાઠકના જ વિચારોના પડઘા પડતા સંભળાય છે.' હીરાબહેને એમની 'નોટ્સ'ની વાત કરી તો યશવંતભાઈએ કહ્યું કે એ તો 'ડીટેક્શન' પણ હોઈ શકે! આ બે ઘટનાઓ બન્યા બાદ પણ, ત્યારે ને ભવિષ્યમાં એમના સંબંધો, 'સાહિત્યપ્રિય' અને શ્રીમતી હીરાબહેન પાઠક સાથે મધુર રહેલાં, બલકે વધુ પ્રગાઢ થયેલા.

અમદાવાદ છોડી યશવંતભાઈ મુંબઈની 'ભારતીય વિદ્યા ભવન'માં ગયા. સાંડેસરા એમ.એ.માં ફર્સ્ટ કલાસ આવતાં અમદાવાદની 'વિદ્યાસભા' માં પ્રૉ. રસિકલાલ પરીખ, પ્રૉ. કે. કા. શાસ્ત્રી ને પ્રૉ. ઉમાશંકર જોષી સાથે અધ્યાપક તરીકે જોડાયા ને હું પીલવાઇની શેઠશ્રી ગિરધરલાલ ચુનીલાલ હાઈસ્કૂલમાં ઉપાચાર્ય તરીકે નિમાયો...ને આમ અમારી ત્રિપુટી છૂટી પડી. યશવંતભાઈ ભારતીય વિદ્યાભવનમાં હતા ત્યારે ત્યાં મારા કેટલાક મિત્રો એમ.એ.ના વિદ્યાર્થી તરીકે ને અધ્યાપક તરીકે પણ હતા. ડૉ. હરિવલ્લભ ભાયાણી, શ્રી ઉપેન્દ્ર સી. પંડ્યા જેઓ સને ૧૯૪૩માં એમ.એ.માં ફર્સ્ટ કલાસ આવ્યા બાદ ભારતીય વિદ્યા ભવનમાં જોડાયેલા ને શ્રી મહેન્દ્ર પંડ્યા–જેઓ એમ.એ.નો અભ્યાસ કરતા હતા–એ સર્વેની પાસેથી મને યશવંતભાઈના અવારનવાર સમાચાર મળતા રહેતા. અમદાવાદમાં એમને જેટલું આત્મીય લાગતું હતું તેટલું મુંબઈમાં લાગતું નહોતું. યશવંત-ભાઈના કહેવા પ્રમાણે એમને અન્ય કરતાં રૂપિયા પચાસ પગારમાં વધારે મળતા હતા. આના સંદર્ભમાં એકવાર તેમણે મારી ને પ્રો. સાંડેસરાની ઉપસ્થિતિમાં ખૂબ જ હળવાશથી પણ ઘવાયેલા હૃદયે મુનશી સાથેનો એક કિસ્સો કહેલો. મુનશી સાથે કોઈ મુદ્દે મતભેદ થતાં અધિકારીની અદાથી યશવંતભાઈને ધમકાવી તો નાખ્યા પછી વાતને વાળી લેતાં હળવાશથી મુનશીએ યશવંતભાઈને અંગ્રેજીમાં કહ્યું: `Mr. Shukla' Do you know, why I pay you fifty rupees more? to threaten you.' પણ યશવંતભાઈનું ખમીર એક સ્વતંત્ર વિધાનનું હતું. તક મળતાં જ તેઓ એમના આત્મીયો વચ્ચે અમદાવાદમાં આવી ગયા.

જે લોકો પ્રૉફેસર તરીકે સને ૧૯૮૦ પહેલાં નિવૃત્ત થયા તેમના પગાર આજની તુલનાએ નગણ્ય ગણાય. પ્રૉફેસરનો સ્કેલ હતો રૂ. ૧૫૦૦–૧૦૦–૨૫૦૦. ડૉ. સાંડેસરા, પ્રૉ. શુક્લ સાહેબ ને મારી વચ્ચે વયનો એક બે સાલનો જ ફેર. ડૉ. સાંડેસરા મ. સ. યુનિવર્સિટીમાંથી પચીસ સાલની નોકરી બાદ (૧૯૫૦–૧૯૭૫) ગુજરાતી ભાષા–સાહિત્યના અધ્યક્ષ અને પ્રાચ્ય વિદ્યા મંદિર (ઑરિએન્ટલ ઈન્સ્ટીટ્યૂટ)ના ડાયરેક્ટર તરીકે નિવૃત્ત થયા ત્યારે એમનો પગાર હતો રૂ. ૨૧૦૦/– ને હું ઓગણીસ સાલની નોકરી બાદ, પ્રોફેસર–અધ્યક્ષ તરીકે સને ૧૯૭૭માં નિવૃત્ત થયો

ત્યારે મારો પગાર રૂા. ૧૬૮૦ હતો. શુક્લ સાહેબને મેં ક્યારેય પગાર સંબંધે પૂછ્યું નથી પણ ડૉ. સાંડેસરા કરતાં ઓછો ને મારા કરતાં વધારે હોવો જોઈએ. પણ જ્યારે પેન્શનનો પ્રશ્ન ઊભો થયો ત્યારે અમદાવાદમાં પ્રૉ. આર. યુ. જાનીએ, પ્રૉફેસરોનું એક યુનિયન ઉભું કરેલું જેમાં નિવૃત્ત પ્રોફેસરોના પેન્શનના ભાત ભાતના પ્રશ્નોને હલ કરવામાં માર્ગદર્શન આપવામાં આવતું ને જરૂર જણાતાં કાયદાનો આશ્રય પણ લેવામાં આવતો. સભ્ય ફી હતી રૂપિયા પાંચસો. શરૂમાં પ્રૉ. શુક્લને સભ્ય બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ એમણે પોતાના પ્રશ્નો સ્વતંત્ર રીતે હલ કરવાની ઈચ્છા દર્શાવી, સભ્ય ન થયા, પણ જ્યારે પેન્શનનો પ્રશ્ન ગૂંચવાયો ત્યારે સામેથી પ્રૉ. જાનીને ફોન કરી સભ્ય બનવાની ઈચ્છા દર્શાવી પણ સભ્ય–ફીના રૂપિયા પાંચસો કકડે કકડે આપે તો ચાલે કે કેમ?...એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો. ડૉ. સાંડેસરા અને શુક્લ સાહેબે વિદ્યાસભામાં સાત આઠ સાલ નોકરી કરી પણ ત્યાં પ્રોવિડન્ટ ફંડની સુવિધા નહોતી, એટલે પેન્શનની ગણતરીમાંથી એ વર્ષો બાદ થઈ ગયાં. મેં પણ નડિયાદની કૉલેજમાં આઠ વર્ષ નોકરી કરી. ત્યાં પ્રોવિડન્ટ ફંડની વ્યવસ્થા તો હતી પણ નિયમ એવો હતો કે દશ સાલ નોકરી કરે તેને જ પ્રોવિડંડ ફંડનો પૂરો લાભ મળે. મારે બે વર્ષ ખૂટતાં હતાં એટલે કાપ વેઠવો પડ્યો. મારો કહેવાનો આશય એ છે કે આઠમા દાયકા સુધીના નિવૃત્ત પ્રૉફેસરોને સભ્ય–ફી પેટે રૂપિયા પાંચસો આપવામાં પણ તકલીફ પડતી હતી જેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ પ્રો. શુક્લ સાહેબ હતા.

યશવંતભાઈને ગુંજન–ગાયનનો આગવો શોખ હતો. રાગના ઘરમાં રહીને એ મધુર કંઠે અસરકારક રીતે ગાઈ શકતા હતા. કવિતાનું પઠન ભાવપૂર્ણ ને અર્થદ્યોતક રહેતું. એમને કંઠથી મેં જે ત્રણેક કાવ્યો સાંભળ્યાં છે તેની સ્મૃતિ અદ્યાપિ જીવન્ત છે. સુંદરમ્‌ના 'ઘણ ઉઠાવ, મારી ભૂજા'નું કાવ્ય–પઠન એવી રીતે કરતા કે જાણે ઉઠાવેલા ઘણે બધું જ જીર્ણ–શીર્ણ–ભાંગવા યોગ્ય ભાંગીને ભૂક્કો કરી દીધું છે. પછી કહેઃ 'સુંદરમે' આ સોનેટમાં એમની જ્ઞાતિના ખમીરને પ્રકૃતિદત્ત પ્રતીક દ્વારા મૂર્ત કર્યું છે, જીવંત કર્યું છે. એમને કંઠેથી હૃદયસ્પર્શી રીતે ગવાયેલાં બીજાં બે ગીતો તે–એક કવિ ઉમાશંકરનું, 'સૂરજ ઢૂંઢે ને ઢૂંઢે ચાંદાની આંખડી, નવલખ તારાનાં ટોળાં ટળવળે હો જી' અને બીજું, કવિવર ન્હાનાલાલનું 'પરમ ધન લેજો પ્રભુમાં લોક'–આ બે ભક્તિગીતો. ઉમાશંકરના 'ઝંખના' ભક્તિકાવ્ય માટે કહેઃ 'કવિનું આ ઉત્તમમાં ઉત્તમ ભક્તિકાવ્ય છે, જો કે પરંપરા અને પુરોગામીઓની અસર ઝીલી છે પણ એને એવી રીતે આત્મસાત્ કરી છે કે કશે વરતાય જ નહીં. આ બે કડીઓ ગાતાં તેઓ ભાવ–વિભોર બની જતાઃ

'બ્રહ્માંડ ભરીને પોઢ્યા, કીકીમાં માશો શેણે?
જોયા તો યે લોચનિયાં ઘેલાં રડે હો જી,
ગગન ઘેરીને આજ દર્શન વરસો રે વ્હાલા?
ઉરે ઝૂરે મારો પ્રાણ–બપૈયો હો જી.'

આની સાથે શુક્લ સાહેબ, કવિવર ન્હાનાલાલનું 'મારાં નયણાંની આળસ રે, ન નિરખ્યા હરિને જરી' યાદ કરતા અને 'પરમધન પ્રભુનાં લેજો લોક' ગાઈ, કવિનાં આ બે ભક્તિ ગીતોને ખૂબ ખૂબ બિરદાવતા. કવિતા માટેનો એમનો લગાવ અદ્‌ભુત હતો. 'બ્રેસ્ટ ફીડીંગ કવિતા' ને 'બોટલ ફીડીંગ કવિતા'નો ભેદ એ તરત જ પરખી જતા.

સને ૧૯૫૦ થી ૧૯૫૮ સુધી હું નડિયાદની સી. બી. પટેલ આર્ટ્સ કૉલેજમાં ગુજરાતી ભાષા સાહિત્યનો પ્રોફેસર ને અધ્યક્ષ હતો. સને ૧૯૫૩માં જ્યારે ગુજરાતખ્યાત આચાર્ય ડૉ. કે. જી. નાયક પ્રિન્સિપાલ હતા ત્યારે હું વાઈસ પ્રિન્સિપાલ હતો. તે કાળે, ચરોતરની અન્ય કૉલેજો કરતાં અમારી કૉલેજના પ્રૉફેસરો પ્રમાણમાં વધુ લાયકાત ધરાવનાર હતા. ચારેક તો તે કાળે પીએચ.ડી. હતા. અંગ્રેજીના પ્રૉફેસર–અધ્યક્ષ ડૉ. લક્ષ્મણ એચ. ટેંગશે અને પોલિટીકલ સાયન્સના પ્રૉફેસર–અધ્યક્ષ એમ. જી. પારેખ સાથે ડૉ. કે. જી. નાયકને બને નહીં. નહીં બનવામાં આ બે વિદ્વાન, સંન્નિષ્ઠ પ્રૉફેસરો દોષિત નહોતા પણ પ્રિન્સિપાલ નાયકની વહાલાં–દવલાંની નીતિ અને 'ડીવાઇડ એન્ડ રૂલ' કરવાની ખોટી પદ્ધતિ જ જવાબદાર હતી. ડૉ. ટેંગશે ને પ્રો. પારેખ તો સંસ્થાના, અરે કોઈપણ યુનિવર્સિટીના ભૂષણરૂપ હતા ને વિદ્યાર્થી જગતમાં પણ અતિશય લોકપ્રિય હતા. કોઈ પણ નિમિત્તે પ્રિ. નાયક તેમને કાઢવા માગતા હતા, એટલે કોઈપણ વર્તમાનપત્રમાં એ બે વિષયોની જાહેરાત આવે એટલે પ્રિ. ડૉ. નાયક, એ જાહેરાત નીચે લાલ લીટી દોરી જે તે પ્રોફેસરને મોકલી આપે. આવી, 'યુ આર અનવોન્ટેડ' નીતિથી વાજ આવી ગયેલા આ બે પ્રોફેસરોએ મને વાત કરી. મેં એ બંનેના બાયોડેટા સાથે અમદાવાદની એચ.કે. આર્ટ્સ કૉલેજના આચાર્ય શ્રી યશવંતભાઈ શુક્લ જે મારા પરમ મિત્ર હતા, તેમને આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરી. તાકડે એમને આ બે વિષયોના પ્રોફેસરોની આવશ્યકતા પણ હતી, એટલે 'ઈન્ટરવ્યૂ' લેવાયાં ને બંનેય માન ને ગૌરવપૂર્વક વધારે પગારે નિમાયા. આ બે પ્રૉફેસરોએ એ કૉલેજનું નામ રોશન કરવામાં મોટો ભાગ ભજવેલો. ડૉ. ટેંગશેનો 'આર્ટ ઑફ ટાગોર' શોધ–પ્રબંધ તો પ્રગટ થઈ ગયેલો ને પ્રૉ. પારેખ, ડૉ. રાધાકૃષ્ણનના તેજસ્વી વિદ્યાર્થી હતા. શ્રી નગીનદાસ પારેખની પ્રેરણાથી તેઓ ગુજરાતીમાં લખતા થયેલા. પ્રિ. શુક્લનો આ મારા ઉપર ખૂબ ખૂબ મોટો ઉપકાર હતો. એકવાર પ્રૉફેસરોની મિટીંગમાં મને ઉદ્દેશીને પ્રિ. ડૉ. નાયક બોલેલાઃ 'મારો વિચાર તો એ બેઉને નડિયાદની શેરીઓમાં ભીખ માંગતા કરવાનો હતો પણ વચ્ચે આ (હું) દાનેશ્વરી કર્ણ આવી ગયો ને યશવંત શુક્લના અનુગ્રહથી

મારી મનની મનમાં જ રહી ગઈ! આજથી અર્ધી સદી પૂર્વેનો શૈક્ષણિક–વિશ્વનો આ કિસ્સો બંને આચાર્યોનાં વ્યાવર્તક લક્ષણો ને બધી જ રીતે લાયક પ્રૉફેસરોની લાચારીનો દ્યોતક છે.

આંખોની તકલીફે યશવંતભાઈને આખી જિંદગી પજવ્યા. High Myopia – ટૂંકી નજર, ભારે માઈનસ નંબર, મોતિયો આવતાં વંચાય જ નહીં. ગુજરાત કૉલેજની સરકારી નોકરી પણ આ આંખોની તકલીફે જ છોડાવી અને છતાંયે જિંદગીભર ઠીક ઠીક વાંચ્યું, લખ્યું, વાંચ્યા–લખ્યા વિના એમનાથી રહેવાય જ નહીં. ઘણીવાર તો આર્થિક લાચારીને કારણે એ કરવું પડ્યું.

મેં એમનાં અનેક જાહેર વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યાં હશે. ભાષા, સ્વરાઘાત, ઉચ્ચાર, અભિવ્યક્તિ સાધીને એકદમ સચોટ, સંસ્કૃતિ ને સંસ્કારથી ઓપતું એમનું આગવું વ્યક્તિત્વ. બોલાતું ગદ્ય કેવું હોવું જોઈએ એ શુક્લ સાહેબને સાંભળતાં સુપેરે સમજાય, અને જેટલી આંખો નબળી એથી વિશેષ સુંદર એમના સુવાચ્ય, મરોડદાર, મોતી જેવા અક્ષરો.

સને ૧૯૮૨માં એકવાર મુરબ્બી શ્રી યશવંતભાઈ એક રાત મારે ત્યાં રોકાયા. ત્યારે વાતવાતમાં એમણે કહ્યું: 'અનામી'! નિવૃત્તિમાં બે કામ કરો. એક તો તમારાં પ્રગટ અ–પ્રગટ અનેક કાવ્યોમાંથી વરણી કરીને એક કાવ્યસંગ્રહ તૈયાર કરો ને બીજું, દીકરાને, ત્યાં અમેરિકાનો એકાદ આંટો મારી આવો ને તમારું અલ્સર મટાડો.' આંગળી ચીંધ્યાનું એક પુણ્ય તો ફળ્યું જ્યારે મારો સાતમો કાવ્યસંગ્રહ નામે 'રટણા' સને ૧૯૮૩માં પ્રગટ થયો પણ પુરાણી–પ્રીતને કારણે હોઝરી-અલ્સરે મારો સાથ હજી સુધી તો છોડ્યો નથી! લાગે છે કે પ્રાણ સાથે એ ય પ્રયાણ કરવાનું.

એક સમય એવો પણ હતો જ્યારે હું જે તે ગુજરાતી દૈનિકોમાં આવતી ધારાવાહી નવલકથાઓ નિયમિત વાંચતો. એકવાર મેં ચન્દ્રકાન્ત બક્ષી અને શિવકુમાર જોષીની નવલકથાઓમાં યશવંતભાઈના વ્યક્તિત્વના કેટલાક અણસાર જોયા ને તત્સંબંધે એમને તા. ૩–૧૧–૧૯૭૮ના રોજ પત્ર લખ્યો તો એમનો તા. ૬–૧૧–૧૯૭૮નો પત્ર આ પ્રમાણેનો હતો:

પ્રિયભાઈ અનામી,

તમારા તા. ૩–૧૧–૭૮ના પત્રથી મારું કુતૂહલ ઉત્તેજિત થયું. 'સંદેશ' તો રોજ ઘેર આવે છે પણ હપતે હપતે પ્રસિદ્ધ થતી વાર્તા હું વાંચી શકતો નથી. એકાદ હપ્તા ઉપર અમસ્તી નજર પડતી અને તેમાં યશવંતભાઈ આંખે ચડેલા, પણ હું એમનામાં મને ભાળી ન શક્યો. બક્ષી મારું અંતરંગ પકડી શકે એટલા નજીક આવી શક્યા નથી, જો કે મારા ઉપર હંમેશાં તેમણે સ્નેહ વરસાવ્યો છે. તમે નિયમિત વાંચો છો તેથી નામ સાદૃશ્યની પાર વ્યક્તિત્વ–સાદૃશ્યના અણસાર તમને પરખાયા હોય, પણ શા મેળમાં પરખાયા? મને લખશો તો કૃતિની અખંડ પ્રસિદ્ધિ પછી હું વાંચી જઈશ. ભાઈ શિવકુમાર જોષીએ 'ચિરાગ' નામની નવલકથા લખેલી–તેમાં નાયક હું હોઉં એવું ઘણાં મિત્રોએ મારું ધ્યાન દોરેલું. પ્રૉ. ઈશ્વરલાલ દવેએ તો છાતી ઠોકીને કહેલું. મેં, શિવકુમારને એ બાબતમાં પૂછી જોયું તો એમણે પણ મારા વ્યક્તિત્વના અંશો અને જીવન પ્રસંગોમાં પોતાની કલ્પના ભેળવીને મારો આકાર રચવાનું કબૂલેલું. પછી તો એ કૃતિ મને અર્પણ કરેલી.' ખેર, છેલ્લા બે માસમાં બે વાર આપણે અલપ–ઝલપ મળ્યા તેનો આનંદ મનમાં ઘૂંટું છું. યશવંતના પ્રણામ.

મારો આ લેખ તો કેવળ સંસ્મરણાત્મક જ છે. વિવેચક તરીકે મૂલવવા તો સ્વતંત્ર લેખ લખવો પડે. મેં તો એમને જાણ્યા–માણ્યા છે. એક અભ્યાસનિષ્ઠ અધ્યાપક તરીકે, સાંપ્રત સમયની સમસ્યાઓના ચિંતક અને લોકધર્મી પત્રકાર તરીકે, પ્રભાવક વક્તા તરીકે અને સામાજિક સંબંધોની માવજત કરનાર સજ્જન તરીકે અંતમાં આ કાવ્યાત્મક અંજલિ.

યશવંત શુક્લને–

ગુરુ–મિત્ર ચ માર્ગદર્શક
વ્યવહારે અતિ સ્નેહવર્ધક,
યશ–વન્ત હતા, ગયા તમે
સ્મરવાની ગુણ–સંપદા હવે.
શી ખુમારી હતી અવાજમાં!
પરિસંવાદ વિષેય તર્કમાં–
અભિવ્યક્તિની આગવી અદા,
સ્મરણે અંકિત, માણવી સદા.
ક્ષણને કરતા શું સાર્થક!
પ્રવૃત્તિ–અશ્વ ઘણા પલાણતા,
કંઈ કંઈ કરવાની કામના
ક્ષમતા, ધૃતિ, કશી મહા મના !
વિકૃતિ ટળી, પ્રકૃતિ સહી
સ્મરણે જીવન–નિયતિ રહી.

(તા. ૨૪–૧૦–૧૯૯૯) ✶✶✶

૨૨/૨, અરુણોદય સોસાયટી, અલકાપુરી, વડોદરા-૭
ફૉન : (૦૨૬૫) ૬૬૨૧૦૨૪

વરસ ૨૦૦૭–૦૮ માં પ્રવેશ થયેલા નવા લાઈફ મેમ્બર્સ

મનિષ મહેતા–	૫૦૦૦	૧૨–૯–૦૭
બિપિન નેમચંદ શાહ–	૫૦૦૦	૧૩–૯–૦૭
હીના એસ. શાહ–	૫૦૦૦	૧૫–૯–૦૭
નવિનચંદ્ર રતિલાલ શાહ–	૫૦૦૦	૨૮–૯–૦૭
મહેશ કાંતિલાલ શાહ–	૫૦૦૦	૨૮–૯–૦૭
રેશ્માબેન બિપિનચંદ્ર જૈન–	૫૦૦૦	૨૭–૧૦–૦૭
મનિષ ધીરજલાલ અજમેરા–	૫૦૦૦	૩–૯–૦૮
વિજયભાઈ ડી. અજમેરા–	૫૦૦૦	૩–૯–૦૮

મેનેજર

દિવાળી કાર્ડ ભગવાન શ્રી તરફથી!

❑ મલૂકચંદ રતિલાલ શાહ (કામદાર)

દિવાળીના તહેવાર હમણાં ઉજવાઈ રહ્યા છે. દર વર્ષની જેમ આ વર્ષે પણ દિપાવલીની શુભેચ્છા અને નૂતન વર્ષાભિનંદનની અનેક ટપાલ મળી છે. એમાં જુદા જુદા પ્રકારની શુભેચ્છાઓ છે. કોઈએ લખ્યું છે કે નવા વર્ષે તમારા બિઝનેસમાં વધુ પ્રગતિ થાઓ, યશ અને રિદ્ધિસિદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થાઓ તો બીજા પત્રમાં, 'આરોગ્યપૂર્ણ દીર્ઘ જીવન પ્રાપ્ત થાઓ, પારિવારિક જીવનમાં સુખશાંતિ વધો તો ત્રીજા પત્રમાં લખ્યું છે કે તમારા જીવનમાં નવા વર્ષે વધુમાં વધુ ધન, યશ અને સર્વ સાંસારિક સુખની પ્રાપ્તિ સાથે આધ્યાત્મિક સાધનામાં વેગ આવીને તમને પ્રભુપદની પ્રાપ્તિ થાઓ એમ લખ્યું છે. તો કોઈએ એવું પણ લખ્યું છે કે 'નવા વર્ષે તમને જે જોઈતું હોય તે બધું જ પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા મેળવી આપો'–એવી અમારી પ્રાર્થના છે.

આ બધું વાંચીને હું વિચારમાં પડી ગયો કે નવા વર્ષે મારે ખરેખર શું જોઈએ છે એમ મનને વિચારોમાં જોડતા ખ્યાલ આવ્યો કે આ જીવને શું જોઈએ છીએ એમ નહિ પરંતુ શું નથી જોઈતું એજ પ્રશ્ન છે. આ જીવને આ અને તે બધું જ જોઈતું હોય છે. ટપાલ લખનારને આવી વૃત્તિનો ખ્યાલ છે જ એટલે તો આપણને પૂછ્યા વિનાય, તેઓ નિરાંતે ભૂલ વિના લખી શકે છે કે તમને આ મળો અને તે મળો.

'પ્રાપ્તમાં અસંતોષ અને અપ્રાપ્તની ઝંખના'–એવી સાધારણ માનવ માત્રની પ્રકૃતિ રહેલી છે એવી ટપાલલેખકને ખબર છે જ એટલે તેઓ તો લખે કે તમને આ કે તે મળો. એવા પત્રોના પ્રથમવાંચનમાં મારા જેવાને એ શુભેચ્છાઓ ગમી પણ જાય. મનમાં થાય કે મિત્રોના લેખન મુજબ જે મળી જાય તે ચાલશે અને ગમશે! પરંતુ અધ્યાત્મની સાધનાનો દાવો કરતો મારા વ્યક્તિત્વનો બીજો એક ભાગ, ઉપરના વિચારોને રોકીને હૃદયમાં ઊંડો પ્રશ્ન પેદા કરે છે કે–નવા વર્ષે હું શું ઈચ્છું છું અને ખરેખર મારે શું ઈચ્છવું જોઈએ?

આવા વિચારોની છાયામાં રાત્રે હું નિંદ્રાધિન થઈ ગયો. સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં **'ભગવાનશ્રી'**–એવી સહીવાળું દિવાળી કાર્ડ ટપાલમાં મળ્યું! તેમાં લખ્યું હતું: 'આત્મપ્રિય, નવા વર્ષના હાર્દિક અભિનંદન! આજના મંગળદિને નીચેની બે પૈકી તું જે નક્કી કરે તે કોઈ એક બાબત આ નવા વર્ષે તને અવશ્ય પ્રાપ્ત થાઓ એવું મારું શુભેચ્છા વચન છે:

(૧) નવા વર્ષે **હું પરમાત્મા** જેવો છું તેવો સર્વાંશે તને પ્રાપ્ત થાઉં, તને મળું.

(૨) આ દુનિયાના તમામ દુન્યવી સુખો, ઈન્દ્રિય ભોગો, કુટુંબસુખ, સૈન્ય, શસ્ત્ર, ધન, યશ, આરોગ્ય, વૈભવ વગેરે, બીજા બધાં કરતા તને વધારેમાં વધારે પ્રાપ્ત થાઓ.

ઉપરના બેમાંથી કોઈ એક માગી લે, તને મળશે જ.

લિ. ભગવાનશ્રી

સ્વપ્ન તો ઉડી ગયું. પરંતુ પ્રશ્ન મૂકી ગયું. ખૂદ ભગવાનનું વચન–એમ બનવાનું જ તો શું માગું? આવો અણમોલ અવસર તો ભાગ્યે જ મળે. એટલે વિચાર આવ્યો કે માગવાનું મન થાય એ નહિ પરંતુ શ્રેયાર્થીએ ખરેખર જે માગવાનું ઉચિત ગણાય એ જ હું માંગું. શું માંગું? આ પ્રશ્નનો જવાબ જડી ગયો. ધર્મશાસ્ત્રનો પેલો પ્રસંગ સ્મૃતિમાં ચડી આવીને શું માંગવું તેનું માર્ગદર્શન આપી ગયો. આ રહ્યો મહાભારતમાંનો તે પ્રસંગ.

પાંડવ અને કૌરવો વચ્ચે સમાધાન શક્ય નહિ બનતાં બન્ને પક્ષે યુદ્ધની તૈયારી આરંભાઈ રહી છે. તેવા સમયે એક દિવસ બપોર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જમીને પલંગમાં આરામ કરી રહ્યા હતા ત્યારે યુદ્ધમાં વિજયી થવા, દુર્યોધન શ્રીકૃષ્ણની મદદ મેળવવા તેમના નિવાસે આવી પહોંચે છે. ભગવાનને નિદ્રાધિન જોઈને, પલંગ પર તેમના માથા પાસે બેસી જાય છે. થોડી વાર પછી અર્જુન પણ તે જ હેતુથી ત્યાં આવે છે. ભગવાનને સૂતેલા જોઈને, ભગવાનના ચરણ પાસે આસન લે છે. થોડીવારમાં ભગવાનના ચક્ષુ ખૂલતા પ્રથમ અર્જુન નજરે ચડે છે પછી દુર્યોધન. પહેલા અર્જુનને જોયો તેથી પ્રભુ પ્રથમ તેની વાત સાંભળે છે અને પછી દુર્યોધનની. બન્નેના આગમનનો હેતુ જાણીને શ્રીકૃષ્ણ એક દરખાસ્ત મૂકે છે કે નીચેની બે બાબતો પૈકી કોઈ એક પ્રથમ અર્જુન પસંદ કરી લે અને પછી દુર્યોધન.

શ્રી ભગવાન કહે છે:– (૧) યુદ્ધમાં એક પક્ષે હું એકલો નિ:શસ્ત્ર રહીને સાથ આપું, અથવા (૨) બીજા પક્ષે મારું સર્વ ધન, સૈન્ય, શસ્ત્રાદિ મળી શકશે. બોલ, 'અર્જુન, આ બેમાંથી તું એક માગી લે.' ચિંતન કે ક્ષોભમાં જરાય સમય ગુમાવ્યા સિવાય, અર્જુન કહે છે કે 'પ્રભુ, મારે તો આપ જ જોઈએ. જેવા છો તેવા આપના વિના મારી બીજી ગતિ નથી. શસ્ત્ર, સૈન્ય ભલે દુર્યોધનને મળે.' ભગવાને તથાસ્તુ કહી અર્જુનની માંગ સ્વીકારી લીધી. દુર્યોધન તો અર્જુનની માંગ સાંભળીને રાજી રાજી થઈ ગયો કે મૂરખનો જામ છે ને કે સૈન્ય, શસ્ત્રો, ધનાદિને છોડીને એકલા કાળિયાને (શ્રીકૃષ્ણ)ને માગી લીધો! અર્જુનને પ્રથમ માંગનો ચાન્સ ભલે મળ્યો પરંતુ કામ તો મારું થઈ ગયું છે.

અને કથાનકની આગળની વાત તો આપણે જાણીએ જ છીએ કે યુદ્ધમાં–જીવન સંગ્રામમાં–વિજય તો અર્જુનનો જ થયો. જે

પક્ષે પ્રભુ હોય છે ત્યાં જ વિજયશ્રી, સર્વસુખ અને મંગલ પ્રવર્તે છે. ધન, સત્તા, સૈન્ય, દુન્યવી સુખોની ઈચ્છાવાળો દુર્યોધન તો સર્વનાશ પામ્યો.

આમ આ કથાનકમાંથી ભગવાનશ્રીની ટપાલ અંગે જીવનમાં શું માંગવા જેવું છે તેનો જવાબ મળી ગયો. કથાનક પ્રમાણે તો અર્જુન સામે આવી પસંદગીનો પ્રશ્ન જીવનમાં એક જ વાર આવ્યો છે. પરંતુ આપણો અંતરાત્મા તો પ્રત્યેક પ્રભાતે આપણને પ્રશ્ન કરે છે કે તારે પ્રમાણિકતા – પરમાત્મા જોઈએ છીએ કે અપ્રમાણિકતા (લાંચ, રૂશ્વત, છેતરપિંડી, શોષણ વગેરેથી મળતી ધનસંપત્તિ, સત્તા વ.)? શું થવું છે? દુર્યોધન કે અર્જુન? આવી પસંદગી કરવાનું સદ્‌ભાગ્ય પણ સહુ કોઈને પ્રાપ્ત થતું નથી. એવું સદ્‌ભાગ્ય તો અર્જુનને જ છે એટલે કે પરમાત્માના ચરણ પાસે બેસનારને જ, એવા નિરાહંકારી નમ્ર જીવાત્માને જ અને જેના પર પરમાત્માની પ્રથમ અમીદૃષ્ટિ પડે તેવાને જ એવી સુવર્ણ તક સાંપડે છે. પરમાત્માને માથે બેસનાર દુર્યોધનને–અહંકારીને એવી તક મળી શકે નહિ.

બડભાગી કહેવાય એ શ્રેયાર્થી જીવો કે જેમને નિત્યજીવનમાં કે નૂતનવર્ષે એવો પ્રશ્ન, એવું મંથન જાગે છે કે જીવનમાં શું મેળવવા યોગ્ય છે? શ્રેય કે પ્રેય? પરમાત્મા કે ધનસંપત્તિ?

આપણે એવા શ્રેષ્ઠ ભાગ્યની પ્રતીક્ષા કરીએ કે સ્વપ્નમાં નહિ, પરંતુ પ્રત્યક્ષમાં ભગવાનશ્રી તરફથી આવી પસંદગીના પ્રશ્નની ટપાલ મળે અને અર્જુનથી પણ વિશેષ ચીલઝડપે આપણે પરમાત્માને માગી લઈએ અને પ્રભુ તે જ પળે આપણો તેમના હૃદયકમળમાં સ્વીકાર કરે – એ દિવસ ખરેખર ધન્ય હશે.

ભગવાનશ્રીના દિવાળી કાર્ડનો આજ છે તો મર્મ. ✷✷✷

'નિર્વિચાર', બી/૮, વર્ધમાન કૃપા સોસાયટી,
સત્તાધર પાસે, સોલા રોડ, અમદાવાદ–૩૮૦૦૬૧
ફૉન : (૦૭૯) ૨૭૪૮ ૦૬૦૧

વાણી : અણમોલ વરદાન

❑ શાંતિલાલ ગઢિયા

સમગ્ર વિશ્વમાં ફક્ત ભારતીય સંસ્કૃતિ એવી છે, જે જડચેતન સૃષ્ટિનાં વિભિન્ન તત્ત્વોમાં દિવ્યતાનું નિરૂપણ કરે છે. ભૂમિ, જળ, અન્ન, અગ્નિ, ઋતુચક્ર આદિ પદાર્થો અને ઘટનાઓને દેવી–દેવતાના રૂપમાં જોવામાં આવે છે. માનવદેહનાં પ્રવર્તનો પણ તેમાંથી બાકાત નથી. વાણી તેનું એક ઉદાહરણ છે.

વાણી એટલે વાગીશ્વરી, અર્થાત્ સરસ્વતી. વાગ્દાન, વાગ્દેવી, વાગ્‌યજ્ઞ વગેરે વિભાવનાઓ વાણી સાથે સંકળાયેલી છે. વાણી શબ્દ વિના સંભવે નહિ અને શબ્દને 'બ્રહ્મ' કહ્યો છે. કેવી રમ્ય ને ભવ્ય કલ્પના છે!

પચાસ વર્ષ પહેલાના કાળખંડમાં મારું મન જઈ પહોંચે છે. અતીતની પેલે પાર સ્મૃતિનું ફૂલ લહેરાય છે. અમારા ઘર નજીક નાનું શું ચોગાન હતું. રાતના નવ પછી વાહનોની અવરજવર અને લોકોની ચહલપહલ ઓછી થઈ જતી. ત્યારે પરપ્રાંતના એક સાધ્વી સન્નારી રામાયણની કથા શરૂ કરતા. સામાન્યતઃ કથામાં વયસ્ક વડીલો ઉપસ્થિત હોય, પણ આ મહિલાનું કથામૃત ઝીલવા આબાલવૃદ્ધ તમામ લોકો આવતા. કારણ હતું એમનો મધુર અવાજ. 'રામાયણી શકુંતલાદેવી' નામથી તેઓ ઓળખાતા. ઝાંઝરની ઘૂઘરીઓના રણકતા અવાજ જેવો એમનો મૃદુ મીઠો કંઠ. શ્રોતાઓ શરૂઆતમાં ઘોંઘાટ કરતા હોય, પણ જેવા શકુંતલાદેવી વ્યાસપીઠ પર સ્થાન ગ્રહણ કરે અને ભગવદ્‌નામથી એમની વાગ્ધારા શરૂ થાય કે તરત ટાંકણી–શ્રવણ શાંતિ પથરાઈ જાય. જાણે કોઈ ઈલમીએ બધાના માથા પર જાદુઈ લાકડી ફેરવી હોય! વક્તાની ભાષા અને વાણી કેવું ગજબનું સંમોહન ઊભું કરે છે એનો આ પુરાવો છે.

ગ્રીક દાર્શનિક અને નીતિકથાઓના લેખક ઈસપને કોઈકે પૂછ્યું, 'આ વિશ્વની કડવામાં કડવી વસ્તુ કઈ?' 'જીભ', ઈસપે જવાબ આપ્યો. 'જીભ અનેકનાં જીવતર કડવાં ઝેર કરી નાંખે છે.'

'અને જગતમાં મીઠામાં મીઠું શું?' 'જીભ જ . એ જ તો અમૃત છે. કોઈની કરૂણાભરી મધુર વાણી અન્યના હૃદયને સુખશાંતિ બક્ષે છે.'

આપણા થકી બોલાતો પ્રત્યેક શબ્દ એ ધાતુના પાત્રમાં ખખડતો કંકર નથી, બલ્કે બ્રહ્મનો જ અંશ છે, એવી સભાનતાથી વાણી ઉચ્ચારવી જોઈએ. આપણો કંઠ અમીનું ઝરણું છે. એમાંથી અમી વહેવું જોઈએ, નહિ કે વિષ. દંતાવલિની પાછળ બેઠેલી લૂલીબાઈ ભારે ચંચળ છે. એક વાર શબ્દનું તીર છૂટી જાય પછી આપણા હાથની વાત રહેતી નથી. નહિ બોલાયેલા શબ્દના આપણે માલિક છીએ, બોલાઈ ગયેલાના નહિ.

બહુધા માનવ–માનવ વચ્ચેના સંઘર્ષનું કારણ અપ્રિય વાણી હોય છે. સત્યમ્ બ્રૂયાત્ પ્રિયમ્ બ્રૂયાત્ શાસ્ત્રવચન પોથીમાં સંગોપિત રહે છે. કાણાને 'કાણો' કહેવાથી એને મનદુઃખ થાય છે. પરિણામે ઉભય પક્ષે વિસંવાદિતા ઊભી થાય છે. તેથી શ્રેયસ્કર એ છે કે આપણે ભાવથી પૂછીએ, 'ભાઈ, તમારી આંખને કઈ રીતે ક્ષતિ પહોંચી?

કબીરનો માર્મિક દોહો આનું જ ઇંગિત છે–

ઐસી બાની બોલિયે મનકા આપા ખોય
ઔરન કો સીતલ કરે આપહુ સીતલ હોય.

આપણે દોષદર્શી વધારે છીએ, ગુણદર્શી ઓછા. સામી વ્યક્તિના દોષ ઝટ પકડી લઈએ છીએ અને મર્મભેદી વચનો કહી એનું દિલ દુભવીએ છીએ. તેથી પરસ્પરના વ્યવહારમાં કડવાશ ઊભી થાય છે. આમાંથી બચવાનો રસ્તો છે વ્યક્તિનું ગુણદર્શન કરવું અને બે મીઠા બોલ બોલવા તે. વાણીમાં પ્રેમ, મધુરતા અને સૌહાર્દ લાવવાનું કઠિન નથી. બંગ ભાષાના કવિએ ભારત માતા માટે 'સુમધુર ભાષિણી' શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે. કહે છે–મીઠી ભાષા બોલતી ભારતમાતાને વંદન! સૌ માટે વંદનીય વ્યક્તિ બનવાનો આ જ એક રાજમાર્ગ છે. સંબંધોની દુનિયા વિરાટ છે. જિંદગી ટૂંકી છે. તો બે ઘડી ભાવસંપન્ન વાણીથી સામી વ્યક્તિના આંતરમનને અજવાળી લઈએ.

વાણી મનનું દર્પણ છે. મનુષ્યના શીલ અને સંસ્કાર વાણીમાં પ્રતિબિંબીત થાય છે. પરંતુ માનવ ગજબનું ચાલાક પ્રાણી છે. વાણી પરથી એના મનને પૂરેપૂરું કળવું ક્યારેક મુશ્કેલ બને છે. જીભેથી મધ ઝરતું હોય, પણ હૃદયમાં હળાહળ ઝેર ભર્યું હોય. આવા દંભી માણસને ઓળખવાનું બેરોમિટર શોધાયું હોત તો કેવું સારું હતું!

મન, વાણી અને કાયા દ્વારા થતા કર્મમાં એકવાક્યતા હોવી જોઈએ. વ્યક્તિની વાણીમાં કંઈક હોય અને મનની ગતિવિધિ તેથી વિપરીત હોય તો તે પોતે સુખથી વંચિત રહે છે. એક જિજ્ઞાસુએ સંતને પૂછ્યું, 'મહારાજ, દિનરાત માળા ફેરવું છું, નામસ્મરણ કરું છું, પણ મનને શાંતિ કેમ મળતી નથી?' સંતે જવાબ આપ્યો, 'માળા ફરે છે, જીભ ફરે છે, પણ તકલીફ એ છે કે મન દશે દિશામાં ફરે છે.'

ભલે આપણી વાણી કોઈનું હિત ન કરે, પણ એ નિંદા તરફ તો ન જ વળવી જોઈએ. શેખ સાદીના બાલ્યકાળની વાત છે. પિતા સાથે મક્કા જતા હતા. એમના કાફલાની ખાસિયત એ હતી કે પિતા મધરાતે પણ નમાઝ પઢવાની ઈચ્છા કરે તો બધા તેમને અનુસરતા. એક દિવસ પિતાપુત્ર નમાઝ પઢતા હતા. બીજા બધા સૂતા હતા. પુત્ર કહે, 'આ લોકો કેવા એદી–આળસુ છે! નમાઝ પઢતા નથી.'

'તું પણ ના ઊઠ્યો હોત તો સારું થાત. વહેલા ઊઠીને આ લોકોની નિંદા કરવાના પાપમાંથી ઊગરી ગયો હોત,' પિતાએ કહ્યું.

ઉપરકથિત વક્તાનાં કેટલાક કર્તવ્યો છે, તો સામે પક્ષે શ્રોતાનાં પણ કર્તવ્યો છે. શ્રોતા બોલનારના શબ્દનો વાચ્યાર્થ (સીધો–દેખીતો–અર્થ) પકડી લે છે, પણ વક્તાને કંઈક બીજું જ અભિપ્રેત હોય છે. અહીં શબ્દની વ્યંજના (અંતર્નિહિત ગૂઢ અર્થ) મહત્ત્વની હોય છે. શ્રોતાએ ધૈર્યપૂર્વક એને ગ્રહણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધારો કે વક્તાની વાણીમાં ક્યારેક કઠોરતા પ્રવેશે, તો પણ શ્રોતાએ વાગ્યુદ્ધમાં ખેંચાવું જોઈએ નહિ. બાલાશંકર કંથારિયાની શીખ કાને ધરવા જેવી છે–

કટુ વાણી સુણે જો કોઈની, વાણી મીઠી કહેજે
પરાઈ મૂર્ખતા કાજે, મુખે ના ઝેર તું લેજે.

સામી વ્યક્તિનું બોલવાનું આપણને રુચે નહિ અથવા આપણે એની સાથે સંમત ન થતા હોઈએ એવું બની શકે, પણ એને બોલતી બંધ કરી દેવી એ અસત્યતા છે. બોલવાનો એને અધિકાર છે એવી આપણા તરફથી એને પ્રતીતિ થવી જોઈએ.

કવચિત્ તમારી વાણીની મોહિની શ્રોતાગણને એવો આંજી દે છે કે તેઓ તમને હર્ષનાદથી વધાવી લે છે. ત્યારે અહંકારથી ફૂલાશો નહિ. બલ્કે એવું માનજો કે તમારી ભીતરનો ઈશ્વર તમારા મુખને માધ્યમ બનાવીને બોલી રહ્યો છે. પર્યુષણ પર્વમાં એક જ્ઞાની શ્રમણ પ્રવચન કરતા હતા. પ્રવચન પૂરું થયા બાદ તેમણે એક શ્રોતાને પૂછ્યું, 'કેટલા હતા શ્રોતાઓ?' 'અમે દસ હતા, મહારાજ,' જવાબ મળ્યો. 'અને એક હું, એટલે અગિયાર શ્રોતા થયા.' પેલાને આશ્ચર્ય થયું, પણ શ્રમણના મુખ પરની આભા જોઈ દૃષ્ટિ ઢાળી દીધી. પછી શ્રમણે સ્પષ્ટતા કરી, 'હું વાણીનો શારીરિક આધાર હતો, પણ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે ભગવાન મહાવીર સ્વયં બોલી રહ્યા હતા. બોલતી વખતે મને પોતાને લાગતું હતું કે હું કોઈકને સાંભળી રહ્યો છું.'

અંતે એક વાત–

ક્યારેક સ્થૂળ શબ્દો કરતાં મૌન પોતે અનાહત ધ્વનિ બની રહે છે. શબ્દો કરતાં મૌનની અસર પ્રભાવક હોય છે. ✷✷✷

એ.૬, ગુરુકૃપા સોસાયટી, શ્રી મુક્તજીવન સ્વામી બાપા માર્ગ, વડોદરા-૩૯૦ ૦૦૬. ફૉન : (૦૨૬૫) ૨૪૮૧૬૮૦.

પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાના પ્રવચનોનું શ્રવણ વેબ સાઈટ ઉપર

૨૭ ઑગસ્ટથી ૪ સપ્ટેમ્બર સુધી શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ દ્વારા યોજિત પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળાના સત્તર વિદ્વતાભર્યા પ્રવચનો હવે આપ આપના કૉમ્પ્યુટર www.mumbai-jainyuvaksangh.com ઉપર ડાઉન લોડ કરી ઘેર બેઠાં સાંભળી શકશો. કુ. રેશ્મા જૈને માહિતી સભર આ આકર્ષક અને કલાત્મક વેબ સાઈટ તૈયાર કરી છે.

ડાઉન લોડ કરવા માર્ગદર્શન માટે શ્રી હિતેશ માયાણીને 9820347990 અને શ્રી ભરત મામનીઆ નં. 022-23856959 આપ સંપર્ક કરી શકશો.

આ પ્રત્યેક પ્રવચનોની સી. ડી. પણ પ્રગટ થઈ છે, એ મેળવવા સંઘની ઑફિસનો સંપર્ક કરવા વિનંતી.

❑ મેનેજર

સર્જન સ્વાગત

❑ ડૉ. કલા શાહ

(૧) પુસ્તકનું નામ : **વેદ પરિચય**

(ઋગ્વેદ, સામવેદ, અથર્વેદનો સંક્ષિપ્ત પરિચય)

લેખક : જગદીશ શાહ (M.A.LL.B. **ઍડવોકેટ)**

પ્રકાશક : એન.એમ. ઠક્કરની કંપની,

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

મૂલ્ય રૂ. ૭૫, પાના ૧૦૮, આવૃત્તિ-બીજી. નવેમ્બર-૨૦૦૬.

ભારતીય સંસ્કૃતિ તથા સંસ્કૃતિ તથા સંસારોનું શાશ્વત મૂળ તે આપણું વૈદિક દર્શન છે. અનન્ત એવા આ વેદ સાહિત્યનો સારસ્પર્શી સંક્ષિપ્ત પરિચય આપવાનો લેખક જગદીશ શાહનો નમ્ર પ્રયાસ પ્રશંસનીય અને આવકારદાયક છે.

આપણાં અમૂલ્ય વારસાનો પરિચય કરાવતું આ પુસ્તક 'વેદ-પરિચય' દરેક ભારતીએ વાંચવું ઘટે. સંસ્કારનિષ્ઠ, સારસ્વત શ્રી જગદીશભાઈએ ભારતીય સંસ્કૃતિના પ્રચાર, પ્રસાર અને સંવર્ધન માટે સ્થપાયેલી તત્ત્વજ્ઞાન વિદ્યાપીઠમાં પાંચ વર્ષ સુધી પાયાના પત્થર તરીકે અધ્યાપન કાર્ય કર્યું છે. તેથી ભારતીય મૂલ્યોને જીવનમાં ઉતાર્યા છે, ઉગાડ્યા છે. આ પુસ્તકમાં તેઓ ભીતરના વૈભવ તરફ અંગૂલિનિર્દેશ કરી, અધ્યયનની દિશા ચીંધવાનું મિત્ર કાર્ય પણ કરે છે.

ગુજરાતી ભાષામાં આપણાં ચાર વેદો ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ વિશે સરળ ભાષામાં માહિતી આપતા ખૂબ ઓછાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે. ત્યારે 'વેદ-પરિચય'માં ચારે વેદો વિશે સંક્ષિપ્ત અને શાસ્ત્રોક્ત માહિતી જગદીશભાઈએ રજૂ કરી છે માટે સૌ સંસ્કૃતિ પ્રેમીઓ અને પુસ્તકપ્રેમીઓ આ અનોખી ભાતના પુસ્તકો આવકારશે અને ભારતીય સંસ્કૃતિના ગૌરવના ગાયકો ગણેશ સ્તવનસમા આ પુસ્તકને સ્વીકારશે.

x x x

(૨) પુસ્તકનું નામ : **ગર્વથી કહું છું હું હિંદુ છું, મુસલમાન છું, ખ્રિસ્તી છું, બૌદ્ધ, શીખ, જૈન છું.**

લેખક : વિનોબા

પ્રકાશક : યજ્ઞ પ્રકાશન, ભૂમિપુત્ર,

હુજરાત પાગા, વડોદરા-૩૯૦૦૦૧.

મૂલ્ય રૂ. ૧૦, પાના ૬૪, આવૃત્તિ-પ્રથમ, પુનર્મુદ્રણ-છઠ્ઠું, ઑક્ટોબર-૨૦૦૭.

વર્તમાન સમયમાં ભારતના રાજકારણમાં જે કાંઈ બીનાઓ બની રહી છે તે જોતાં તીવ્ર મનોમંથન ઘડી આવી ગઈ લાગે છે. કોમ-કોમ વચ્ચે અને ધર્મ-ધર્મ વચ્ચે આટલું વૈમનસ્ય ઘૂંટાયા કરશે તો અનેક ધર્મ-ભાષા અને જાતિ વગેરેના સંગમ તીર્થ એવા ભાતીગળ દેશની વિવિધતામાં એકતાની ઉજ્જવળ પરંપરા છિન્નભિન્ન થઈ જશે.

આવા સંજોગોમાં ધર્મ વિશેની વિનોબાની આ ઊંડી અને વિશદ મર્મગ્રાહી છણાવટ ઘણી ઉપયોગી થઈ પડશે. આ નાનકડા પુસ્તકમાં શરૂમાં મુખ્ય છ ધર્મોનો પરિચય ભારોભાર સમભાવ-પૂર્વક અને મમભાવપૂર્વક કરાવ્યો છે. 'સેક્યુ-લારીઝમ' એટલે ધર્મહીનતા નહીં પણ પરીશુદ્ધ ધર્મભાવના. ઝઘડો કદાપી બે ધર્મો વચ્ચે થતો જ નથી, જે ઝઘડો થાય છે તે બે અધર્મો વચ્ચે થાય છે.

ધર્મનિષ્ઠ શાણા સમજદાર વાચકો આ પુસ્તિકા વાંચે અને સાચી ધર્મસમજ કેળવે એ જ અભ્યર્થના.

x x x

(૩) પુસ્તકનું નામ : **કીર્તિકળશ**

લેખક : પૂજ્ય મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપ

પ્રકાશક : ગુર્જર ગ્રંથ રત્ન કાર્યાલય,

રતન પોળ નાકા સામે, અમદાવાદ.

મૂલ્ય રૂા. ૫૦, પાના ૮૪, આવૃત્તિ-પ્રથમ. ૨૦૦૭.

જૈન શાસનના પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાન, તેજસ્વી ચિંતક, પ્રભાવકના અને ઉત્તમ સાહિત્યકાર તરીકે જાણીતા મુનિશ્રી વાત્સલ્યદીપનું સ્થાન વર્તમાન જૈન સાહિત્યક્ષેત્રે અતિ મહત્ત્વનું છે. તેમનું સાહિત્ય સર્જન દેશ-વિદેશ સર્વત્ર, તેમની રસમય શૈલીને કારણે લોકપ્રિય રહ્યું છે.

'કીર્તિકળશ'માં જૈન કથાઓના કુલ ૫૧ પ્રસંગોને અતિ સંક્ષિપ્તમાં હૃદયસ્પર્શી બાનીમાં મુનિશ્રીએ આલેખ્યા છે, જેમાં પ્રભુ મહાવીર અને ગૌતમસ્વામી, સિદ્ધાર્થ રાજા અને ત્રિશલા માતા, ભીમદેવ અને મંત્રી વિમળશા, મૃગાવતી અને ચન્દન, કમઠ અને પાર્શ્વકુમાર, બુદ્ધિ-સાગરજી મહારાજ તથા ભક્ત સુરદાસ વગેરે જીવન પ્રસંગો મુનિશ્રીની કલમે વાંચીએ ત્યારે તે માત્ર વાર્તા કે ઘટના ન બની રહેતા જીવનને પ્રેરતી અંતરને સન્માર્ગે દોરતી કલાકૃતિઓ બને છે જેમાંથી ઈતિહાસ, મૂલ્યબોધ અને ધર્મધારાનું રસપાન થાય છે.

x x x

(૪) પુસ્તકનું નામ : **હિરદે મેં પ્રભુ આપ**

(પરમશ્રદ્ધેય સંતશ્રી આત્માનંદજીનું જીવનચરિત્ર)

લેખક : પ્રા. જયંત મોઢ.

પ્રકાશક : શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર આધ્યાત્મિક સાધના કેન્દ્ર,

શ્રી સત્શ્રુત સેવા સાધના કેન્દ્ર સંચાલિત

કોબા-૩૮૨૦૦૭ (જિ. ગાંધીનગર, ગુજરાત)

મૂલ્ય રૂ. ૧૦૦, પાના ૧૯૮, આવૃત્તિ-પ્રથમ. ૨૦૦૬.

હિરદે મેં પ્રભુ આપ'-આ એક જીવનકથા ન બની રહેતા જીવન યાત્રા છે, જીવન યાત્રાનો આલેખ છે, જેમાં બાહ્ય ઘટનાઓ દ્વારા વાચકે જીવનની દિવ્ય અને આંતરિક શુદ્ધની પ્રક્રિયાની ખોજ કરવાની છે.

આ ગ્રંથમાં અશુદ્ધિમાંથી શુદ્ધિ તરફનો ઝોક છે.

વ્યક્તિમાંથી અવ્યક્તતાની શોધ છે.

સ્થૂળમાંથી સૂક્ષ્મ તરફની ગતિ છે.

અંતરયાત્રા એકલાની હોય છે. આ જીવનકથામાં જીવન યાત્રા-બાહ્ય યાત્રાના અનુભવની સાથે સાથે માનવ હૃદયમાં ચાલતી અને ચિત્તને સમૃદ્ધ કરતી માનસયાત્રાનો અનુભવ પણ થાય છે.

પૂ. સંતશ્રી આત્માનંદજીનું જીવન સંદેશરૂપ છે. આ આત્મચરિત્ર-જીવનચરિત્ર આત્માની ઉર્ધ્વયાત્રા છે. હૃદયમાં પ્રભુભક્તિ હોય તો જીવન કેવો આકાર પામે તેનો આલેખ છે.

પ્રેરક, રસપ્રદ, માહિતીસભર અને માર્ગદર્શક પુરવાર થાય તેવા આ ચરિત્ર ગ્રંથમાં મુમુક્ષુઓને પ્રેરણાના પીયૂષ પ્રાપ્ત થશે.

x x x

(૫) પુસ્તકનું નામ : **પ્રભો અંતર્યામી**

લેખક : રવીન્દ્ર સાંકળિયા

પ્રકાશક : એન.એમ. ઠક્કરની કંપની,

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૪૦૦ ૦૦૨.

મૂલ્ય રૂા. ૪૫, પાના ૪૮, આવૃત્તિ-પ્રથમ. ૨૦૦૮.

શ્રી રવીન્દ્ર સાંળિયાએ લખેલ આ નાનકડા પુસ્તકમાં ભગવદ્‌ગીતા અને ઉપનિષદનું ચિંતન રસાળ શૈલીમાં રજૂ કર્યું છે. શ્રી કૃષ્ણે અર્જુનને સ્થિતપ્રજ્ઞના લક્ષણો વર્ણવ્યા હતા તેનો તાદશ્ય અનુભવ અહીં થાય છે તો સાથે લેખકે વિનોબાજીને આત્મસાત કર્યા છે તેની અનુભૂતિ પણ થાય છે.

લેખોમાં વૈવિધ્ય છે. જ્ઞાન, ભક્તિ અને નિષ્કામ કર્મના મહિમાનો ત્રવેણી સંગમ જોવા મળે છે. આ ચિંતનાત્મક સરળ ગદ્ય ખંડોમાં પ્રતીતિ થાય છે કે રવીન્દ્રભાઈએ ભજન અને ગીતોના શબ્દોને મમભાવે, સમભાવે ઓળખ્યા છે, ભજનના મર્મને પામ્યા છે. રોજબરોજના જીવનમાં ઉપયોગી થઈ પડે એવું આ સરળ પુસ્તક છે.

x x x

(૬) પુસ્તકનું નામ : **ધર્મ સાહિત્યની આરાધના**
લેખક : ચારુલતા મોદી
પ્રકાશક : એન.એમ. ઠક્કરની કંપની,
૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ–૪૦૦ ૦૦૨.
મૂલ્ય રૂા. ૧૦૦, પાના ૮૦, આવૃત્તિ–૧

ધર્મ અને સાહિત્યની જીવનભર આરાધના કરનાર વિદુષી લેખિકા શ્રીમતી ચારુલતાબેને 'ધર્મ સાહિત્યની આરાધના' પુસ્તક દ્વારા સાહિત્યમાં પ્રેમધર્મ, માનવતા, અધ્યાત્મ તેમજ ભાષાની નવપલ્લવિતતા પ્રકટ કરી છે.

બે ખંડમાં – ગદ્ય અને પદ્યમાં વિભાજીત આ પુસ્તકમાં ૨૨ લેખો અને પંદર સ્વરચિત કાવ્યો છે; જેમાં ભગવદ્‌ગીતાનું તત્ત્વજ્ઞાન, સંસ્કૃત સાહિત્ય પ્રત્યેની અભિરૂચિ, ધર્મ, કર્મ, તપ વગેરેની ભાવાભિવ્યક્તિની અનુભતિ થાય છે. કાવ્યોમાં નારી હૃદયની ઉર્મિઓનું ભાવપૂર્ણ નિરૂપણ થયું છે.

ભાષાની સરળતા ઊડીને આંખે વળગે છે. સાહિત્યપ્રેમીઓને આ પુસ્તકના વાંચનમાં રસ પડશે.

x x x

(૭) પુસ્તકનું નામ :**પત્રમાં તત્વજ્ઞાન**
(ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજના બે પત્રોનું વિવરણ)
વિવરણકાર : મુનિશ્રી ધુરન્ધર વિજયજી
પ્રકાશક : શ્રુત જ્ઞાન પ્રસારક સભા, અમદાવાદ, મૂલ્ય રૂા. ૨૫, પાના ૮૦, આવૃત્તિ–૧–૨૦૦૭.

વર્ષો પહેલાં ભાવનગરથી પ્રકાશિત 'જૈન ધર્મ પ્રકાશ' નામના માસિક પત્રમાં ક્રમશઃ દશ હપ્તા રૂપે ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી મહારાજે લખેલા બે પત્રોનું વિવરણ પૂ. મુનિરાજ ધુરન્ધરવિજયજી મહારાજ સાહેબે લખેલ તેનું આ પુસ્તક રૂપ છે. પ્રસ્તુત બંને પત્રો તે શ્રાવકોના આવેલા કાગળોના જવાબરૂપે લખાયેલા છે. શ્રાવકોએ પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજશ્રીને લખેલ પત્ર કેવા કેવા પ્રકારે લખેલ તે ઉપલબ્ધ નથી; પરંતુ આ પત્રો ઉપરથી તેમના પૂછેલા પ્રશ્નોનો પરિચય થાય છે.

પત્રોની કેટલીક વિશેષતાઓ નોંધપાત્ર છે. જેમાં પત્રના પ્રારંભમાં ઈષ્ટદેવને નમસ્કાર, જે ગામથી પત્ર લખાયો હોય તેનું નામ, જેને પત્ર લખવાનો હોય તેમના ગામનું નામ, પત્ર લખનારનું તથા પત્રમાં વાપરેલ શ્રાવકો માટેના આઠ વિશેષણો.

આ પત્રો દ્વારા બંને શ્રાવકો માટે પૂ. ઉપાધ્યાયજી મહારાજના હૃદયમાં કેવો સદ્‌ભાવ હતો તે વ્યક્ત થાય છે.

x x x

(૮) પુસ્તકનું નામ : **અખા ભગતના છપ્પા**
સંપાદકો : પ્રા. ભૂપેન્દ્ર ત્રિવેદી, ડૉ. અનસૂયા ભૂપેન્દ્ર ત્રિવેદી
પ્રકાશક : હેમંત એન. ઠક્કર, એન.એમ. ઠક્કરની કંપની, ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ–૪૦૦૦૦૨.
મૂલ્ય રૂા. ૧૫૦, પાના ૧૬૦, આવૃત્તિ–બીજી.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં વેદાન્તી કવિ અખો ભગત શ્રેષ્ઠ તો છે જ સાથે લોકપ્રિય પણ છે.એનું સર્જન વિપુલ છે. અખાએ બહુજન સમાજને પોતાની કાવ્ય કૃતિઓ દ્વારા વેદાન્ત દર્શન કરાવ્યું છે.

આ પુસ્તકમાં અખાએ રચેલા છપ્પામાંથી ૧ થી ૨૬૪ છપ્પાઓ, પ્રસ્તાવના, વિસ્તૃત ભાવાર્થ, શબ્દાર્થ, ટિપ્પણ આદિ સહિત આપવામાં આવ્યાં છે.

જ્ઞાન–ભક્તિ–વૈરાગ્યની ત્રિવેણીમાં સ્નાન કરીને હરિરૂપ બની જવાનો કીમિયો અખાએ તેની કૃતિઓમાં દર્શાવ્યો છે. જેમાં તેનું ભાષા પ્રભુત્વ, વાક્‌છટા અને કવિત્વશક્તિ સહજભાવે વ્યક્ત થયાં છે. વેદાંતના ગહન સિદ્ધાંતોને ગુજરાતીમાં અદ્‌ભુત સામર્થ્યથી રજૂ કરતો જ્ઞાની કવિ અખો આપણા 'ગુજરાતનો કબીર' એમ કહીએ તો કશું ખોટું નથી.

અખો સંત તો છે જ પણ અસાધારણ કોટિનો કવિ છે. પંડિતનું પાંડિત્ય અને શાસ્ત્રજ્ઞાન તેમ જ સમર્થ કવિનો કલ્પનાવૈભવ અને વાણીની અનોખી ચમત્કૃતિ 'અખા ભગતના છપ્પા'માં દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ગુજરાતી સાહિત્યના રસિકજનો ખાસ કરીને શિક્ષકો, પ્રાધ્યાપકો અને વિદ્વાનોને સહાયરૂપ થાય તેવું આ પુસ્તક છે.

x x x

પુસ્તકનું નામ : **પારુલ પ્રસૂન (પારુલ કૃતિ)**
લેખક : સ્વ. કુ. પારુલ ટોલિયા
પ્રકાશન : જિનભારતી–વર્ધમાન ભારતી ઈન્ટરનેશનલ ફાઉન્ડેશન,
પ્રભાત કોમ્પ્લેક્સ, કે.જી.રોડ, બેંગલોર–૫૬૦૦૦૯
પારુલ, ૧૫૮૦, કુમારસ્વામી લે આઉટ, બેંગલોર–૫૬૦૦૭૮.
મૂલ્ય રૂ. ૨૫/– પાના ૨૪ આવૃત્તિ–૧, ૨૦૦૭

જાણીતા સંગીતકાર અને સ્કોલર પ્રતાપ-કુમાર ટોલિયાની પુત્રી નાની વયે અકસ્માતમાં મૃત્યુ પામેલ સ્વ. પારુલ રચિત આ કાવ્યસંગ્રહમાં તેની આંતર સંવેદનાની અભિવ્યક્તિ અનુભવાય છે. પારુલ પોતાની આજુબાજુની સમગ્ર સૃષ્ટિને સાત્ત્વિક સ્નેહના આશ્લેષમાં બાંધી લેતી, તે માત્ર મનુષ્યો જ પ્રત્યે જ નહિ પણ પશુ–પંખી સમેત સમગ્ર સૃષ્ટિ પ્રત્યે એનો સમભાવ અને પ્રેમ વિસ્તર્યા હતા તેની પ્રતીતિ તેના કાવ્યો દ્વારા થાય છે.

સમગ્ર પુસ્તકમાંથી પારુલના આત્માની છબી ઉપસે છે. નીચેની પંક્તિઓ હૃદયને સ્પર્શી જાય છે.

'સમય ! તું થંભી જા,
થોડીવાર માટે પણ !
કેટલીક વિખરાયેલી ક્ષણો પુનઃ સમેટી લઉં,
ઉતારી લઉં દિલના ઊંડાણમાં સદાને માટે,
ફરીને મને છોડીને ચાલી ન જાય...'

✷ ✷ ✷

બી-૪૨, દયાનંદ સોસાયટી,
એ-૧૦૪, ગોકુલ-ધામ, ગોરેગામ (ઈસ્ટ),
મુંબઈ-૪૦૦ ૦૬૩.
ફોન : (૦૨૨) ૨૨૯૨૩૭૫૪.

જૈન પારિભાષિક શબ્દકોશ

❑ ડૉ. જિતેન્દ્ર બી. શાહ

(સપ્ટેમ્બર–૨૦૦૮ના અંકથી આગળ)

(૪૮૮) ભોગશાલી : –વ્યંતરનિકાયના દેવનો એક પ્રકાર.
–व्यंतर जाति के एक देव का प्रकार ।
–One of the sub-type of Vyantara - nikaya.

(૪૮૯) ભોગાંતરાય : –અંતરાય કર્મની એક પ્રકૃતિ છે. જે કર્મ કાંઈ પણ ભોગવવામાં અંતરાય ઊભા કરે.
–अंतराय कर्म की एक प्रकृति है। जो कर्म कुछ भी एक बार भोगने में अन्तराय–विघ्न खडा कर देता है।
–Subtype of the Antaraya-Karma. The Karmas which place obstacle in a once for all consumption of something.

(૪૯૦) ભોગોપભોગવ્રત : –શિક્ષાવ્રતનો એક પ્રકાર છે. જેમાં બહુ જ અધર્મનો સંભવ હોય તેવાં ખાનપાન, ઘરેણાં, કપડાં, વાસણકૂસણ વગેરેનો ત્યાગ કરી, ઓછા અધર્મવાળી વસ્તુઓનું પણ ભોગ માટે પરિમાણ બાંધવું તે.
–शिक्षाव्रत का एक प्रकार है । जिसमें अधिक अधर्म संभव हो - ऐसे खान-पान, गहना, कपडा, बर्तन आदि का त्याग करके अल्प अधर्मवाली वस्तुओं का भोग के लिए परिमाण बांधना ।
–One of the sub-type of Shikshavrat . To refrain from such a use of food and drink, ornaments, clothing. utencils etc. as involves much un-virtue and to fix a limit even for such a use of these things as involves littleunvirtue.

(૪૯૧) બકુશ : –જેઓ શરીર અને ઉપકરણના સંસ્કારોને અનુસરતા હોય, ઋદ્ધિ અને કીર્તિ ચાહતા હોય, સુખશીલ હોય, અવિવિક્ત સસંગપરિવારવાલા હોય અને છેદ તથા શબલ (અતિચાર) દોષથી યુક્ત હોય તે.
–जो शरीर और उपकरण के संस्कारो का अनुसरण करता हो, सिद्धि तथा कीर्ति चाहता हो, सुखशील हो, अविविक्त-ससंग परिवार वाला और छेद – चरित्र पर्याय की हानि तथा शबल अतिचार दोनों से युक्त हो।
–He who indulges in decorating his body and his implements, who desires miraculous powers and fame, who is case-loving, who while not leading of lonely life keeps the company of on encourag, who suffers from the moral defects designated cheda-that is degradation of conduct and sabala that failure of conduct.

(૪૯૨) બંધ : –કષાયના સંબંધથી જીવ દ્વારા ગ્રહણ થતાં કર્મપુદ્ગલો.
–कषाय के सम्बन्ध से जीव कर्म के योग्य पुद्गलों का ग्रहण करता है ।
–It is the karmic matter adjoined to a soul.

(૪૯૩) બંધચ્છેદ : –કર્મ પુદ્ગલોનો સંગ તૂટવો.
–कर्म पुद्गल के संग का अभाव ।
–The breaking down of a karmic bondage.

(૪૯૪) બંધતત્ત્વ : –જૈન દર્શનમાં પ્રસિદ્ધ નવ તત્ત્વ અંતર્ગત એક તત્ત્વ છે.
–जैन दर्शन में प्रसिद्ध नव तत्त्व अंतर्गत एक तत्त्व है ।
–One of the tattva among the nine tattvas mentioned in jain-darshan.

(૪૯૫) બંધન (નામકર્મ) –ગ્રહણ કરેલ ઔદારિક આદિ પુદ્ગલોસાથે નવાં ગ્રહણ કરાતાં તેવા પુદ્ગલોનો સંબંધ કરી આપનાર કર્મ.
–प्रथम गृहीत औदारिक आदि पुद्गलों के साथ नवीन ग्रहण किये जानेवाले पुद्गलों का जो कर्म संबंध करता है।
–The Karma which causes the newly received physical particles to be associated with the earlier received similar particles audarika etc.

૨૦, સુદર્શન સોસાયટી, ૨, નારણપુરા, અમદાવાદ–૩૮૦૦૧૩. મોબાઈલ : ૦૯૮૨૫૮૦૦૧૨૬

(વધુ આવતા અંકે)

શ્રી કસ્તુરબા સેવાશ્રમ, મરોલી, જિ. નવસારી

(આર્થિક સહાય કરવા માટે નોંધાયેલી રકમની યાદી)

સંઘના ઉપક્રમે ૨૦૦૮ની ૭૪ની પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા દરમિયાન શ્રી કસ્તુરબા સેવાશ્રમ, મરોલીને આર્થિક સહાય કરવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. અમને જણાવતાં આનંદ થાય છે કે આશરે રૂપિયા તેવીસ લાખ થી વધારે જેવી માતબર રકમ નોંધાઈ છે. એ માટે દાતાઓના અમે ખૂબ ઋણી છીએ. યાદી નીચે મુજબ છે.

રૂપિયા	નામ
૧,૨૫,૦૦૦	શ્રી બિપિનચંદ્ર કાનજીભાઈ જૈન ચેરિટેબલટ્રસ્ટ (નાનીખાખર–કચ્છ)
૧,૦૮,૦૦૦	શ્રી પ્રમોદચંદ સોમચંદ શાહ પરિવાર
૧,૦૦,૦૦૦	શ્રી પીયૂષભાઈ શાંતિલાલ કોઠારી
૧,૦૦,૦૦૦	શ્રી સેવંતીલાલ કાંતિલાલ ટ્રસ્ટ
૧,૦૦,૦૦૦	શ્રી કાંતિલાલ નારણદાસ શાહ તળાજાવાળા (કે. એન. શાહ ચેરિ. ટ્રસ્ટ)
૧,૦૦,૦૦૦	શ્રી કાકુલાલ છગનલાલ મહેતા
૫૧,૦૦૦	શ્રી પ્રવિણભાઈ શાંતિલાલ કોઠારી
૫૧,૦૦૦	માતુશ્રી રતનબાઈ ચેરિટિ ટ્રસ્ટ. હસ્તેઃશ્રી મુલચંદ લખમશી સાવલા
૫૧,૦૦૦	શ્રી અમીચંદ આર. શાહ
૫૧,૦૦૦	શ્રી બિપિનભાઈ વી. ઝવેરી
૫૧,૦૦૦	મે. એક્ષેલન્ટ એન્જીનીયરીંગ કોર્પોરેશન હસ્તેઃ રમેશભાઈ અજમેરા
૫૧,૦૦૦	શ્રી રમણિકલાલ ઉમેદચંદ શાહ પરિવાર
૫૧,૦૦૦	શ્રી કાંતિલાલ પારેખ
૫૧,૦૦૦	શ્રી કોન્વેસ્ટ પબ્લિક ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૪૦,૦૦૦	શ્રી ઓનવર્ડ ફાઉન્ડેશન, હસ્તેઃ શ્રી હરીશભાઈ શાંતિલાલ મહેતા
૨૫,૦૦૦	એક ભાઈ તરફથી હસ્તેઃ શ્રી પંકજ વિસરિયા
૨૫,૦૦૦	શ્રી વિક્ટર ફર્નાન્ડિસ
૨૫,૦૦૦	શ્રીમતી દયાબહેન ગિરજા શંકર શેઠ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૨૫,૦૦૦	મે. ભણશાલી એન્ડ કું. હસ્તેઃશ્રી જીતેન્દ્ર કે. ભણશાલી
૨૧,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૧૫,૦૦૦	શ્રી સુશીલા દલપતલાલ પરીખ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૧૫,૦૦૦	શ્રી અનિલા શશિકાંત મહેતા
૧૫,૦૦૦	શ્રી શામજીભાઈ ટી. વોરા (અમરસન્સ) ફાઉન્ડેશન
૧૫,૦૦૦	શ્રી એન્કરવાલા પરિવાર હસ્તેઃશ્રી દામજીભાઈ-જાધવજીભાઈ
૧૫,૦૦૦	શ્રી વસંતલાલ કાંતિલાલ શાહ
૧૫,૦૦૦	મે. પુષ્પમન ફોરજીંગ
૧૨,૦૦૦	શ્રી શર્મીબહેન પ્રવિણભાઈ ભણશાલી
૧૨,૦૦૦	શ્રી દિપાલી સંજય મહેતા
૧૧,૧૧૧	સ્વ. રાકેશ ખુશાલદાસ સોજપાર ગડાના સ્મરણાર્થે. હસ્તેઃ શ્રી ખુશાલદાસ સોજપાર ગડા
૧૧,૦૦૦	શ્રી પ્રતાપભાઈ ભોગીલાલ
૧૧,૦૦૦	શ્રી રંજનબહેન હર્ષદભાઈ શાહ
૧૧,૦૦૦	શ્રી પ્રકાશ એન. કોઠારી
૧૧,૦૦૦	શ્રી સરોજરાણી શાહ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૧૧,૦૦૦	શ્રી પિયુષ સી. શાહ પ્રોપાઈટર, મે. પિયુષભાઈ એન્ડ કંપની
૧૧,૦૦૦	શ્રી ભાનુ ચેરિટી ટ્રસ્ટ, હસ્તેઃ પ્રવિણભાઈ શાહ
૧૧,૦૦૦	શ્રી વર્ષાબહેન રજ્જુભાઈ શાહ
૧૧,૦૦૦	શ્રી જ્યોતિ ટ્રસ્ટ હસ્તેઃ ઈન્દુબહેન ઉમેદભાઈ દોશી
૧૦,૦૦૦	શ્રી અશ્વિન લિલાધર મહેતા
૧૦,૦૦૦	શ્રી મિનાક્ષીબહેન સુધીરકુમાર ઓઝા
૯,૦૦૦	શ્રી રસિકલાલ લહેરચંદ શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત દીપચંદ શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી નિરૂબહેન સુબોધભાઈ શાહ
૯,૦૦૦	સ્વ. જ્યોત્સના ભૂપેન્દ્ર જવેરીના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ શ્રી ભૂપેન્દ્ર ડાહ્યાભાઈ જવેરી
૯,૦૦૦	પ્રા. તારાબહેન રમણલાલ શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત ધુડાભાઈ ગાંધી
૯,૦૦૦	શ્રી દિલિપભાઈ મહેન્દ્રભાઈ શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી યશોમતીબહેન શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી રમણિકલાલ ભોગીલાલ શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી કુસુમબહેન નરેન્દ્રભાઈ ભાઉ
૯,૦૦૦	શ્રી દિપ્તિ નિતિન સોનાવાલા
૯,૦૦૦	શ્રી રમાબહેન જયસુખલાલ વોરા
૯,૦૦૦	શ્રી શાંતિલાલ ઉજમશી એન્ડ સન્સ ચેરિટી ટ્રસ્ટ
૯,૦૦૦	શ્રી મહેન્દ્ર બી. વોરા
૯,૦૦૦	શ્રી આશના કેતન શાહ
૯,૦૦૦	શ્રી એ. પી. શેઠ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૯,૦૦૦	શ્રી શાંતિભાઈ મંગળજી મહેતા અને શ્રી શમિષ્ઠા શાંતિલાલ મહેતા
૯,૦૦૦	શ્રી મફતલાલ ભિખાચંદ ફાઉન્ડેશન
૯,૦૦૦	શ્રી ગુલાબચંદ તલકચંદ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૯,૦૦૦	શ્રી ઈશ્વર વિજય ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૭,૫૦૦	શ્રી મુક્તાબહેન લાભુભાઈ સંઘવી
૬,૦૦૦	ડૉ. ધનવંતરાય તિલકરાય શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી ભાનુ ચેરિટી ટ્રસ્ટ હસ્તેઃ ઉષાબહેન શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી દિલીપભાઈ કાકાબળિયા
૬,૦૦૦	શ્રી રશ્મિભાઈ ભગવાનદાસ શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી ગાંગજી પોપટલાલ શેઠિયા ફેમિલી ટ્રસ્ટ
૬,૦૦૦	શ્રી નલિનીબહેન મહેતા
૬,૦૦૦	શ્રી મણિલાલ ટી. શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી અરુણા અજિત ચોકસી
૬,૦૦૦	શ્રી ડોલરબહેન મગનલાલ શેઠ
૬,૦૦૦	સ્વ. નર્મદાબહેન મગનલાલ શેઠના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ શેઠ બ્રધર્સ
૬,૦૦૦	શ્રી રતિલાલ ઓધવજી ગોહીલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૬,૦૦૦	શ્રી હીરાબાઈ મહેતા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૬,૦૦૦	શ્રી હસમુખલાલ ગુલાબચંદ શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી ભૂપેન્દ્ર રસિકલાલ શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી પ્રકાશ ડી. શાહ
૬,૦૦૦	શ્રી પુષ્પાબહેન ભણશાલી
૬,૦૦૦	શ્રી હર્ષા વી. શાહ
૬,૦૦૦	ડૉ. સ્નેહલ સંઘવી
૬,૦૦૦	શ્રી અંજન ડાંગરવાલા

રૂપિયા	નામ
૬,૦૦૦	મે. આકાર આર્ટસ
૬,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૬,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૬,૦૦૦	શ્રી રેખા ધનેશભાઈ શાહ
૬,૦૦૦	મે. પ્રિન્સ પાઈપ્સ એન્ડ ફીટીંગ્સ પ્રા. લી.
૬,૦૦૦	મે. અલકા પી. ખારા
૫,૦૦૦	શ્રી ઘેલાણી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૫૦૦	શ્રી અપૂર્વ લાભુભાઈ સંઘવી
૫,૦૦૦	શ્રી વાડીલાલ એસ. ગાંધી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૦૦૦	શ્રી દેવાંગ મુકુલ નગરશેઠ
૫,૦૦૦	શ્રી રસિલા મહેન્દ્ર ઝવેરી
૫,૦૦૦	મે. વોરા બ્રધર્સ એન્ડ કંપની
૫,૦૦૦	ડૉ. ધિરુભાઈ વી. શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી રસિકા વી. શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી વિનોદ જે. મહેતા
૫,૦૦૦	મે. જે. કે. ફાઉન્ડેશન
૫,૦૦૦	શ્રી સંજય સુરેશ મહેતા
૫,૦૦૦	શ્રી જયંતીલાલ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી દિપીકાબહેન પંકજ દોશી
૫,૦૦૦	ડૉ. જશવંતરાય આર. શાહના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ ડૉ. અતુલ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી એક ભાઈ તરફથી
૫,૦૦૦	શ્રી ડીકેસી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૦૦૦	શ્રી વનિતા બહેન શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી જી. આર. કપાસી એચ. યુ. એફ.
૫,૦૦૦	શ્રી સુરેશભાઈ પી. મહેતા
૫,૦૦૦	સ્વ. ઉષાબહેન નાથાલાલ પરીખના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ ગીતા પરીખ
૫,૦૦૦	શ્રી નલીનીબહેન શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી શાહ પબ્લિક વેલ્ફેર ટ્રસ્ટ સ્વ. ડૉ. જયંત એસ. શાહના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ ડૉ. જ્યોતિબહેન શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી એક ભાઈ તરફથી
૪,૦૦૦	શ્રી સુચિત અશ્વિન દોશી
૩,૫૦૦	શ્રી શિલ્પા જે. મહેતા ફાઉન્ડેશન
૩,૫૦૦	શ્રી ભાઈચંદ એમ. મહેતા ચેરિટેબલ ફાઉન્ડેશન
૩,૩૩૩	શ્રી ચંદુલાલ ગાંગજી ફ્રેમવાલા
૩,૦૦૦	શ્રી વસુબહેન ચંદુલાલ ભણશાલી
૩,૦૦૦	શ્રી તારાબહેન મોહનલાલ શાહ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ હસ્તેઃ પુષ્પાબહેન સી. પરીખ
૩,૦૦૦	શ્રી કલાવતી શાંતીલાલ મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી વીરમતી ખેતશી શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી આર. પી. ઝવેરી
૩,૦૦૦	શ્રી જયવંતીબહેન મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી મનિષા ધીરેન ભણશાલી
૩,૦૦૦	શ્રી આનંદલાલ ત્રિભુવન સંઘવી
૩,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત ખંડેરીયા
૩,૦૦૦	શ્રી ઉષાબહેન પરીખ હસ્તેઃ કુસુમબહેન
૩,૦૦૦	શ્રી રુપાબહેન મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી હેતલ એચ. વોરા હસ્તેઃ સરોજબહેન એચ. વોરા
૩,૦૦૦	શ્રી નીલા ચંદ્રકાંત શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી ભગવતીબહેન સોનાવાલા
૩,૦૦૦	શ્રી માયાબહેન રમણીકલાલ ગોસલીયા
૩,૦૦૦	શ્રી રમણિકલાલ ગોસલિયા
૩,૦૦૦	શ્રી મીનાબહેન ગાંધી
૩,૦૦૦	શ્રી આર. એન. દોશી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી અનીશ શૈલેશ કોઠારી
૩,૦૦૦	શ્રી ગુણવંતીબહેન પ્રવિણચન્દ્ર શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી વસંતબહેન રસિકલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી લતાબહેન દોશી
૩,૦૦૦	શ્રી શશિન કે. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી શમિક કે. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી જિતેન્દ્ર રમણિકલાલ વોરા
૩,૦૦૦	શ્રી દિનાબહેન જિતેન્દ્ર વોરા
૩,૦૦૦	શ્રી નયન જિતેન્દ્ર વોરા
૩,૦૦૦	શ્રી નીલમબહેન નયન વોરા
૩,૦૦૦	શ્રી દેવાંસ નયન વોરા
૩,૦૦૦	સ્વ. કાંતિલાલ હિરાચંદ ગોસલીયાના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ દિનાબહેન જે. વોરા
૩,૦૦૦	સ્વ. શાંતાબહેન કાંતિલાલ ગોસલીયાના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ દિનાબહેન જે. વોરા
૩,૦૦૦	સ્વ. ભાનુમતી મહેન્દ્ર સંઘવી હસ્તેઃ વેન્ગાર્ડ સ્ટુડીઓ
૩,૦૦૦	મે. વી. આર. ટ્રેડર્સ
૩,૦૦૦	બેરિસ્ટર વિપુલભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી અતુલભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી દેવકુંવરબહેન જેસંગ રાંભિયા
૩,૦૦૦	શ્રી એક ભાઈ તરફથી
૩,૦૦૦	શ્રી રતનશી રામજી રાંભિયા
૩,૦૦૦	મે. લાઠિયા ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ રોલર પ્રા. લી.
૩,૦૦૦	શ્રી રોહન સી. નિર્મલ
૩,૦૦૦	શ્રી તૃપ્તિ સી. નિર્મલ
૩,૦૦૦	શ્રી અલકા પી. ખારા હસ્તેઃ શ્રી વિરાગ પી. ખારા
૩,૦૦૦	શ્રી અંબાલાલ એચ. જૈન
૩,૦૦૦	શ્રી જિતેન્દ્ર આર. હંસોંદી
૩,૦૦૦	શ્રી પ્રતીમા ચક્રવતી
૩,૦૦૦	મે. પોલીથીન પ્રિન્ટીંગ એન્ડ સિલીંગ વર્કસ
૩,૦૦૦	શ્રી હર્ષદભાઈ જે. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી ઉર્મિશ એ. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી રેશમા યુ. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી વિનયચંદ્ર ઉમેદચંદ્ર શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી રાજુલ વિનયચંદ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી કેશવલાલ કીલાચંદ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી રિતેશ મણિલાલ પોલડિયા
૩,૦૦૦	શ્રી મણિલાલ કાનજી પોલડિયા
૩,૦૦૦	શ્રી કુસુમ મણિલાલ પોલડિયા
૩,૦૦૦	સ્વ. જશુમતી એચ. કુવાડિયાના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ ડૉ. હેમંત એચ. કુવાડિયા
૩,૦૦૦	ડૉ. હેમંત એચ. કુવાડિયા
૩,૦૦૦	શ્રી રક્ષાબહેન હેમંત કુવાડિયા
૩,૦૦૦	ડૉ. હસમુખલાલ સી. કુવાડિયા
૩,૦૦૦	શ્રી કાંતિલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી પારૂલ ઝવેરી
૩,૦૦૦	ડૉ. માણેકલાલ મોરારજી સંગોઈ
૩,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૩,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૩,૦૦૦	શ્રી માયેસા હસ્તેઃ યશોમતીબહેન
૩,૦૦૦	શ્રી કલ્પના સી. જવેરી
૩,૦૦૦	શ્રી રમાબહેન દેસાઈ
૩,૦૦૦	શ્રી મીનાબહેન એમ. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી રેખાબહેન હર્ષ કાપડિયા
૩,૦૦૦	શ્રી કેશરીચંદ જેસંગલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી ઈલાબહેન મોદી
૩,૦૦૦	શ્રી એ. આર. ચોકસી
૩,૦૦૦	શ્રી લીના વી. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી નિરંજન આર. ધીલ્લા
૩,૦૦૦	શ્રી સુનંદાબહેન રવિન્દ્રભાઈ મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી બોનાન્ઝા ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ એસ્ટેટ પ્રા. લિ. હસ્તેઃ હેમંતભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી જશવંતીબહેન પ્રવિણચંદ્ર વોરા ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	મે. ફ્રેન્ડલી પ્રિન્ટર્સ હસ્તેઃ ભરતભાઈ મામણીયા
૩,૦૦૦	શ્રી વિજય કરસનદાસ શાહ
૩,૦૦૦	ડૉ. કે. કે. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી વિજપાર સામત નીશાર
૩,૦૦૦	શ્રી મણીબહેન વિજપાર નીશાર
૩,૦૦૦	શ્રી ભારતી દિલીપ શાહ

રૂપિયા	નામ
૩,૦૦૦	શ્રી રમેશ પી. દફતરી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી જયેશ દલીચંદભાઈ ગાંધી
૩,૦૦૦	શ્રી સંતોકબા જેઠાલાલ દેસાઈ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી પુષ્પાબહેન સુરેશ ભણશાલી
૩,૦૦૦	માતુશ્રી મંજુલા નેમચંદ છેડા
૩,૦૦૦	શ્રી પ્રવિણભાઈ જમનાદાસ શાહ
૩,૦૦૦	મે. એચ. ડી. ઇન્ડસ્ટ્રીઝ
૩,૦૦૦	શ્રી સાધના ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી હર્ષદરાય કે. દોશી
૩,૦૦૦	શ્રી હરીશભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી કનુભાઈ આર. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી વસંતલાલ એન. સંઘવી
૩,૦૦૦	મે. અવની એન્ટર પ્રાઇજ
૩,૦૦૦	શ્રી તરૂણાબહેન વિપિનભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	માતુશ્રી જે. ડી. સ્મૃતિ પ્રતિષ્ઠાન
૩,૦૦૦	શ્રી શારદાબેન બાબુભાઈ શાહ
૩,૦૦૦	મે. પ્રૉટોન એન્ટરપ્રાઇઝ
૩,૦૦૦	શ્રી સુમનબહેન શાંતિલાલ પરીખ
૩,૦૦૦	મે. લક્ષ્મી મસાલા
૩,૦૦૦	શ્રી નિર્મલા જે. શેઠ
૩,૦૦૦	શ્રી કિરણ એચ. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી સુવર્ણાબહેન દલાલ
૩,૦૦૦	શ્રી ચંપાબહેન જયંતીલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી અંજનાબહેન ઘનેશભાઈ ઝવેરી
૩,૦૦૦	શ્રી સૂર્યાબહેન અશ્વિન પ્રતાપ
૩,૦૦૦	શ્રી વિક્રમ આર. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી ઈન્દુમતી અને હરકિશન ઉદાણી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૩,૦૦૦	શ્રી મહેન્દ્ર વિરચંદ મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી રમેશ એસ. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી મહેન્દ્ર અમૃતલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી સુરેશ ચીમનલાલ ચોકસી
૩,૦૦૦	શ્રી રસિકલાલ છોટાલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી સરસ્વતીબહેન રસિકલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી ભોગીલાલ સુખલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી બાબુલાલ છોટાલાલ શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી શાંતિલાલ કાલીદાસ દોશીના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ પ્રકાશ શાંતિલાલ દોશી
૩,૦૦૦	શ્રી સરલાબહેન શાંતિલાલ દોશીના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ પ્રકાશ શાંતિલાલ દોશી
૩,૦૦૦	શ્રી મિનાક્ષીબહેન વિજય મહેતા

રૂપિયા	નામ
૩,૦૦૦	સ્વ. રમણિકભાઈ પુંજાભાઈ પરીખના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ વિમલાબહેન
૩,૦૦૦	શ્રી અતુલ અને નીતિન પરીખ
૩,૦૦૦	શ્રી ભારતીબહેન હેમંત મઝમુદાર
૩,૦૦૦	મે. નંદુ ડ્રેપર્સ હસ્તેઃ થાવરભાઈ
૩,૦૦૦	મે. ટેકનો શેર્સ એન્ડ સ્ટોક્સ લિ.
૩,૦૦૦	શ્રી રસિકલાલ ટી. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી રમેશ પી. મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી દેવચંદ જી. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી શશિકાંત સી. શેઠ એચ.યુ.એફ.
૩,૦૦૦	ડૉ. અતુલ ન. શાહ
૩,૦૦૦	સ્વ. કાંતિલાલ ઝવેરચંદ–વાપી
૩,૦૦૦	શ્રી રાજેશ પુંજાલાલ ચોકસી
૩,૦૦૦	શ્રી પૂર્વીબહેન બાબુભાઈ ઝવેરી
૩,૦૦૦	શ્રી હસમુખલાલ વી. માટલીઆ
૩,૦૦૦	મે. પોપટલાલ જેસીંગભાઈ એન્ડ કંપની
૩,૦૦૦	શ્રી હંસાબહેન કે. શાહ
૩,૦૦૦	શ્રી વનલીલા નટવરલાલ મહેતા
૩,૦૦૦	શ્રી કે. પી. શાહ
૩,૦૦૦	મે. ગુલાબદાસ એન્ડ કંપની હસ્તેઃ હસમુખભાઈ
૩,૦૦૦	શ્રી વનલીલા મુકુંદભાઈ વોરા
૨,૫૦૧	શ્રી આર. એ. સંઘવી
૨,૪૦૦	શ્રી રમીલાબહેન મહાસુખલાલ શાહ
૨,૦૦૦	શ્રી શશિકાંત મણીલાલ મહેતા
૨,૦૦૦	શ્રી મીનાબહેન શાહ
૧,૫૦૦	શ્રી રામજી વેલજી વીરા
૧,૫૦૦	શ્રી લલિતકુમાર પ્રાણલાલ લાઘાણી
૧,૧૧૧	શ્રી માલા દીપક વારીયા
૧,૦૦૧	શ્રી પ્રભાબહેનના સ્મરણાર્થે
૧,૦૦૧	શ્રી ગુણવંતીબહેન ચોકસી
૧,૦૦૦	શ્રી સંયુક્તા પ્રવીણ મહેતા
૧,૦૦૦	શ્રી કાંતાબહેન જે. શાહ
૧,૦૦૦	શ્રી એક ભાઈ તરફથી
૧,૦૦૦	શ્રી ઉષાબહેન આર. ઝવેરી
૧,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૧,૦૦૦	શ્રી મંજુલા મહેતા
૧,૦૦૦	શ્રી નેણસી રવજી વીરા
૧,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૧,૫૦૦	એક હજારની ઓછાનો સરવાળો
૨૩,૫૨,૯૫૮	

***

હવે પૂણ્ય સ્મરણમાં..

ડૉ. મહેરવાન ભમગરા અને મહાનુભાવ શ્રી ઉમેદભાઈ દોશી

ઑગસ્ટ–સપ્ટેમ્બરમાં આ સંસ્થાના આ બે ઉમદા મહાનુભાવો દેહથી આ જગતથી વિખુટા પડી ગયા.

પોતાના વિષયના અનેક પુસ્તકોના સર્જક ડૉ. ભમગરા તો સવાયા જૈન હતા. કપરી બિમારીમાં પણ આ કુદરતી ઉપચારના તપસ્વી પ્રચારકે હિંસક ઔષધનો ઉપયોગ ન કર્યો. એમના ગુણોની તો ગાથાઓ લખી શકાય.

પૂણ્ય સ્મરણ ઉમેદભાઈ તો શ્રી, સરસ્વતી અને સેવાના ત્રિવેણી સંગમના પ્રયાગ સ્વરૂપ હતા. એઓશ્રીએ જીવનભર આ ત્રણે ઉમદા ભાવોને આત્મસાત કર્યા. શ્રેષ્ઠિઓ, સારસ્વતો અને સામાજિક કાર્યકરો માટે એઓશ્રીનું જીવન પ્રેરણા રૂપ હતું. જીવનના અંતિમ પડાવે જ્યારે એમને એમના જીવલણ વ્યાધિની જાણ થઈ ત્યારે એક ઉત્તમ તપસ્વી શ્રાવક તરીકે એઓશ્રીએ ગજબની સમતાપૂર્વક પોતાના પૂર્વ જન્મના કર્મો ખપાવ્યા, આ વંદનીય ઘટના છે.

આ બન્ને મહાનુભાવોના જીવન ચરિત્ર લખાવવા જ જોઈએ.

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ પણ એમનો પરિવાર છે. એટલે કોણ કોને આશ્વાસન આપે ?

આ બન્ને આત્મા જે અંતરિક્ષમાં હશે ત્યાં શાંત હશે જ, એવા એમના પૂણ્ય કર્મો હતા... ૐ શાંતિ !!

–શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ પરિવાર

શ્રી મુંબઈ જૈન યુવક સંઘ માટે નોંધાયેલી રકમની યાદી

૨૦૦૮ ની ૭૪મી પર્યુષણ વ્યાખ્યાનમાળા દરમિયાન દાતાઓને અપીલ કરવામાં આવી. તેનો સારો પ્રતિસાદ મળ્યો છે. એ માટે સર્વે દાતાઓના અમે ઋણી છીએ. સંઘને વિવિધ ખાતાઓમાં ભેટ મળી તેની યાદી નીચે મુજબ છે.

રૂપિયા	નામ
૪૦,૦૦૦	મે. ઑનવર્ડ ફાઉન્ડેશન હસ્તેઃ હરેશભાઈ શાંતીલાલ મહેતા
૨૭,૦૦૦	શ્રી રસિલા મનસુખલાલ ગોવિંદજી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૧૬,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રાબહેન પિયુષભાઈ કોઠારી
૬,૦૦૦	શ્રી કુસુમબહેન નરેન્દ્રભાઈ ભાઉ
૫,૫૦૦	શ્રી અપુર્વ લાભુભાઈ સંઘવી
૫,૦૦૦	શ્રી રસિકલાલ લહેરચંદ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત દીપચંદ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી નિરૂબહેન સુબોધભાઈ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી ધનવંતભાઈ તિલકરાય શાહ
૫,૦૦૦	સ્વ. જ્યોત્સના ભૂપેન્દ્ર જવેરીના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃશ્રી ભૂપેન્દ્ર ડાહ્યાભાઈ જવેરી
૫,૦૦૦	પ્રૉ. તારાબહેન રમણલાલ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત ધુડાભાઈ ગાંધી
૫,૦૦૦	શ્રી દિલીપભાઈ એમ. શાહ
૫,૦૦૦	શ્રીમતી રમાબહેન જયસુખલાલ વોરા
૫,૦૦૦	શ્રી યશોમતીબહેન શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી રમણીકલાલ ભોગીલાલ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી વિનોદ જે. શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી દિલીપભાઈ કાકાબળીયા
૫,૦૦૦	શ્રી ગાંગજી પોપટલાલ શેઠીયા ફૅમિલી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૦૦૦	શ્રી રશ્મીભાઈ ભગવાનદાસ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી નિતીનભાઈ સોનાવાલા
૫,૦૦૦	શ્રી ભાનુ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ હસ્તેઃ ઉષાબહેન પ્રવિણભાઈ શાહ
૫,૦૦૦	મે. જે. કે. ફાઉન્ડેશન
૫,૦૦૦	શ્રી અમીચંદ આર. શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી વસંતલાલ કાંતિલાલ શાહ
૫,૦૦૦	શ્રી શાંતિલાલ મંગળજી મહેતા
૫,૦૦૧	સ્વ. વિજયાબહેન અને સ્વ. દુર્લભજીભાઈ પરીખના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ રમેશભાઈ પરીખ
૫,૦૦૦	શ્રી એક બહેન તરફથી
૫,૦૦૦	શ્રી મીનાબહેન અશ્વિન કોઠારી
૫,૦૦૦	શ્રી કિન્નર કેશવલાલ શાહ
૩,૫૦૦	શ્રી સિદ્ધાર્થ લાભુભાઈ સંઘવી

રૂપિયા	નામ
૩,૦૦૦	શ્રી પ્રકાશ ડી. શાહ
૩,૦૦૦	ડૉ. હેમંત એચ. કુવાડિયા
૨,૫૦૦	મે. ફ્રેન્ડલી પ્રિન્ટર્સ હસ્તેઃ ભરતભાઈ મામણીયા
૨,૫૦૦	શ્રી શર્મીબહેન પ્રવિણભાઈ ભણસાલી
૨,૫૦૦	શ્રી એક બહેન
૨,૫૦૦	શ્રી અરૂણા અજીત ચોકસી
૨,૫૦૦	શ્રી એ. આર. ચોકસી
૨,૫૦૦	શ્રી કેશવલાલ કિલાચંદ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૨,૦૦૦	શ્રી તારાબહેન મોહનલાલ શાહ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ હસ્તેઃ પુષ્પાબહેન સી. પરીખ
૨,૦૦૦	શ્રીમતી કલાવતી શાંતિલાલ મહેતા
૨,૦૦૦	શ્રી વસુબહેન ચંદુભાઈ ભણશાલી
૨,૦૦૦	શ્રી મીનાબહેન ગાંધી
૨,૦૦૦	શ્રી વિનોદચંદ્ર હરીલાલ મહેતા
૨,૦૦૦	ડૉ. ધિરૂભાઈ વી. શાહ
૨,૦૦૦	શ્રી એ. પી. શેઠ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૨,૦૦૦	શ્રી અલકા પી. ખારા
૨,૦૦૦	મે. પોપટલાલ જેસીંગભાઈ એન્ડ કંપની
૧,૫૦૦	શ્રી જયંતીલાલ શાહ
૧,૦૦૧	શ્રી ગુણવંતીબહેન ચોકસી
૧,૦૦૦	શ્રી એક ભાઈ તરફથી
૧,૦૦૦	શ્રી શારદાબહેન બાબુભાઈ શાહ
૧,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત બસંતલાલ નરસિંગપુરા
૧,૦૦૦	શ્રી સુચિત અશ્વિન જોશી
૧,૦૦૧	શ્રી શિલ્પા જે. મહેતા ફાઉન્ડેશન
૧,૦૦૦	શ્રી પ્રતિમા ચક્રર્તી
૫૦૦	શ્રીમતી ચંદ્રીકાબહેન કુંભાઈ
૫૦૦	શ્રી અતુલ શાહ
૫૦૦	શ્રી શૈલેષભાઈ કાજી
૫૦૦	શ્રી કાંતિલાલ જે. શાહ
૨,૭૨,૫૦૩	કુલ સરવાળો

શ્રી પ્રબુદ્ધ જીવન નિધિ ફંડ

રૂપિયા	નામ
૧૧,૦૦૨૧૮	૩૦-૬-૦૮ સુધીનો સરવાળો
૧૦,૦૦૦	શ્રી અરૂણભાઈ યુ. સંઘવી
૧૦,૦૦૦	એક ભાઈ
૭,૦૦૦	શ્રી લીના વી. શાહ
૫,૪૦૦	શ્રી પ્રમોદચંદ સોમચંદ શાહ
૫,૪૦૦	શ્રી શ્રીકાંત પ્રમોદચંદ શાહ
૫,૪૦૦	શ્રી બિન્દુબહેન શ્રીકાંત શાહ
૫,૪૦૦	શ્રી પ્રમોદચંદ સોમચંદ શાહ-એચ.યુ.એફ.
૫,૦૦૦	શ્રી ડી.કે.સી. ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩,૦૦૦	શ્રી વર્ષાબહેન રજુભાઈ શાહ
૨,૫૦૦	શ્રી મહેન્દ્ર બી. વોરા
૨,૫૦૦	સ્વ. અ. સૌ. કંચનબેન હસમુખલાલના સ્મરણાર્થે હસ્તેઃ હસમુખલાલ એચ. દોધીવાલા
૨,૫૦૧	શ્રી ભરતકુમાર એમ. શાહ
૨,૦૦૦	એક ભાઈ
૨,૦૦૦	શ્રી મહેન્દ્ર આર. શાહ
૨,૦૦૦	શ્રી હરીશભાઈ શાહ
૧,૦૦૦	શ્રી કલાવતીબેન શાંતિલાલ મહેતા
૧,૦૦૦	શ્રી ધનેશભાઈ બી. ઝવેરી
૧,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રકાંત મગનલાલ શાહ-મુંબઈ
૫૦૦	શ્રી અશોક એસ. મહેતા
૫૦૧	શ્રી ભારતી કોઠારી
૨૫૦	શ્રી ધનસુખભાઈ છાજડ
૧૧,૭૪,૫૭૦	**કુલ સરવાળો**

શ્રી કિશોર ટિંબડિયા કેળવણી ફંડ

રૂપિયા	નામ
૨૫,૦૦૦	શ્રી મનહરલાલ અમરીતલાલ પુંજાણી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૫,૦૦૦	સ્વ. પ્રવિણચંદ્ર મગનલાલ હસ્તેઃ મીના સુર્યવદન ઝવેરી
૩૦,૦૦૦	કુલ સરવાળો

શ્રી જમનાદાસ હાથીભાઈ મહેતા અનાજ રાહત ફંડ

રૂપિયા	નામ
૨૦,૦૦૦	શ્રી ઉષા ઝવેરી ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૧૫,૦૦૦	શ્રી તારાબહેન ડાહ્યાલાલ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ
૩૫,૦૦૦	કુલ સરવાળો

શ્રી પ્રેમળ જ્યોતિ

રૂપિયા	નામ
૧૫,૦૦૦	શ્રી ચંદ્રાબહેન પીયૂષભાઈ કોઠારી
૧,૦૦૦	શ્રી રસિકલાલ એન. વોરા
૧,૦૦૦	શ્રી સુરેખાબહેન શાહ
૧૭,૦૦૦	કુલ સરવાળો

✷ ✷ ✷

શ્રી નમસ્કાર મંત્રનાં ચાર નામો

(૧) આગમિક નામ : શ્રી પંચ મંગલ મહાશ્રુત સ્કંધ
(૨) સૈદ્ધાન્તિક નામ : શ્રી પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર મહામંત્ર
(૩) વ્યવહારિક નામ : શ્રી નમસ્કાર મહામંત્ર
(૪) રૂઢિગત નામ : શ્રી નવકાર મંત્ર

પિંગળશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ નવકારમંત્રમાં હ્રસ્વ અને દીર્ઘ સ્વર

	હ્રસ્વ		દીર્ઘ	
१. नमो अरिहंताणं	न, अ, रि	३	मो, हं, ता, णं	४
२. नमो सिद्धाणं	न	१	मो, सि, द्धा, णं	४
३. नमो आयरियाणं	न, य, रि	३	मो, आ, या, णं	४
४. नमो उवज्झायाणं	न, उ	२	मो, व, ज्झा या, णं	५
५. नमो लोए सव्वसाहुणं	न, व्व	२	मो, लो, ए, स, सा, हु, णं	७
६. एसो पंचनमुक्कारो,	च, न	२	ए, सो, पं. मु. क्का, रो	६
७. सव्वपावप्पणासणो	व्व, प्प, स	३	स (पहेलो अक्षर) पा, व, णा, णो	५
८. मंगलाणं च सव्वेसिं	ग, च	२	मं, ला, णं, स, व्वे, सिं	६
९. पढमं हवई मंगलं	प, ढ, ह, व, इ, ग	६	मं, मं, लं	३
		२४		४४

ચોવીસ હ્રસ્વ સ્વર ચોવીસ તીર્થંકરના પ્રતિકરૂપ બની રહે છે, અને ૪૪ દીર્ઘ સ્વર ચોવીસ તીર્થંકર તથા વીસ વિહરમાન જિનેશ્વર એમ મળીને ૪૪ અરિહંત પરમાત્માના પ્રતિકરૂપ બની રહે છે.

નવકારમંત્રમાં ખ, ઘ, છ, ટ, ઠ, ડ, ફ, બ, ભ, શ, ષ જેવા વ્યંજનો વપરાયા નથી. નવકારમંત્ર અર્ધમાગધીમાં હોવાથી તેમાં શ, ષ જેવા વ્યંજનોને અવકાશ નથી.

❑ **શ્રી રજનીભાઈ ચુનીલાલ શાહ** (U.S.A.) કૃત 'શ્રુત સરિતા'માંથી

ૐના જાપનો ચમત્કાર

(અનુસંધાન પૃષ્ટ બીજાનું ચાલુ)

હતી. પ્રો. મૉર્ગનના મત પ્રમાણે જેઓને બહુ ફાયદો નહોતો થયો તેમના દરદની તીવ્રતા વધુ હતી. તદ્ઉપરાંત બીજો પ્રશ્ન એક એ હતો કે અમુક વ્યક્તિઓએ નશામાંથી મુક્તિ મેળવવા માટે પ્રયોગ કરેલો અને તેઓએ પહેલાં આ પ્રયોગ કરી લીધેલો હતો. પ્રો. મોર્ગનના મત મુજબ સ્વસ્થ માનવી પણ ૐના જાપથી મોટી ઉંમર સુધી બીમારી-ઓને દૂર રાખી શકે છે.

જાપની અસર કેવી રીતે થઈ

પ્રો. મૉર્ગનનું કહેવું છે કે જુદી જુદી લય અને ધ્વનિના ઉતાર ચઢાવથી ઉત્પન્ન થતા કંપનો મૃત કોષો (Cells)ને પુનઃ જીવિત કરે છે અને નવા કોષોનું નિર્માણ કરે છે. ૐના જાપથી મસ્તકથી લઈને નાક, ગળું, હૃદય તથા પેટમાં તીવ્ર તરંગોનો સંચાર થાય છે. આને લીધે સમસ્ત શરીરમાં લોહીનું ભ્રમણ સુવ્યવસ્થિત થાય છે. આપણા શરીરના મોટા ભાગના દર્દો રક્તદોષને લીધે થતા હોય છે તેથી ૐના જાપ રક્તવિકાર દૂર કરી શરીરમાં સ્ફૂર્તિ જાળવી રાખે છે. ✷✷✷

(સંકલિત) ❑ **પુષ્પાબેન પરીખ**

પંથે પંથે પાથેય : બાપુજી : ખાદીમાં લપેટાયેલું અનોખું વ્યક્તિત્વ

(અનુસંધાન પૃષ્ટ છેલ્લાથી ચાલુ)

બાપુજી અને ચેકને હતપ્રભ નજરે તાકી રહ્યા. પણ બાપુજી તો,

'પૈસાના વાંકે છોકરાઓને હવે પછી આવી સજા ક્યારેય ન કરશો.'

એમ કહી લાંબા ડગલા ભરતા હવામાં ઓગળી ગયા.

આવી ઘટનાઓની બાપુજીના જીવનમાં નવાઈ ન હતી, પણ તેને યાદ કરવાનું તેઓ ક્યારેય પસંદ ન કરતા. બાપુજી હજયાત્રાએ ગયા. આમ તો હજયાત્રાએ જનાર પોતાનું તમામ દેવું, કરજ ચૂકતે કરીને જતા હોય છે. પણ બાપુજીના કેસમાં આથી ઉલટું થયું. હજયાત્રા દરમ્યાન કાબાશરીફની પરિક્રમા કરતા કરતા બાપુજીના મનમાં વિચાર ઝબક્યો,

'૨૦ લાખ રૂપિયા જુદા જુદા માણસો પાસેથી લેવાના નીકળે છે. એ તમામને તાણમાં રાખી હું તો નિરાંતે હજ પઢી રહ્યો છું. મારે તે લેણું માફ કરીને આવવું જોઈતું હતું.'

અને કાબા શરીફની પરિક્રમા પછી બાપુજીએ એ વિચારને અમલમાં મૂક્યો. કાબાશરીફ સામે ઊભા રહી તેમણે અલ્લાહના નામે તે તમામ લેણું માફ કરી દીધું. હજયાત્રા-એથી પરત આવ્યા પછી એક દિવસ એક હિન્દુસ્વજન પ્લાસ્ટીકની થેલીમાં રૂપિયાના થોકડીઓ લઈને આવ્યો અને બાપુજીની સામે મૂકતા બોલ્યો,

'બાપુજી, આ આપની અમાનત રૂા. પાંચ લાખ. આપની પાસેથી ઉછીના લીધા હતા, પણ હવે મારે તેની જરૂર નથી. એટલે પરત કરવા આવ્યો છું.'

બાપુજીએ એક નજર એ વ્યક્તિ અને પ્લાસ્ટીકની થેલી પર નાખી. પછી ગોરા ચહેરા પર સ્મિત પાથરતા કહ્યું,

'હરિભાઈ, મેં તો ખુદાના દરબારમાં આ રકમ માફ કરી દીધી છે એટલે તે મારાથી ન લેવાય. તમારે ખુદાની રાહમાં જ્યાં તેને ખર્ચવી હોય, ત્યાં તે ખર્ચી શકો છો.'

અને ૭૨ વર્ષના બાપુજી લાંબા ડગલા માંડતા હવામાં ઓગળી ગયા. ત્યારે તેમના જીવનઆદર્શનું પેલું સૂત્ર હવામાં ચોમેર સુગંધ પ્રસરાવી રહ્યું હતું,

'સ્વ માટે તો સૌ જીવે પણ સૌ માટે પણ જીવે તે સાચું જીવન.' ✷✷✷

'સુકુન',
૪૦૫, પ્રભુદાસ તળાવ સર્કલ,
ભાવનગર- ૩૬૪૦૦૧.
ફોન : ૦૯૮૨૫૧૧૪૮૪૮

Regd. With Registrar of Newspapers for India No. R. N. I. 6067/57 Licence to post without prepayment No. South-81/2006-08
Posted at Patrika Channel sorting office Mumbai-400 001.On 16th of every month ● Regd. No. MH/ MR/SOUTH-146 / 2006-08

પંથે પંથે પાથેય...

બાપુજી : ખાદીમાં લપેટાયેલું અનોખું વ્યક્તિત્વ

❑ ડૉ. મહેબૂબ દેસાઈ

૧૯૫૪ની સાલ હતી. ગાંધીજીની વિદાય છતાં ભારતની હવામાં હજુ ગાંધીવિચારો ધબકતા હતા. યુવાનોમાં ગાંધીઘેલછા પ્રસરેલી હતી. એવા યુગમાં એક યુવાનની શાદીની શહેનાઈ ધામધૂમથી વગાડવાની તેની માની મનોકામના અધૂર રહી ગઈ. નવ વર્ષની વયે યુવાનના પિતાનું અવસાન થયું હતું. માએ કષ્ટો વેઠીને પુત્રને ઉછેર્યો હતો. એટલે પુત્રના નિકાહ ધામધૂમથી કરવા મા ઉત્સુક હતી. પણ યુવાન ગાંધી રંગે રંગાએલો હતો. શ્રી મનુભાઈ પંચોળી, શ્રી વજુભાઈ શાહ અને શ્રી લલ્લુભાઈ શેઠ જેવા ગાંધીજનોના સંગમાં તાલીમ પામેલો હતો. તે હંમેશા કહેતો,

'સ્વ માટે તો સૌ જીવે, પણ સૌ માટે જે જીવે તે સાચું જીવન.'

અને એટલે જ યુવાને પોતાની માને કહી દીધું હતું, 'મા, મારી શાદીમાં ખોટા ખર્ચા ન કરશો. શાદીની ઉજવણી પાછળ થનાર ખર્ચ જરૂરતમંદોમાં વહેંચી દેજો.'

માએ કમને પુત્રની ઈચ્છા સ્વીકારી અને મનને એમ કહી મનાવી લીધું કે, 'ભલે બેટા, ધામધૂમ નહિ કરીએ, પણ નવા કપડાં અને તાજા ગુલાબના ફૂલોનો શહેરો તને પહેરાવી શાદીનો આનંદ માણીશું.'

યુવકે તેનો પણ સઆદર અસ્વીકાર કર્યો અને કહ્યું, 'ગુલાબનો શહેરો નહિ પહેરું. નવાં કપડાં પણ નહિ પહેરું. માત્ર ખાદીનો કફની લેંઘો, ચંપલ અને ગળામાં સૂતરની આંટી પહેરીને જ નિકાહ પઢવા જઈશ.'

નાનકડા ગામ વંડામાં વાત પ્રસરી ગઈ. ગફાર તો ખાદીની કફની-લેંઘો અને સૂતરની આંટી પહેરી ચાલતો નિકાહ પઢવા જવાનો છે. ગામમાં જોણું થયું. ગફારનો નવી તરહનો વરઘોડો જોવા ગામ આખું ભેગું થયું, પણ ગફારને તેની જરા પણ પડી ન હતી. ગોરોવાન, દૂબળો-પાતળો, ઊંચો બાંધો, આદર્શોમાં રાચતી આંખો, સફેદ ખાદીની કફની, એડીથી ઊંચો પહોળો લેંઘો, પગમાં ચંપલ અને ગળામાં સૂતરની આંટી ધારણ કરી લાંબા ડગલાઓ ભરતો ગફાર વટથી નિકાહ પઢવા નીકળ્યો અને નિકાહ સંપન્ન થયા.

દસકાઓ વિત્યા. યુગ બદલાયો. નવા વિચારો પ્રસર્યા. જિંદગીની ઉતાર ચડાવમાં ગફારે ઘણા અનુભવો મેળવ્યા. ચહેરા પર પ્રૌઢ રેખાઓ ઉપસી આવી. સંઘર્ષોએ ગફારભાઈને યારી આપી. તંગીના દિવસો બદલાયા. નાણાંની ભરતીથી ગફારભાઈને ખુદાએ નવાઝ્યા, છતાં ગફારભાઈ ન બદલાયા. સાદગી, સદ્ભાવ અને સૌને માટે જીવવાની ભાવના અકબંધ રહી. એ જ સફેદ ખાદીની કફની, એડીથી ઊંચો પહોળો લેંઘો, પગમાં ચંપલ, પ્રૌઢ ચહેરા પર મીઠી મુસ્કાન અને મધુરવાણી ગફારભાઈની પહેચાન બની ગયા. જો કે હવે સૌ ગફારભાઈને 'બાપુજી' કહેવા લાગ્યા હતા.

એક દિવસ બાપુજી એક કાર્યક્રમમાં હાજરી આપવા જતા હતા. પોતાની કારમાં શેઠની જેમ પાછળ બેસવા કરતા ડ્રાઇવરની બાજુમાં બેસવાનું બાપુજીને ગમતું. કારણ કે છેલ્લાં વીસ વર્ષથી ડ્રાઇવર તરીકે કાર્ય કરતો અનિલ તેમના સ્વજન જેવો બની ગયો હતો. કાર પૂરપાટ દોડી રહી હતી ત્યાં જ તેમની નજર ૩૦-૩૫ ગણવેશધારી શાળાના વિદ્યાર્થીઓ પર પડી. ભરબપોરે ઓશીયાળા ચહેરે બાળકોને ઉભેલા જોઈ બાપુજીએ કાર ઊભી રાખી. કારમાંથી બહાર આવી તેઓ વિદ્યાર્થીઓ પાસે આવ્યા. એક બાળકના માથે હાથ ફેરવતા બાપુજીએ પૂછ્યું,

'દીકરાઓ, આવા ભરતડકામાં અહીંયા કેમ ઊભા છો?'

'દાદા, સામે જ અમારી શાળા છે. અમે ફી નથી ભરી એટલે અમને સ્કૂલમાંથી કાઢી મૂક્યા છે.'

'ફી નથી ભરી તો મા-બાપને સજા કરવી જોઈએ. તમારા જેવા માસૂમ ભૂલકાંઓને થોડી સજા કરાય?'

આટલું બોલતા તો બાપુજીનો અવાજ ભીનો થઈ ગયો. વ્યથિત હૃદયે લાંબા ડગલાં ભરતાં તેઓ સ્કૂલમાં પ્રવેશ્યા.

'ક્યાં છે આ શાળાના આચાર્ય?'

ખાદીના સફેદ કફની લેંઘાધારી વૃદ્ધને જોઈ આચાર્ય દોડી આવ્યા.

'વડીલ, હું આચાર્ય છું. આવો, મારી રૂમમાં બેસી શાંતિથી વાત કરીએ.'

'આચાર્યસાહેબ, આપની ચેમ્બરમાં જરૂર બેસીશું, પણ ફી ન ભરનાર મા-બાપને સજા કરવાને બદલે તમે આવા માસૂમ બાળકોને શા માટે સજા કરો છો? સૌ પ્રથમ તમે એ બાળકોને ક્લાસમાં બેસાડો પછી આપણે તમારી ચેમ્બરમાં બેસીએ.'

ખાદીધારી વૃદ્ધની વિનંતીને સ્વીકારી આચાર્ય થોડા શરમાયા. બાળકોને તુરત વર્ગમાં બેસાડવા સૂચના આપી, પછી પોતાની રૂમ તરફ બાપુજીને દોરી જતા બોલ્યા,

'વડીલ, ૩૫ વિદ્યાર્થીઓના ફીના લગભગ ૩૫ હજાર બાકી છે. અમારે પણ શાળા ચલાવવા પૈસાની જરૂર તો પડે જ ને. એટલે બાળકો પર જરા સખતી કરવી પડી છે.'

આચાર્યની ચેમ્બરમાં ખુરશી પર સ્થાન લેતા બાપુજીના ચહેરા પર આછું સ્મિત પથરાઈ ગયું અને મનોમન તેઓ બોલી ઉઠ્યા,

'આટલી રકમ માટે માસૂમ બાળકોના લાખ લાખ રૂપિયાના ચહેરાને તડકામાં રતુમડા કરાતા હશે?'

અને બાજુમાં ઉભેલા ડ્રાઇવર અનિલને કહ્યું, 'અનિલ, જરા વિદ્યાર્થીઓની ફીના રૂા. પાંત્રીસ હજાર ભરવાની વ્યવસ્થા કરશો?'

અનિલે તુરત મોબાઇલ પર સંદેશો આપ્યો અને એકાદ કલાકમાં પાંત્રીસ હજારનો ચેક આચાર્યના ટેબલ પર આવી ચડ્યો. ત્યારે આચાર્ય

(વધુ માટે જુઓ પાનું ૨૭)

Printed & Published by Nirubahen S. Shah on behalf of Shri Mumbai Jain Yuvak Sangh and Printed at Fakhri Printing Works, 312/A, Byculla Service Industrial Estate, Dadaji Konddev Cross Rd, Byculla, Mumbai-400 027. And Published at 385, SVP Rd., Mumbai-400004. Temparary Add. : 33, Mohamadi Minar, 14th Khetwadi. Mumbai-400004. Tel.: 23820296. Editor: Dhanwant T. Shah.